

T.C.
İSTANBUL KÜLTÜR ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

**YER KAVRAMININ YERKÜRE DIŞINDA MEKÂN ÜRETİMİ İLE
BİRLİKTE DÖNÜŞÜMÜ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Burak DEMİR

Anabilim Dalı: MİMARLIK

Programı: MİMARİ TASARIM

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Neslihan DOSTOĞLU

HAZİRAN 2025

T.C.
İSTANBUL KÜLTÜR ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

YER KAVRAMININ YERKÜRE DIŞINDA MEKÂN ÜRETİMİ İLE
BİRLİKTE DÖNÜŞÜMÜ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Burak DEMİR

(2100000995)

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Neslihan DOSTOĞLU (İKÜ)
Jüri Üyeleri: Prof. Dr. Evren Burak ENGİNÖZ (İKÜ)
Dr. Semih Göksel YILDIRIM (İGÜ)

HAZİRAN 2025

ÖNSÖZ

Yerküre'nin ötesi insanlık için yeni yaşam alanlarını oluştururken, mimarlar için de yeni tasarım alanları sağlayacaktır. İnsanlığın istikbalinin göklerde ve ötesinde bulunan uzayda olduğu ilhamıyla, çalışmada mekânsal üretimin geleceğine odaklanılmıştır. Odaklanılan gelecekte mekânsal üretim, Yerküre'nin ötesini kapsayacak şekilde genişleyen bir çevrede yapılacaktır. Günümüzde bilim kurgunun içerik üreticileri tarafından oluşturulan Yerküre dışı çevreler, gelecekte mimarların yeni tasarım alanı olarak, teknik ve kuramsal birçok kavramı ve kabulü dönüştürecektir. Bu kapsamda mimarlık üretimleriyle biçimlenen mekânsal çevrelerin ve bu çevreler bağlamında tartışılan kavramların dönüşeceği bilinciyle, seçilen çalışma konusunun, mimarlık mesleğinin yeni üretim alanlarına dikkat çekmesi amaçlanmıştır.

Çalışma süresince cesaretlendiren ve ilham veren tavrıyla tez danışmanın İstanbul Kültür Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi Dekanı, Prof. Dr. Neslihan Dostoğlu ile yüksek lisans sürecimi ilgiyle takip eden annem Sebahat Demir ve teyzem Nebahat Dursun'a teşekkürümü sunarım.

Burak DEMİR

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	i
ŞEKİL LİSTESİ.....	iv
RESİM LİSTESİ.....	v
ÖZET	vi
SUMMARY	vii
1. GİRİŞ	1
1.1 Amaç.....	3
1.2 Kapsam	4
1.3 Yöntem	5
2. MEKÂN VE YER KAVRAMLARININ İRDELENMESİ	6
3. MEKÂNIN ÜRETİLDİĞİ YER	9
3.1 Bireyin Konumu; Yerkürede, Yerde ve Kentte	9
3.2 Kentlerin Geleceği ve Büyükşehirler.....	18
3.3 Büyüyen Kentlerde Mekân Üretimi	23
3.4 Sosyal Çevreyi İnşa Etmek.....	27
3.5 Bölüm Özeti	34
4. MEKÂNIN ÜRETTİĞİ YER	37
4.1 Yer’de Olmak.....	37
4.2 Kentlerde Yerin Üretimi ve Yersizleşme	47
4.3 İletişimin Ürettiği Mekân	57
4.4 Yer’in Dönüşümü.....	61
4.5 Bölüm Özeti	69
5. YERİ KORUMAK – YENİ YERİ ARAMAK.....	71
5.1 Geleceğin Kentlerini İnşa Etmek.....	71
5.2 Yerküre’nin Ötesinde Mekân Üretimi.....	76
5.3 Bölüm Özeti	84
6. MEKÂN ÜRETİMİNDE BİLİM KURGU YAZINI	85
6.1 Ütopya	85
6.2 Distopya	87
6.3 Bilim Kurgu ve Mekân Üretimi.....	88
6.4 Bölüm Özeti	96
7. ASİMOV’UN GALAKTİK İMPARATORLUK SERİSİ ÜZERİNE BİR İNCELEME.....	97
7.1 Toz Gibi Yıldızlar	99

7.2	Uzay Akımları	104
7.3	Gökteki Çakıl Taşı	110
7.4	Bölüm Özeti	114
8.	SONUÇ	116
9.	KAYNAKÇA	121

ŞEKİL LİSTESİ

Şekil 1	: Tez Çalışmasının Araştırma Süreci.....	5
Şekil 2	: Mekânın Yer'e Dönüşümü	10
Şekil 3	: Kırsalda Mekân Kullanımı.....	28
Şekil 4	: Kentte Mekân Kullanımı.....	29
Şekil 5	: Mekân Üretim ve Anlamlandırma Süreci.....	35
Şekil 6	: Kent Mekânı Farklı İşlevlere Sahip Yapılardan Oluşmaktadır	44
Şekil 7	: Farklı Konumlarda Oluşan Verilere Sanal Mekânda Erişim...	60
Şekil 8	: Yer'in Anlamlandırma Boyutu 1.....	63
Şekil 9	: Yer'in Anlamlandırma Boyutu 2.....	67
Şekil 10	: Bulgular.....	114

RESİM LİSTESİ

Resim 1	: Magnitogorks Sanayi.....	14
Resim 2	: Magnitogorks.....	15
Resim 3	: Bahçeşehir Diyagramı.....	16
Resim 4	: Gecekondu Bölgesi ve Planlı Kent Bölgesi, Karanfilköy.....	17
Resim 5	: Bireyin Yerküre’de Var Olduğu Mekân.....	41
Resim 6	: İstanbul Boğazı, Rumeli Hisarı Çevresi – Eski.....	43
Resim 7	: İstanbul Boğazı, Rumeli Hisarı Çevresi – Yeni.....	43
Resim 8	: Yer, Ev, Kent ve Yerküre.....	46
Resim 9	: Şehir Siluetleri.....	48
Resim 10	: Günümüz Kentsel Görünümü Milano.....	50
Resim 11	: The Lloyd Buildings.....	50
Resim 12	: Günümüz Kentsel Görünümü İstanbul.....	51
Resim 13	: Dünya.....	68
Resim 14	: Yuri Gagarin.....	77
Resim 15	: Neil Armstrong.....	77
Resim 16	: Bigelow - Uluslararası Uzay İstasyonu.....	79
Resim 17	: Ay Üssü.....	81
Resim 18	: SpaceX - Mars Görevi.....	82
Resim 19	: Mars Yaşam Alanı.....	83
Resim 20	: Mars Yaşam Alanı.....	83
Resim 21	: Jules Verne - Ay'a Seyahat Kitabı.....	93
Resim 22	: Ay'da Ayak İzi.....	94
Resim 23	: Toz Gibi Yıldızlar Kitap Kapağı.....	97
Resim 24	: Uzay Akımları Kitap Kapağı.....	98
Resim 25	: Gökteki Çakıl Taşı Kitap Kapağı.....	98

ÖZET

Yer kavramı, insanın Yerküre üzerinde var oluşundan günümüze kadar dönüşmeye devam etmektedir. Birey tarafından yapılan değerlendirmeler sonucunda mekân, yer kavramı ile ifade edilir. Yer kavramı, insanlığın gelişimiyle dönüşen mekânsal çevrede farklı ölçekler üzerinden değerlendirilmektedir. İlk bölümde mekân ve yer kavramlarının anlamsal açıdan incelendiği tez çalışmasında, yer kavramının gelecekte anlamlandırılacağı ölçeğe ilişkin kavramsal değerlendirmenin yapılması amaçlanmıştır.

Çalışmanın ikinci ve üçüncü bölümlerinde mekânın üretildiği ve yerin anlam kazandığı farklı ölçekler değerlendirilerek, yer kavramının oluşumunu etkileyen unsurlarla birlikte birey ve yer ilişkisi incelenmiştir. Ayrıca, çalışmanın üçüncü bölümünde yer kavramının dönüşümüne ilişkin değerlendirme yapılmıştır.

Mekân ve yer kavramları, mimari üretimlerle oluşan durum ve kullanımların değerlendirilmesi üzerinden tartışılmaktadır. Yerküre dışında yaşam alanlarının inşa edilmesi geleceğe ilişkin insanların hedeflerini oluşturmaktadır. Bu hedefler, mimarlık üretimlerinin de gelecekte tasarlanacağı çevrelerin keşfini içermektedir. İnsanlığın çok gezegenli bir tür olma arzusuyla Yerküre dışında mekân üretim çalışmaları yapılacaktır. Bu kapsamda, geleceğin Yerküre ve dışında oluşturulacak mekânsal çevresinde, bireyin anlamlandırma ölçeği yeni bir boyut kazanacaktır. Bununla birlikte yer kavramı, kavranan yeni sınırlar içerisinde tartışılacaktır.

Bu çalışmada, yer kavramının gelecekte tanımlanacağı sınırların değerlendirilmesi için Asimov'un Galaktik İmparatorluk Serisi üzerine bir inceleme yapılmıştır. Geleceğe ilişkin kavramsal sınırlar, bilim kurgunun mekânsal öngörülerini üzerinden değerlendirilmiştir. Mekân ve yer kavramları ile ilgili araştırılan veriler ve örneklem üzerinde yapılan inceleme sonucunda oluşan değerlendirme, sonuç bölümünde sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Mekân, Yer, Yok-Yer, Uzak Mimarlık, Bilim Kurgu Edebiyatı, Yerin Dönüşümü

SUMMARY

The concept of place has been evolving since the emergence of humans on Earth and continues to do so today. Through individual assessments, space is expressed by the concept of place. The concept of place is evaluated on different scales within the spatial environment that has transformed alongside the development of humanity. In the first chapter of this thesis, in which the concepts of space and place are analyzed from a semantic perspective, the aim is to carry out a conceptual evaluation regarding the scale at which the concept of place will be interpreted in the future.

In the second and third chapters of the study, the scales at which space is generated and place acquires meaning are evaluated, examining the individual–place relationship along with the factors influencing the formation of the concept of place. Additionally, the third chapter includes an evaluation of the transformation of the concept of place.

The concepts of space and place are explored through an evaluation of the conditions and uses shaped by architectural production. The construction of living environments beyond Earth constitutes humanity's future goals. These goals also involve the discovery of environments in which architectural productions will be designed in the future. With humanity's aspiration to become a multi-planetary species, efforts to create built environments beyond Earth will be undertaken. In this context, the scale at which the individual interprets the spatial environment of the future, on Earth and beyond, will gain a new dimension. Accordingly, the concept of place will be discussed within these newly conceived boundaries.

In this study, an analysis of Asimov's Galactic Empire Series has been conducted to evaluate the boundaries within which the concept of place may be defined in the future. Conceptual boundaries related to the future are assessed through the spatial projections of science fiction. The evaluation, shaped by the research data and sampling related to the concepts of space and place, is presented in the conclusion section.

Key Words: Space, Place, Non Places, Space Architecture, Science Fiction Literature, Transformation of Place

1. GİRİŞ

Tarihin başlangıcından günümüze kadar insanlar, ulaştıkları bilimsel ve teknolojik gelişmeler kapsamında kendilerini ve çevrelerini dönüştürmeye ve yeniden biçimlendirmeye devam etmektedir. Dönüşüm süreci içerisinde, kavramsal tanımlamalar, ulaşılan gelişmenin sınırlarında edinilen yeni bilgilerle, yeniden değerlendirilmektedir. Bununla birlikte, bireyin edindiği bilgi ve tecrübe ile o bilgiyi ve çevresini kavrama ve yorumlama potansiyeli de değişim göstermektedir. Bu bağlamda, insanlığın gelişimini somutlaştırdığı yapıları çevre gibi, o yapılar üzerinden tanımlanan ve anlamlandırılan kavramların da dönüşeceğini ifade etmek mümkündür.

Mekân ve yer, mimari üretimlerle biçimlendirilen ve anlamsal açıdan birçok disiplin tarafından inceleme ve değerlendirmeye konu olan kavramlardır. Mekânda bulunma halinin yerde var olma halini ifade ettiği eş hacimde boyutlandırılan kavramsal anlam, zaman içerisinde ayrılarak farklı değerlendirme süreçleri sonucunda tanım kazanır hale gelmiştir.

Yer kavramı, mekân kavramından farklı olarak sınırlar ve nesneler üzerinden yapılan tanımlamaların dışında, kullanıcı etkileşimiyle anlamlandırılan mekânsal değerlendirmeyi de içermektedir. Bu değerlendirme sonucunda, mekânın kullanıcısıyla etkileşimi ve diğer kullanıcılarla iletişimi içerisinde oluşan hafıza ve değerlerin, insana ait anlamlı var oluşu, mekânın sınırlarında ifade etmesiyle, mekân yer halini almaktadır.

Yapı ile sınırlandırılan mekânsal çevrede anlamlandırılan yer kavramı, yeni anlamlandırma ölçekleri kazanmaktadır. Sanayi Devrimi ile birlikte insanların yaşadığı çevreler, kentler odağında gelişme göstermiştir. Kırsal çevreden ayrılarak, kent mekânına yerleşen birey, yaşamını kentin içerisinde bulunan farklı işlevlere sahip birçok mekânda sürdürerek, Yerküre üzerindeki varlığını kent ölçeğinde anlamlandırmaya başlamıştır. Ulaşım ve iletişim teknolojilerinin olanaklarıyla bütünüyle eriştiği kent mekânını kavramsal açıdan değerlendirmelere ve imge üretimlerine konu eden birey için teknolojiye gerçekleşen gelişmeler de kavradığı ve anlamlandırdığı çevreyi yeni bir boyuta taşımaktadır. Bununla birlikte fiziksel olarak bulunduğu mekânın ötesinde bir boyutta oluşan sanal mekâna dâhil olan birey, Yerküre'nin tümünü kapsayan bilgiye erişme ve iletişime katılma olanağı bulmaktadır.

Gerçekleşen gelişmelerle bireyin erişim sınırlarının genişlemesi sonucunda, mekânın yer haline dönüşümünü ifade eden kavramsal değerlendirme ve anlamlandırma sürecinin, yapının sınırlarından bağımsızlaşarak Yerküre olarak ifade edilen mekânsal sınırlar ölçeğine ulaşacağını söylemek mümkündür.

İnsanlar, gerçekleştirdikleri gelişmelerle mekân ve yer kavramlarının tartışıldığı günümüz kentlerini oluşturan yapıli çevreyi inşa etmiştir. Bilimsel ve teknolojik çalışmalar birçok kamu kuruluşu ve özel girişim tarafından sürdürölmektedir. İnsanları çok gezegenli bir tür yapmak amacıyla, Yerküre dışında mekânsal üretimlerin yapılması da bu çalışmaların başlıklarından birisini oluşturmaktadır.

İnsanın Yerküre'deki varlığını somutlaştırdığı inşa etme faaliyetleri, Yerküre'nin dışındaki varlığını da olanaklı hale getirecek mekânsal üretimleri kapsayacak şekilde uzay mimarlığı çalışmalarına yönelmektedir. Bu kapsamda, bilim kurgu yazınında ve görsel yayınlarında oluşturulan kurgusal mekânlar ve içerisinde organize olan yaşam, gerçeğe dönüşmeye başlamıştır.

Bilim kurgu içeriklerinde yer alan öngörüler, bilimsel ve teknolojik çalışmalarla gerçeğe dönüşmektedir. Bu kapsamda bilim kurgu içeriği, geleceğin mekânsal çevresinin ve organizasyonunun değerlendirilebileceği bir çalışma alanı sunmaktadır. Bu çerçevede Kaku, uzay keşfini insanlığın en büyük macerası olarak nitelendirmektedir. *İnsanlığın Geleceği* başlıklı kitabında vurguladığı gibi,

İnsanlık muhtemelen en büyük maceralarından birine girişmek üzere. Asimov ve Stapledon'un kurguları ile gerçekliği ayıran boşluğa ise belki de bilimde gerçekleşen çarpıcı ve hızlı gelişmeler sayesinde bir köprü kurulabilir. Yıldızlara giden uzun yolculuğumuzun ilk adımı da Dünya'yı terk ettiğimizde atılacak. Çin atasözünde denildiği gibi, uzun yolculuklar ilk adımla başlar. (Kaku, 2021 10)

Tüm bu gelişmelerin değerlendirilmesi sonucunda, yer kavramının dönüşümü tez çalışmasında ele alınarak, yer kavramının gelecekte hangi ölçekte anlamlandırılacağına ilişkin araştırma sorusunun cevabı aranacaktır.

Yer kavramının dönüşümü, insanın konuma ve mekâna ilişkin çeşitli bilgileri edindiği ve anlamlandırabildiği yeni sınırlarda biçimlenmektedir. Bireyin yer olarak anlamlandırdığı ölçek, kent boyutunda kentliyi ifade eden kelimeyle aidiyete ve

anlamlandırılan boyuta ilişkin referans verirken, Yerküre'nin tümünü kapsayan etkileşim halinde, Yerküre'nin yerlisi dünyalı bireyi ifade eden kelimeyle, yere ilişkin aidiyeti bildirecektir.

Bilim kurgu içerikleri, geleceğin kurgusal mekânlarına bireyleri hazırlayan öngörüler sunarken, Yerküre dışında mekân üretim çalışmaları, tasarım sürecinden uygulama sürecine ilerlemektedir. Bu çalışmalar, bireyin kavradığı ve anlamlandığı ölçeğe yeni bir boyut kazandırırken, geleceğin mekânsal çevresinde tanımlar, yeni boyutlar içerisinde yorumlanacaktır.

Bu kapsamda tez çalışmasında, yer kavramının gelecekte hangi ölçekte anlamlandırılacağına ilişkin araştırma sorusu, bilim kurgu yazını üzerinden seçilen örneklem ile kavramsal açıdan değerlendirilecektir.

1.1 Amaç

İnsan, Yerküre üzerinde var olduğu günden bugüne kadar, mekânsal üretimler yapmaya devam etmiştir. Bu üretimler, mimarlık ile biçimlenmektedir. Mimarlık üretimleri, mekânsal çevreleri oluştururken, bireyin Yerküre üzerindeki varlığını ifade eden, tuttuğu yeri niteleyen sınırları da belirlemektedir. Bununla birlikte mekânın üretimi ile eş bir tarihsel varlığa sahip olan mimarlık üretimleri, insanlığın geleceğinde, Yerküre dışında gerçekleştirilecek tasarımlarla da var olacaktır.

Geçmişten günümüze sürekli gelişen, form ve işlev başta olmak üzere birçok niteliğiyle dönüşüm geçiren mimarlık, içeriğinde üretilen kavramlarla da kuramsal açıdan dönüşüm geçirmektedir. Bu kapsamda, yer kavramının dönüşümü tez çalışmasının içeriğini oluşturmuştur. Yer kavramının gelecekte hangi ölçekte anlamlandırılacağına ilişkin araştırma sorunun cevabı tez çalışması kapsamında aranmıştır.

Mekâna göre somut bir var oluşu ifade eden yer kavramı, yapılı çevre ve mekânsal organizasyonun dönüşümü içerisinde irdelenmiştir. Gelişen ve genişleyen mekânsal çevrede oluşan kavrama ve anlamlandırma boyutu üzerinden, yer kavramının dönüşümüne ilişkin değerlendirmenin yapılması çalışma kapsamında amaçlanmıştır.

1.2 Kapsam

Mekân ve yer kavramlarının anlamsal açıdan irdelendiği çalışmada, bu kavramların üretimine ilişkin süreç, mekânsal çevreler üzerinden incelenmiştir. Bu kapsamda kavramların, mimarlık üretimleriyle birlikte olduğu yapıları çevreler ve sosyal etkiler değerlendirilmiştir.

Tez çalışmasında, mekân ve yer kavramları incelenerek, Yerküre üzerinde bulunan yapıları çevreye ilişkin veriler ile birlikte bu kavramların anlamsal açıdan yorumlanması yapılmıştır. Geleceğin yapıları çevrelerine ilişkin öngörüler ve Yerküre dışında mekân üretiminin incelenmesi sonrası, ütopya ve bilim kurgu içeriklerinin mekân üretimi değerlendirilmiştir. Bununla birlikte çalışma kapsamında, geleceğin mekânsal çevrelerine ilişkin değerlendirmeler, bilim kurgunun metinsel mekân içeriğinde oluşturulan betimlemeler üzerinden yapılmıştır.

İnsanın var olduğu Yerküre, mimarlık üretimleriyle biçimlenirken, mekân ve yer kavramları da bu üretimlerin tanımladığı sınırlar içerisinde tartışılmaktadır. Çalışmanın ikinci bölümünde mekân ve yer kavramları anlamsal açıdan irdelenmiş ve irdelenen bu kavramların üretildiği çevreler, tez çalışmasının üçüncü bölümünde incelenmiştir.

Bireyin yer olarak anlamlandırdığı ölçek, insanın kavradığı ve anlamlandırabildiği sınırlarda boyut kazanmaktadır. Bununla birlikte yer kavramı da dönüşüm geçirerek, mekândan ayrışmakta ve somut bir ifadeyle insanın var oluşunu niteleyen bir kavram olarak, erişilen ve ait olunan sınırlarda yeniden oluşturulmaktadır. Çalışmanın dördüncü bölümünde, mekân üretimi ve yer kavramının dönüşümü incelenmiştir.

Geleceğin yapıları çevreleri ve Yerküre dışında mekân üretiminin beşinci bölümde incelenmesi sonrası altıncı bölümde, örneklem olarak seçilen ve geleceğin mekânsal çevrelerine ilişkin öngörü sunan bilim kurgunun, mekân üretim potansiyeli irdelenmiştir.

Yedinci bölümde, çalışmanın örnekleme olan Asimov'un Galaktik İmparatorluk Serisi'nde yer alan mekâna ve yere ilişkin betimlemeler analiz edilerek, geleceğin mekânsal çevrelerine ilişkin öngörü, bilim kurgu edebiyatının seçilen evreni içerisinde oluşturulmuştur.

Yer kavramının gelecekte anlamlandırılacağı ölçek, bu kapsamda yapılan incelemeler üzerinden sekizinci bölümü oluşturan sonuç kısmında değerlendirilmiştir.

1.3 Yöntem

Nitel araştırma yöntemi ile yürütülen tez çalışmasının araştırma sorusunu, ‘Yer kavramı gelecekte hangi ölçekte anlamlandırılacaktır?’ oluşturmuştur (Şekil 1). Araştırma sorusunun belirlenmesi sonrası, kuramsal çerçevenin oluşturulması amacıyla literatür araştırması yapılmıştır. Doküman ve metin analizi için mekân ve yer kavramlarıyla birlikte bu kavramların tartışıldığı coğrafya ve yapıli çevreye ilişkin veriler toplanmıştır.

Şekil 1. Tez Çalışmasının Araştırma Süreci (Yazar Tarafından Oluşturulmuştur)

Tez çalışmasını yönlendiren araştırma sorusunun çözümüne ilişkin örneklem seçimi bilim kurgu edebiyatı içerisinde yapılmıştır. Bu kapsamda, çalışmanın örneklemini, Asimov’un Galaktik İmparatorluk Serisi’ni oluşturan, *Toz Gibi Yıldızlar*, *Uzay Akımları* ve *Gökteki Çakıl Taşı* kitapları oluşturmıştır. Belirlenen örneklemin içeriğinde yapılan metin analizi ile mekân, yer ve mimari anlatımlara ilişkin veriler toplanmıştır.

Yer kavramının gelecekte anlamlandırılacağı ölçeğin sınırlarına ilişkin öngörü, çalışmanın örnekleminde yer alan mekân ve yere ilişkin betimlemeler ve ifadeleri içeren alıntılarının, betimsel analiz yöntemiyle değerlendirilmesiyle yapılmıştır. Bu kapsamsa, çalışmanın kuramsal çerçevesi içerisinde toplanan verilerin içerik analizi yapılarak sonuç kısmında tez çalışmasına ilişkin değerlendirme oluşturulmuştur.

2. MEKÂN VE YER KAVRAMLARININ İRDELENMESİ

Mimarlık üretimlerinin insanla kurduğu ilişki, mekân ve yer kavramlarının anlamsal açıdan değerlendirilmesinin başlangıcını oluşturmaktadır. Birçok sosyal, teknik ve bilimsel çalışmaya konu olan bu kavramlar, farklı bakış açılarıyla değerlendirilmektedir. Mekân kavramının, geometrik olarak tanımlanabilen, sosyal olarak yorumlanabilen, insan tarafından üretilen hacmi tanımlayan, soyut bir kavramı ifade ettiği ve kullanıcısı için zaman boyutunda anlam kazanarak yer olarak ifade edilen somut bir kavrama dönüştüğü görüşü literatürde hâkimdir. Bireyin ürettiği mekândaki bulunma hali, yer olarak ifade edilen mekânda, Yerküre üzerinde var oluş haline dönüşmektedir.

Yurtseven ve Oğuz, mekânı oluşturan çeşitli öğeler olduğunu belirtmektedir. “Bunlar, doğal (yeryüzü, gökyüzü, çalılar, ağaçlar) ve yapay (duvarlar, kolonlar, kirişler, tavanlar) elemanlar ile tanımlanmaktadır ve kullanıldıkları alanlara göre, mekânsal ilişkileri ortaya çıkarmaktadır” (Yurtseven ve Oğuz, 2023, 810). Bu bağlamda, mekân olarak tanımlanan alanın sınırlandırılmasıyla, kavramsal açıdan ilk değerlendirmenin yapılmasının olanaklı hale geldiğini söylemek mümkündür.

Tschumi, mekân kavramının yirminci yüzyılın başından itibaren tartışılmaya başlandığını ve hissedilen mekân fikriyle birlikte akademik olarak yorumlandığını ifade etmektedir.

Mekân 20. yüzyılın başından önce mimarlar arasında pek az tartışılmıştı, ama 1915'ten itibaren Raumempfindung ya da ‘hissedilen hacim’ nosyonu ile beraber Alman estetiğinde bütün ek nitelikleriyle Raum anlamına gelmeye başladı. 1923'te hissedilen mekân fikri, kompozisyon fikriyle kaynaşıp akademik kurallara bağlanabilen, metrik alt bölümlere sahip üç boyutlu bir sürekli ortam halini aldı (Tschumi, 2021, 45).

Bununla birlikte algıladığımız mekâna ilişkin bilgilerin bir nirengi noktasıyla tanımlanması gerekmektedir. Konumları ifade ederken kullandığımız bu referanslar ve koordinatlar mekân belirten konuşmalarımızın içeriğinde yer almaktadır. Arabanın garajda olduğu ya da Kanada’nın Amerika Birleşik Devletleri’nin kuzeyinde olduğu gibi anlatımlarla bu durum örneklenmektedir (Groh, 2021, 160).

Coğrafyada ya da geometrik uzaydaki bir koordinatta bulunan ve sınırlarla tanımlanan alan, hacimsel boyutuyla insan tarafından kavramsal açıdan mekân olarak ifade edilmektedir. Mekân olarak belirtilen hacmin içerisinde konumlanan birey, yaşamının o mekâna ait işlevle ilişkili olan anlarını, o sınırlar içerisinde yaşamaya başlamaktadır. İnsanın temel ihtiyaçlarından olan barınma gereksinimine sığınak oluşturan mekân, tarih içerisinde insana ait yeri de ifade etmiştir. Modern dönem ile birlikte mekân ve yer kavramları ayrışarak, kendilerine ait değerlendirme süreçlerinin sonunda anlamsal açıdan tanımlanan kavramlar olarak nitelik kazanmaya başlamıştır.

Mekânın yer haline dönüşümü, bireyin yaşadığı deneyimlerle biçimlenmektedir. Bu yönüyle kullanıcı deneyiminin gerçekleştiği hacme ait sınırlar, fiziksel ve sosyal etkileşim ile değerlendirmenin sonucunda, yer olarak anlamlandırılacak mekânı sınırlandırmaktadır. Bireyin Yerküre üzerindeki varlığı yer olarak anlamlandırılan mekânın tanımladığı sınırlarda somutlaşmaktadır. Bireyin yaşamına ait anılar, mekânın hafızasına işlenir. Yaşamın, zaman boyutunda anılarını yerleştirdiği mekân, Yerküre üzerinde bireyin var olduğu yerdir.

Bellek ve mekân ilişkisi ile ilgili çeşitli araştırmacılar tarafından değerlendirmeler yapılmıştır. Groh, “Bellek mekân algısının oluşturulma sürecinin ayrılmaz bir parçasıyken, mekân da anıların depolanıp erişildiği bir çeşit arşiv görevi görür” (Groh, 2021, 183) demektedir. Bu ifadede insana ait hafızayla mekânın sınırlarının yeniden çevrenlenmekte olduğu vurgulanmaktadır. Bachelard, içinde yaşanan bir evin atıl bir kutu olmadığını belirterek, içinde oturulan mekânın, geometrik mekânı aşacağını ifade etmektedir (Bachelard, 2021, 78). Bulunduğu üç boyutlu geometride yapı malzemelerinin işlenmesiyle hacimsel boyut kazanan mekân, zaman boyutunda yaşamın hafızaya işlenmesiyle biçimlenmektedir. Yaşam, en, boy ve yükseklikten oluşan sınırların ötesinde, mekânı, zamansal boyutta anlamlandırmaktadır. Nora, “Bugün hala hafızamızla yaşıyor olsaydık mekânları ona adama ihtiyacı duymazdık. Tarihin aktardığı hafıza olmazsa mekânlar da olmazdı” (Nora, 2022, 21) değerlendirmesiyle, zaman boyutunda aktarılan hafızanın mekânda konumlandığını ve bu haliyle mekânı oluşturan girdilerden birisinin de hafıza olduğunu ifade etmektedir. Bu bağlamda üç boyutlu geometri ile sınırlandırılan ve mekân olarak ifade edilen hacmin, zaman boyutunda da biçimlendiğini söylemek mümkündür. Yer kavramının irdelenmesi, zamanın akışı içerisinde mekânın anlamsal açıdan biçimlenmesiyle, zaman olarak ifade edilen dördüncü boyutta tartışılmaktadır.

Usta, mekânların matematiksel olarak kavranan mekânla değil, insan deneyimi yoluyla kavranan yer ile varlık bulduğunu belirtmektedir (Usta, 2019, 27). Birey, mekân organizasyonu içerisinde kullanıcı olarak bulunmaya başlamasıyla, hacmi, inşa edildiği yöredeki fiziksel varlığıyla birlikte duygusal olarak da düşsel dünyasına taşır. İnşa edildiği yörenin bağlamı ve tarihiyle birlikte yapıya ait fiziksel nitelikler mekâna ait imgeler olarak bireyin ve toplumun zihninde yer edinir. Yapının, mimari varlığına ilişkin imgeleriyle kullanıcıların duygusal deneyimlerinde karşılık bulmasıyla, yapı içerisinde tanımlanan mekânın karakterinin oluştuğunu söylemek mümkündür. İnşa edilmesiyle fiziksel olarak varlık kazanan yapı, sahip olduğu karaktere ilişkin oluşan atmosferle de kişinin anlam dünyasında varlık kazanır. Yurtseven ve Oğuz, yer kavramının kimlik ve kültür açısından bağlama uygun bir yaklaşımı tarihlediğini ifade etmektedir.

Mekân, mimarlık disiplininin bilgi ve üretim alanı olarak tanımlanmakta ve insan ile etkileşimi sonucu yer haline dönüşmektedir. Mekân fiziksel boyut üzerinden tanımlanırken, yer zihinsel ve eylemsel pratikleri de kapsamaktadır. Yer kavramı, barındırdığı anlamlar, kimlik ve kültür açısından zengin ve bağlama uygun bir yaklaşımı tarihlemektedir (Yurtseven ve Oğuz, 2023, 806).

Bu bağlamda, yer olarak ifade edilen mekânın kişinin anlam dünyasında bireysel ve imgesel olarak güçlü bir varoluşa sahip olduğunu söylemek mümkündür. Yer haline dönüşen mekân, taşıdığı karakter ve algılanan atmosferiyle yöreye ait var oluşun izlerini taşır. Bu var oluşu, yöreye ait tarih, kültür ve değerler oluşturmaktadır. Yöreye ve insana ait değerle üretilen mekânın, bireyin anlamlandırmasıyla Yerküre üzerinde diğer mekânlardan ayrıştığını söylemek mümkündür. Böylelikle yer kavramıyla tanımlanan mekân, insanlığa ait değerler üzerine inşa edilerek, insana ait değerlere sığınak olur ve kullanıcısıyla girdiği duygusal etkileşimle güven ve aidiyet oluşturur. Sahip olduğu karakter ve hissedilen yere ait atmosfer ile Yerküre'nin tanımlanan alanıyla insanın oluşturduğu bağ, yer kavramıyla anlam kazanır.

Geçmişin mekânsal çevresi içerisinde kavramsal açıdan eş hacmi belirten mekân ve yer kavramlarının tanımlandığı hacim ve sınırlar zaman içerisinde farklılaşmıştır. Sınırlandırıldığı boyut fark etmeksizin, Yerküre ve insan ya da yöre ve yerlisi için anlam kazandığı ölçeğe göre yer kavramı, mekânı somut bir var oluşa taşır. Soyut bir kavram olarak algılanan, doğal ya da yapay sınırlarıyla boşlukta bulunan bir hacmi

ifade eden mekân, insana ait var oluşun içerisinde anlamlandırılarak Yerküre üzerinde somut bir varlığı ifade eder.

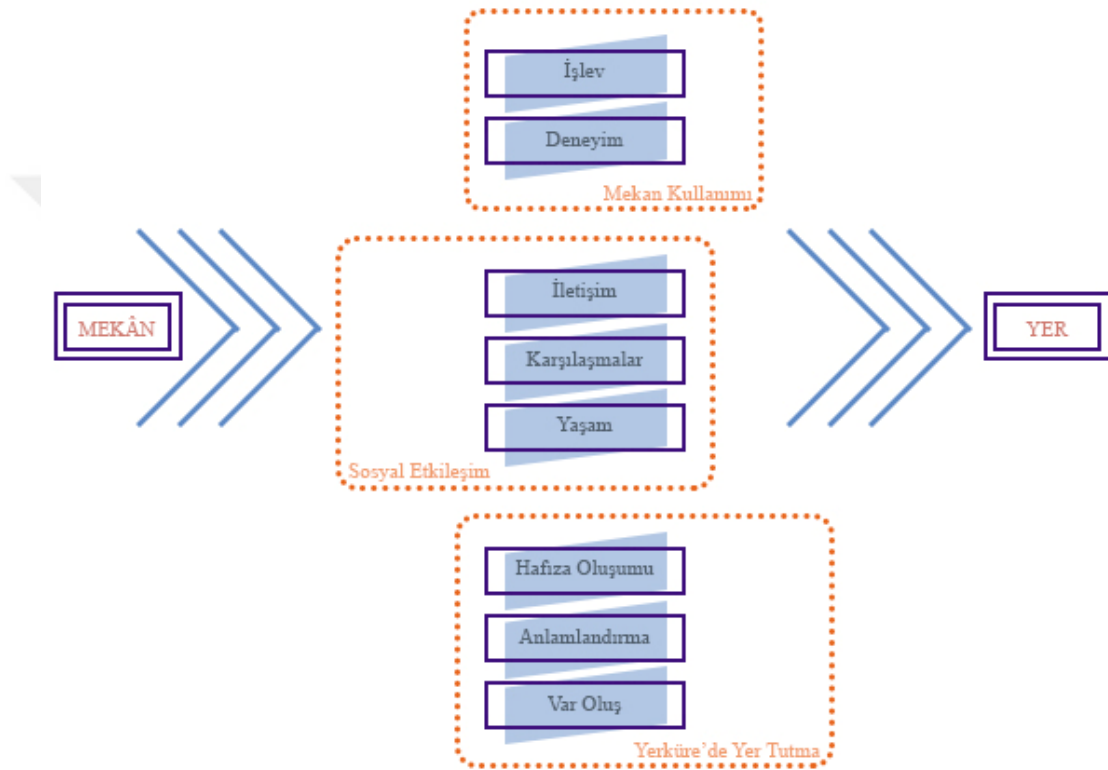
3. MEKÂNIN ÜRETİLDİĞİ YER

3.1 Bireyin Konumu; Yerkürede, Yerde ve Kentte

Üzerinde inşa etme faaliyetlerini sürdürdüğümüz Yerküre, kırsaldan kente, doğal yollarla veya insan etkisi ile şekillenmektedir. Bu etkiler ile oluşturulan mekân, doğal ya da yapay sınırları ile tanımlanabilmekte, algısal olarak ifade edilebilmektedir. Bu sebeple mekân kavramının, fiziksel veya algısal sınırlara sahip hacimlerin, bireyler tarafından tanımlamasıyla somutlaşmaya başladığını söylemek mümkündür. Yapılan tanımlama, hacmin ya da mekânın ilk anlamlandırmasıdır. Bu anlamlandırma süreci mekânın yer haline dönüşümünü ifade etmektedir. Bir başka deyişle, “Soyut bir kavram olarak mekânın hacim ve boyut genel kabulünün yanında yer, mekâna atfedilen lokasyondan ya da alandan ayrıştırılarak bunlar arasında bir var olma biçimine göndermede bulunmaktadır” (Ar, 2021, 12). Mekân, Yerküre’nin zemini üzerinde tanımlanan ve birey ile kurduğu etkileşim ile yeri oluşturan sürecin başlangıcında konumlanan, bireyin yere giriş yaptığı, Yerküre üzerinde konumunu oluşturduğu ilk çerçevedir. Ötkünç, yer kavramını felsefe üzerinden açıklamaktadır. “Felsefede yer, insan yaşantısına dair izlerin okunduğu ve insan varlığının temel durumu olarak ‘dünyada yer tutma’ hali ile açıklanır” (Ötkünç, 2016, 10). Mimarlık ve üretimi yapılar, bireyin yaşamını sürdürebilmesi için gerekli olan mekânsal ihtiyaçların karşılanması amacıyla, insanlık tarihi ile eş bir süre boyunca üretim ve gelişim içerisinde bulunmuştur. Geçmişten günümüze üretilen yapı ve anıtlar, insanlığın Yerküre üzerinde tuttuğu yerin konumunu tanımladığı ve eylemlerinin mekânsal sınırlarını çizdiği mimarlık ürünleri olmuştur.

Birey, hacmi inşa etmiş, mekânı üretmiş ve onu yer olarak anlamlandırmıştır (Şekil 2). Yer olarak anlamlandırdığı mekânda, kullanıcı olarak birçok eylemde bulunarak, toplumsal veya bireysel üretimin sonucu oluşan hafızaya, mekânın sınırlarında bir sığınak inşa etmiştir. Anılarını o sığınakta korumuştur. Ötkünç, Heidegger’den yaptığı alıntıyla inşa etme eyleminin insanın varoluşu ile ilişkili olduğu değerlendirmesini

yapmaktadır. “Heidegger'e göre insanlar Dünya üzerinde yer bulma çabalarını inşa eylemiyle fiziksel hale getirirler. İnşa etmek ile ikamet etmek yer üzerinde bütünleşirler. İkamet etmek insan varoluşunun ana koşullarından biridir. Heidegger'e göre, bina, insanın varoluşunu konumlandırır” (Ötkünç, 2016, 11). Binalar, insanların varlığının temsil yapıları, bu bağlamda bireyin varlığı ile anlamlandırdığı yapılardır. Kentin içerisinde veya kırsalda insanlığın izleridirler. İnsan Yerküre üzerine, inşa ettiği binalar ile işaret koymuştur.

Şekil 2. Mekânın Yer'e Dönüşümü (Yazar Tarafından Oluşturulmuştur)

Kentler insanlığın büyük bir bölümünün yaşadığı coğrafyalardır. Yerküre üzerinde barınma gereksinimi için inşa edilen barınak ile başlayan mekân üretme süreci, kentlerde fonksiyonlar ile tanımlanan birçok mekânın üretimi ile devam etmiştir. Yerküre'de mekânı üreten insan, o mekânı anlamlandırmış ve yerini, o mekân üzerinden tanımlanmıştır.

İnsanlık tarihinde bilimsel ve teknolojik gelişmeler ile edinilen yetenekler ve değişen mekânsal ihtiyaçlar, bireyin yer ile kurduğu iletişimin birçok mekân üzerinden gerçekleşmesine neden olmuştur. Geçmişte kısıtlı mekânlar üzerinde eylemlerini

gerçekleştiren bireyler, üretim ile birlikte hafızasını da o mekân ve içerisindeki nesneler ile bütünleştirmektedir. Yurtseven ve Oğuz'un da belirttiği gibi, "Bu bağlamda, geçmişte mekânın bireyler ile sürekli iletişim halinde olduğunu, bireylerin mekânlara kendi özlerini yansıttığını ve insan tarafından biçimlendirilen bir boyutu içerdiğini söylemek mümkündür" (Yurtseven ve Oğuz, 2023). Ancak değişen mekânsal ihtiyaçlar ile birlikte eylemler de mekânlar arasında dağıtılmıştır. Üretim mekânında üretim, tüketim mekânında tüketim, barınma mekânında barınma eylemlerini gerçekleştiren birey, mekânlar arası bir yolcuya dönüşmüştür. Yerküre üzerinde yer tutma eylemi, Yerküre üzerinde yolculuk haline evrilmiştir.

Yerküre üzerinde artan üretim ve tüketim süreçleriyle birlikte sürekli hareketin öznesi olan insanlık için Sanayi Devrimi ile birlikte kırsal yaşamın yoğunluğu azalmaya başlamıştır. Sanayi üretimi ve çevresinde oluşan ekonomik ve sosyal imkânlarla sahip coğrafyalar, bireyler için kırsalda tarım ve hayvancılık merkezli yaşam biçiminin alternatifi olarak tercih edilmeye başlamıştır. Bununla birlikte üretimini desteklemek amacıyla kente göçün Sanayi Devrimi sonrası dönemde teşvik edildiği düzenlemeler de idareler tarafından uygulanmıştır. Davis'in de belirttiği gibi, "1980'lere kadar çoğu ülkede kentlerin büyümesi, köylüleri tarım ürünlerini piyasanın altında bir fiyatla dağıtmaya zorlayan ve köy halkına orantısız vergiler uygulayan zorlayıcı politikalar tarafından desteklenmekteydi" (Davis, 2020, 80).

Kentler, ülke idaresine ev sahipliği yapmaları, liman ve ticaret güzergâhları üzerinde bulunmaları ve uluslararası etkileşimin gerçekleştiği merkezler olmalarıyla, Sanayi Devrimi öncesinde de ön planda bulunan yaşam kümeleridir. Kentlerde Sanayi Devrimi öncesi dönemde üretilen yapılar, tıpkı kırsal bölgedeki yapılar gibi insanların zamanının büyük bir kısmını geçirdiği, üretimini gerçekleştirdiği ve sosyal ihtiyaçlarını karşıladığı mekânlardır. Bu yapılar, bireyin Yerküre üzerindeki yaşam mekânını, aynı zamanda da yerini tanımlamıştır. Bireyin yaşamına ait anılar, anılar olarak mekânların duvarları arasında konumlanmış, yapı bireyin hafızasının mekânı olarak da anlam kazanmıştır. Bachelard, anıların mekân içerisinde muhafaza altında olduğunu söylemekte ve hafızanın zamandan bağımsız olarak mekânda yer edindiğini ifade etmektedir.

Mekân her şeydir burada, çünkü zaman, hafızayı canlandırmaz artık. Hafıza (ne gariptir ki!) somut süreyi, Bergsoncu anlamıyla süreyi kaydetmez. Miadı

dolmuş süreler yeniden yaşanamaz. Bu süreleri ancak düşünebiliriz, soyut, her türlü derinlikten yoksun bir zaman çizgisi üstünde düşünebiliriz ancak. Geçirilen uzun günler sonunda somutlaşmış güzelim süre fosillerini mekân sayesinde, mekân içinde buluruz. Bilinçdışı orada geçirir gününü. Anılar hareketsizdir; mekânsallaştırıldıkları ölçüde sağlamlaşırlar. (Bachelard, 2021, 39)

Yine Sanayi Devrimi öncesi dönemde, hareketin azlığı içerisinde bireyin mekân değişimi daha sınırlı kalmıştır. Hareketin azlığı hali, mekânda geçirilen zamanla birlikte yerde bulunma halini de güçlendirmiştir. Mekânda bulunan birey, hacmin bir köşesinde tanımladığı alanda kurduğu gerçek ya da düşsel iletişimle ve üretilen anılarla mekânı anlamlandırmıştır. Anılar mekânda yer edinmiştir. Mekânın yalnızca nesneler ve yapı strüktürü ile oluşumunun ötesinde, anılar ile de hafızası inşa edilmiştir. Mekânda yer edinen hafıza, yaşama dair birikimler ile Yerküre üzerinde yer tutma halini konuma bağlayan duygusal yapı malzemesidir.

Fiziki inşa etme sürecinin sonunda yapı, kullanıcısı birey için mekânı oluşturmuş, ardından duygusal etkileşim ve iletişim sürecinin sonunda yeri tanımlamıştır. Böylelikle mekân, kent silüetini oluşturan yapı olmakla birlikte, bireysel ve toplumsal hafızanın kent içerisindeki imgelerini de oluşturmuş, bireyin kentteki konumunu tanımlamıştır. Lynch, *Kent İmgesi* kitabında mekânların oluşturduğu kentsel görünümünün, diğer pek çok rolünün yanı sıra; algılanması, hatırlanması ve zevk alınması gereken görünümün olduğunu ifade etmektedir (Lynch, 2021). Geçmiş zamanın kent silüetini biçimlendiren yapıları insana ait barındırdığı değerlerle, kentsel görünümünün ifade ettiği algılanan, hatırlanan ve zevk alınan çevreyi oluşturmaktadır.

Bu durumun oluşmasında ise yapıların bireyler için yaşam mekânı olmasının ötesinde yer üzerinde işaretler olarak inşa edilmek istenmesinin, insanın kalıcı bir eser bırakma arzusunun nesnesi haline dönüşmesinin etkisi vardır. Bu konu Sennett tarafından aşağıdaki paragrafta ele alınmaktadır.

Parisliler kentin gelişimini şehirdeki taş miktarıyla ölçüyorlardı. Jacques Le Goff'un işaret ettiği gibi 'on birinci yüzyıldan itibaren bina yapımındaki büyük patlama -ortaçağ ekonomisinin gelişimi için temel önem taşıyan bir fenomendir bu- çoğunlukla, ahşap bir yapının -bu ister bir kilise, ister bir köprü, ister ev olsun- yerine taş bir yapının konmasından', bayındırlık işleri kadar özel

yatırıma da damgasını vuran taş a yatırım yapma arzusundan ibaretti. (Sennett, 2018, 168)

Mekân, kullanıcısı bireyin Yerküre üzerinde konumlanmış binası olarak, zamanının ötesinde kentte taş ile kalıcı kılınmıştır. Taş ile kalıcı kılınan mekân, insanlığın ve beraberinde yapı teknolojilerinin gelişiminin bir temsilidir. Bununla birlikte insanlık ve ürettiği teknoloji gelişmeye devam etmiştir. Kentler idari konumları ve sunulan olanakları ile birlikte modern çağın ve insanlığın gelişiminin temsil mekânları olmuştur. Bilimsel ve teknik gelişmelerin odağında Sanayi Devrimi ile birlikte insanlık tarihini etkileyecek ve Yerküre'yi yeniden inşa edecek bir süreç başlamıştır. Gelişen teknolojiyi kullanmak ve üretimi çoğaltmak için onu kullanacak ve geliştirecek insan gücüne ihtiyaç duyulmuştur. Bu ihtiyaç ile kentler, kırsalın coğrafyasını işleyen insan gücünün hareketine sahne olmuştur. Kırsalın coğrafyasını işleyen insan, makinelerin başında nesneleri işler hale gelmiştir. Yine insan, kentin coğrafyasını günden güne işlemiş ve onu günümüzün büyükşehirleri, haline getirmiştir. Kent coğrafyasının biçimlenişi, planlı ya da plansız olarak gerçekleşmiştir. Yerküre üzerinde mekânı üreten insan, mekân ile kurduğu etkileşim ile Yerküre üzerinde yer tutmuş, ardından ise bireyin kente yolculuğu başlamıştır. Kente yolculuk, kentte yolculuğa evrilmiş ve dinamik bir süreç içerisinde devam etmiştir. İnsanlığın barınma sürecinin bir parçası olarak Yerküre üzerinde yer edinen insan, kentlere göç hareketi ile birlikte yetersiz yapı stoku içerisinde barınma mekânını arar hale gelmiştir. Konut yetersizliği sebebi ile barınma alanı arayışı, kente göçün ilk dönemlerinin önemli başlığı olmuştur.

Sanayi üretiminin odağında yaşanan gelişme kent ve mekân üretimi için aynı hızda gerçekleşmemiştir. Konut üretiminin yetersiz kalması ile kentlerin sınırları içerisinde kısıtlı mekânlarda bireyler, barınma ihtiyaçlarını karşılamak zorunda kalmışlardır. Sennett'in ifadesiyle;

On dokuzuncu yüzyılın sonlarında Londra ve diğer İngiliz şehirleri büyürken uluslararası ticaretin pompaladığı bir krizin kurbanı olan İngiliz taşrası hızla boşalıyordu; İngiliz şehirleri Amerika'da yetiştirilen tahıllarla beslenmeye, Avustralya'dan gelen yünler ile Mısır ve Hindistan'dan gelen pamukla giyinmeye gittikçe daha fazla alışlıyordu. Bu kopuş çok hızlı şekilde, o dönemdeki bir yetişkinin ömrü içinde gerçekleşti. Bir gözlemci şöyle diyor: 1871 gibi yakın bir tarihte bile nüfusun yarısından fazlası köylerde ya da nüfusu

yirmi bini geçmeyen kasabalarda yaşıyordu; şehirlerde nüfusun dörtte birinden biraz fazlası oturuyordu sadece ve bu hesapta şehir derken de yüz bin kişinin bir arada yaşadığı yerleri kastediyoruz. (Sennett, 2018, 286)

Sanayi Devrimi sonrasında sanayi tesislerinin kurulduğu kentler, yoğun göç hareketleri karşısında niteliksiz yapılaşma ve barınma sorunları ile karşı karşıya kalmıştır. Ardından yaşanan Dünya Savaşları, kentlerin gelişiminin ihmal edilmesine ve kaynakların yapı teknolojisi yerine savaş teknolojisine aktarılmasına, politikaların ise kent ve mimarlık politikaları yerine savaş politikaları üzerinden kurgulanmasına neden olmuştur. İkinci Dünya Savaşı sonrası yaşanan barış dönemi ile hükümetler ve kent idareleri hem ekonomik kazanımları güvence altına almak, hem de sanayi başta olmak üzere ekonomik süreçlere iş gücü olarak katkı sağlayan bireylerin, yaşam standartlarını yükseltmek amacıyla çeşitli kentleşme ve altyapı projelerini başlatmışlardır.

Sanayinin insan gücü ile birlikte hammadde arayışı, ülkelerin egemenlik iddiaları, ideolojik sebepler ve bunun sonucunda yaşanan savaşlar, kentlerin birçok kez yıkılmasına ve yeniden inşa edilmesine neden olmuştur. Sovyetler Birliği'nin kenti ve üretimi korumak için inşa ettiği Magnitogorks gibi birçok kent, Sanayi Devrimi'nin ve Dünya Savaşları'nın arasında inşa edilmiştir (Resim 1 ve 2). Stalin işgal endişesiyle Sovyetler Birliği'nin batısında bulunan fabrikaları doğu bölgelerine taşıtmıştır. Magnitogorks da 1930'lu yıllarda Ural Dağları'nda inşa edilen bir sanayi kentidir (Wakeman, 2019, 44).

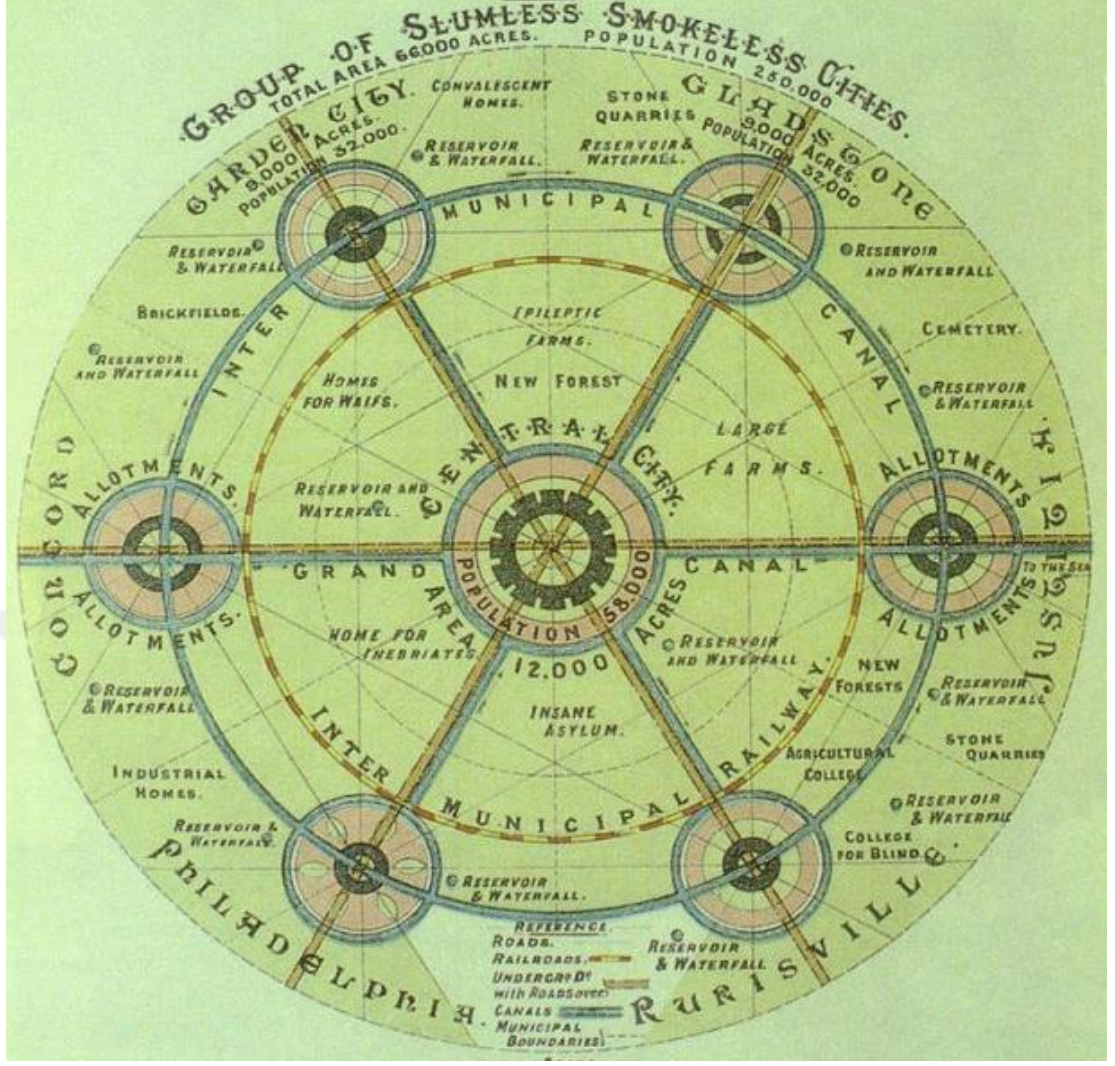
Resim 1. Magnitogorks Sanayi (URL-1)

Resim 2. Magnitogorks (URL-2)

Kentleşme ve altyapı çalışmaları içerisinde, insanların yaşam alanlarına ait niteliklerin artırılması hedefi ile başlayan projelerden birisi olan Bahçeşehir Hareketi’ni, kentleşme arayışlarını aktarması açısından örnek olarak değerlendirmek mümkündür. Hareket, diğer şehirleşme arayışları gibi geleceğe dair mimarlık ve ürettiği mekânlar üzerinden kent hayatının gelişimini ve kalkınmasını amaçlayan tasarımlar ile öne çıkmaktadır. Wakeman’a göre;

Howard, Garden Cities of To-Morrow'un ‘Yarının Bahçeşehirleri’ (1902) özgün formülasyonunda toplumsal ve fiziksel çevrelerin radikal şekilde dönüşüme uğratılmasını önermişti. 20. yüzyıl başının korkunç gecekondu mahalleleri geride bırakılacaktı. İşçi sınıfları, bireyin ve topluluğun ihtiyaçlarının dengelendiği, kendi kendine yeten, planlanmış yerleşimlerde yeni bir hayat bulacaklardı. Bunlar bütün ütopyacı kentsel deneylerin altında yatan umutlardı ve bütün yeni şehir hareketinin ana hedefleriydi. (Wakeman, 2019, 29)

Resim 3. Bahçeşehir Diyagramı (URL-3)

Alıntılanan Bahçeşehir projesi gibi birçok kentsel tasarım ve şehirleşme projesi Sanayi Devrimi sonrası dönemde hazırlanmıştır. Bahçeşehir Hareketi'nin öncülerinden Howard'ın 1903 yılında yayınladığı diyagram, kentin yapılı çevresini kirlilikten ve kalabalıktan arındırma hedefi ile tasarlanmıştır (Türgen, 2013) (Resim 3). Nitelikli konut ve şehircilik üretimi ile birlikte yaşam kalitesinin artırılmasını hedefleyen bu projeler, zaman içerisinde birçok ülkede inşa edilmiştir. Sanayi ve maden gibi üretim tesislerinin, eğitim ve bilimsel çalışmalar için ayrılmış arazi bölgelerinin çevresinde planlanarak eski kent merkezlerinin yükünü hafifletmeyi amaçlayan, yeni göç hareketlerine imkân tanıyan, kent planlamaları, ülkelerin, ekonomik sürekliliği ve toplumsal kalkınmayı hedefleyen politikalar olarak karşımıza çıkmaktadır. Wakeman'ın sözleriyle;

Bir yeni şehir yalnızca evler, fabrikalar, okullar ve dükkânlar inşa etme faaliyeti değildir; olası en iyi fiziki ve insani çevreyi oluşturma yönünde, ailenin ve topluluğun sağlıklı ve tatmin edici bir yaşam sürmesine yardımcı olacak, üzerinde düşünülmüş ve planlı bir çabadır. Bir yeni şehrin başarısı daha iyi hale getirilmiş yaşam açısından değerlendirilmelidir. Yerleşimin biçimi ve ruhu, karakteri ve yaratıcılığı, insanların işteki, evlerindeki, boş zaman uğraşlarındaki ve toplumsal ilişkilerindeki mutluluğu bir şehrin başarısını ölçmek için geçerli olan testtir. (Wakeman, 2019, 209)

Barınma alanlarının yetersizliği ile birlikte kırsal bölgelerden kente göç eden bireyler, kentlerin periferisinde, altyapı ve kamu hizmetlerinin erişim alanı dışında kalan, yasal olmayan barınma alanları oluşturmaya başlamıştır. Çeşitli fırsatlardan faydalanmak amacıyla yerleşilen kentler; plansız yapılaşma ile kurulan mahallelerinde, artan insan sayısına yeterli gelmeyen hizmetler, yetersiz veya olmayan altyapı sorunlarıyla karşı karşıya kalmıştır. Kontrolsüz göç hareketi sonucunda işgücü talebinin üzerinde bir sayıda kentlere yerleşen nüfus, kent yoksulluğunu tetiklemiştir. Kentler, yapısal ve teknik problemler ile birlikte karşısına çıkan ekonomik ve sosyal problemlerin çözümü için, Sanayi Devrimi sonrası özellikle Batı ülkelerinde yoğunlaşan şehirleşme arayışları gibi çözüm amaçlı program ve projeleri uygulamaktadır. Davis, *Gecekondu Gezegeni* kitabında, Birleşmiş Milletler araştırmacılarına referansla yaptığı aktarımda 2001’de dünya genelinde 921 milyon gecekondu sakininin bulunduğunu belirtmektedir. Yaklaşık olarak bu sayı, Davis’in değerlendirmesiyle 1844 yılındaki dünya nüfusuna denk gelmektedir (Davis, 2020, 39). Yapılan nitelikli kentleşme çalışmalarına rağmen, gecekondu bölgelerinde yaşayan nüfus oranının günümüzde de artmaya devam ettiğini ifade etmek gerekmektedir.

Yerküre üzerinde insan, barınağını inşa ederek ilk mekânını üretmiştir. Barınma mekânını, ihtiyaçlar odağında gelişen diğer mekânsal üretimler, yapılar izlemiştir. Yerküre üzerinde yaşayan insan, yaşamının izlerini inşa ettiği yapının duvarları üzerine çizmiştir. Bu izlerin çizdiği resim, mekânın kullanıcısı bireyin anıları olarak mekânın duvarlarına tutunmuştur. Birey mekânda yaşamış ve onu anlamlandırmıştır. Yerküre üzerinde barınmak için edindiği zeminde ürettiği mekân, bireyin Yerküre üzerinde tuttuğu yer olmuştur. Ardından insanlığın hızla gelişimi ve üretim süreci başlamıştır. Bu hızlı üretim ve tüketimin odağında insan, mekânlar arası önerilen veya tanımlanan durum ve eylemlerin uygulayıcısı olmuştur. Mekânın kullanıcısı olarak

gerçekleştirdiği mekân deneyimi, kentleşme ile birlikte birçok mekânda sunulan birçok işlevin deneyimi haline gelmiştir. Kentte bulunan hacimler arasında yolculuk yaparken, üzerinde yer edindiği Yerküre’de ise konumunu üst ölçek üzerinden tanımlamaya başlamıştır. Yerküre üzerinde yaşam ile başlayan mekânsal tanımlama ve anlamlandırma süreci, kentleşme ile birlikte yapı boyutundan kent boyutuna evrilmeye başlamıştır. Kent, insanın hızlı üretim, tüketim ve ulaşım imkân ve süreçleri içerisinde Yerküre üzerindeki konumu olmuştur.

3.2 Kentlerin Geleceği ve Büyükşehirler

Sanayi Devrimi ve sonrasında gelişen iş gücü talebiyle birlikte kırsal bölgeden kentlere doğru nüfus hareketleri başlamıştır. Bu nüfus hareketleri sonunda kentler, kalabalık nüfusun ikamet etme, üretme ve tüketme eylemlerini gerçekleştirdiği coğrafyalar haline gelmiştir. Fiziki olarak yapılaşma ve etkilediği sınırlar ile büyüyen kentler, nüfus artışı, kamusal hizmetler, bilimsel ve teknolojik gelişmeler ile ekonomik gelişmeler başlıklarında da büyüme kaydetmiştir.

Kentlerin hızlı gelişimi, mekânsal üretim süreçlerini de etkilemiştir. Küresel sermayenin mekânları kent içerisinde konumlanırken, kent merkezleri ticaret ve üretim mekânları ile birlikte kent ekonomisine adapte olmuş bireylerin ikamet ve yaşama alanı olmuştur. Kent çevresi ise kent yoksulluğunun somutlaştığı, kentin üretim ve tüketim süreçlerinin parçası olan bireylerin barınma alanlarını inşa ettiği coğrafyayı oluşturmuştur.

Yerel idarelerin sunduğu kentsel hizmetler ve merkezi yönetimler tarafından verilen kamu hizmetleri, kentin hızla genişleyen coğrafyasını tam anlamıyla kapsayamaz hale gelmiştir. Nüfus hareketi, konut arzından ve kamu yatırımlarının ilerlemesinden hızlı gerçekleşmiştir. Tüm bunların sonucunda göç hareketlerinin odağında birçok kent ve büyükşehir, şehircilik sorunları ile birlikte artan talep karşısında ürün ve hizmetlerin pahalılaşması nedeniyle, yoksulluğun ve niteliksiz yaşamın coğrafyası haline gelme tehdidiyle karşı karşıya kalmaktadır. Wakeman, yeni şehir hareketinin düşünsel tarihini anlattığı çalışmasında, İkinci Dünya Savaşı’nın bitimiyle açıkça ortaya çıkan nitelikli kentleşme ihtiyacına dikkat çekmektedir. Savaş döneminde yıkılan şehirlere terhis olan askerlerin dönüşüyle birlikte konut krizi derinleşmiş, geçmiş kentleşme

modelinin de yaşanan kent sorunlarını tetikleyen bir etkisi olduğu görüşü ön plana çıkmıştır.

Kent sorunları karşısında reformcu çevrelerce yeni bir şehirciliğe ihtiyaç olduğu konusunda bir fikir birliği oluşmuştur. Bu fikir birliği ile gelişen söylemde, eski kentlerin durumları ümitsiz olarak nitelendirilerek, büyükşehirlerin sefalet ve felçten başka bir şey sunmadığı ifade edilmiştir (Wakeman, 2019, 49).

Büyüyen kentlerle ilgili ortaya çıkan bu durum karşısında, İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemde özellikle Batı ülkelerinde kentlerin gelişiminin ve geleceğinin planlanması amacıyla ıslah ve nitelikli yapılaşmayla ilgili çalışmalar yapılmıştır. Gelişmeye devam eden veya az gelişmiş ülkelerde de hem uluslararası fonların desteği, hem de merkezi ve yerel idarelerin projeleriyle, kentlerin yapısal ve ekonomik anlamda niteliklerinin artırılması çalışmaları yürütülmeye devam etmektedir.

Büyükşehirler, etkileşim halinde oldukları yakın çevresindeki daha küçük ölçekteki kentlerle birlikte, gelecekte dünya nüfusunun büyük bir bölümünün konumlanacağı, coğrafyalar haline gelecektir. Başka bir deyişle, “...dünyanın gelecekteki nüfus artışının dörtte üçünün yükünü belli belirsiz görünen ikinci kademedeki kentlerle küçük kentsel bölgeler, BM araştırmacılarının ifadesiyle, ‘pek de bu insanları barındıracak veya onlara hizmet sağlayacak şekilde planlanmış olmayan, hatta hiçbir planlamaları olmayan’ yerler çekecektir” (Davis, 2020, 21).” Bu öngörüyle birlikte kentlerin yeni mekânlar üretmesi, tüketilen coğrafyanın ise değişen veya gelişen ihtiyaçlara uygun olarak yeniden planlanması, kent politikaları açısından, geçmişte olduğu gibi günümüzde ve gelecekte önemli bir başlık oluşturacaktır.

Kentlerin geleceğine ilişkin sunulacak öngörünün çıkış noktasında, gelecek kentini betimleyen afişlerin ya da bilim kurgu filmlerindeki kristal kentlerin öncesinde kente ilişkin teneke çatılardan oluşan bir fotoğrafın olduğu gerçeği bulunmaktadır (Resim 4). Geleceğin Kenti, barınma, altyapı ve kamu hizmetlerine erişim gibi nitelikler ve kent yoksulluğu kavramlarının çözümü odağında yapılan çalışmalar üzerine öngörülerdeki parlayan kristal kent formuna erişebilecektir.

Resim 4. Gecekondu Bölgesi ve Planlı Kent Bölgesi, Karanfilköy (URL-4)

Günümüzde birçok bölgede kent coğrafyası, sunduğu kaynaklar ve kenti tanımlayan imkânlarıyla hızla tüketilmekte ve bunun sonucunda plansız alanlarda inşa edilmiş kentsel hizmetlerden yoksun yaşam alanları oluşmaktadır. Kent olarak tanımlanan sınırlarda var olan ve kentlilere yer oluşturan kentsel mekânın gelecekte de tüketilmesi tehdidiyle gezegenimiz karşı karşıya bulunacağını öngörmek mümkündür. Bilim kurgu öngörülerinde resmedilen geleceğin yapıları çevrelerinin projeleri tasarlanmaya devam ederken, Davis'in belirttiği çağlar öncesinin kerpiç kentlerine imrendirecek kadar niteliksiz koşulların gerçekliği de önümüzde durmaktadır.

Velhasıl geleceğin kentleri, ilk kuşaktan şehir planlamacılarının tasavvur ettiği gibi cam ve çelikten değil, büyük oranda kaba tuğla, saman, geri dönüştürülmüş plastik, briket ve hurda tahtalardan inşa edilecektir. Yirmi birinci yüzyılın kent dünyası, gökyüzüne yükselen ışıklı kentler yerine büyük oranda çerçöp, dışkı ve pislik içine gömülmüş kentlerden oluşmaktadır. Hatta post modern gecekondu mahallelerinde oturan bir milyar kent sakininin geriye bakıp kent hayatının ilk dönemlerinde, dokuz bin yıl önce Anadolu'da kurulmuş olan Çatalhöyük'ün dayanıklı kerpiç evlerine imrenmesi işten bile değildir. (Davis, 2020, 34)

Geleceğin kentlerini inşa etme sürecinde ilk basamak, kent coğrafyasına yeniden işlev verilmesi ve kentlerde yeniden mekânsal üretimlerin yapılması olacaktır. Görece nüfus

hareketlerinin azlığı ve nitelikli planlama ile Kuzey Avrupa’da kentsel gelişmeyi ve vatandaşların refahını güvenceye alan planlı kentleşme modellerinin başarıyla uygulandığı örnekler mevcuttur. Artan şehir nüfuslarına karşı şehirlerin çevresinde planlı yerleşim yerleri inşa edilmiştir. Bu yeni yaşam mekânları, üretim alanları ile etkileşim içerisinde tasarlanmıştır. Bu kentleşme uygulamaları, gelişen ülkeler için örnek oluşturmaktadır.

Artan kırsaldan kente göç baskısı altında bulunan ülkelerde kentsel planlama ve ihtiyaçların odağında yeni mekânların üretimi çalışmaları yürütülmektedir. Bu çalışmaların odağında kentlerin ıslahı, nüfusun kamu hizmetlerine ve nitelikli altyapıya erişiminin sağlanması yer almaktadır. Hükümetler ve yerel yönetimler tarafından, konut stoku üzerinde kentlerin göç alması sonucunda nüfusun barınma ihtiyacını karşılamak için kurduğu gecekondü mahallelerinin kentsel dönüşümü planlanmaktadır.

Nüfusun yerinden edilmesi ya da toplu konut yerleşimleri ile kent bağlamının dışında inşa edilen konut projeleri ise bu yeniden planlama ve ıslah sürecinin çıktılarından birkaçı olarak büyükşehirlerin bugününü ve geleceğini şekillendirmektedir. Bu sürecin sonunda yerinden edilen bireyler, inşa edilen mahallelerin yakın çevresinde yeni gecekondü mahalleri kurarken o mahallelere yerleşenler ise kentin sosyal ve kültürel dinamiğinin dışında, nitelikli konut yapılarında barınan, kent mekânlarında yer edinmeyen bireyler olarak kentsel dönüşüm sürecinden etkilenmektedir. Afrika Kıtası’nda Gana’da bulunan Tema Kenti’nin kentsel dönüşüm süreci bu konuda literatürde karşımıza çıkan örneklerdendir.

Tema’nın özenle hazırlanmış caddeleri şehir merkezine, limana ve sanayi bölgesine bağlanmak üzere tasarlanmıştı. Ulaşım mühendisleri şehrin modern ekonomik canlılığının bir simgesi olarak çok katlı bir anayol kavşak ağı düzenlediler. Gelgelelim bu türden büyük ölçekli mekânsallığın sonucu olarak, ortaya kiraların şehri inşa eden çalışanların ödeyebileceğinin çok ötesinde olduğu, yalıtılmış, aşırı kalabalık mahalleler çıktı. Devasa gecekondü bölgesi Ashiamang, yani ‘Tema Development Corporation’ın sorunlu çocuğu³ Akra-Tema otobanı boyunca kök saldı. (Wakeman, 2019, 141)

Kentin sorunları karşısında üretilen şehir planları ve binalar, kent coğrafyasının yeni silüetini oluştururken, kentin bireylerle iletişimi için yeni mekân üretimlerinin

yapılması tartışılmaktadır. Geleceğin mekânsal çevresini biçimlendiren etkenlerden birisi de bilgi iletişim teknolojilerinin gelişimidir. Bu kapsamda, kamusal alan üretimi sürecinde, teknoloji kullanımı etkin biçimde tasarım süreçleri içerisinde ön planda bulunmaktadır. Bu durum kamusal alan üretimine ve sonucu oluşan mekân deneyimine yeni bir bakış açısı getirmektedir.

Islah edilen, yoğun nüfusun nitelikli koşullar içerisinde yaşamına mekân oluşturmaları için geleceğin kentlerinde üretilecek proje başlıklarından birisi de bilgi iletişim çağının kentsel çevresinin tasarımıdır. Gelişen teknolojiyle birlikte bireylerin öğrenme ve iletişim biçimleri de değişmektedir. Sınmaz'ın ifadesiyle, "Tarladan fabrikaya geçiş ile yaşanan doğadan kopuş, bugün iletişim teknolojileri ile kentsel mekândan da kopuşa dönüşmekte ve giderek sınırsızlaşan zaman-mekân hâkimiyeti bireylerin fiziksel varlığını ve algılarını yeniden biçimlendirmektedir" (Sınmaz, 2015, 63). Mekânın kullanıcısı birey, bulunduğu konumun ötesindeki konumlarla bağ kurmakta, iletişim mekân içerisinde değil sanal bir mekânda gerçekleşmektedir. Fiziksel karşılaşmaları azaltan ve iletişimin sanal mekânda gerçekleşmesine olanak veren teknoloji, yapı üretim aşamasında işlevlerin yeniden sorgulanmasını ve mevcut hacimlerin yeniden işlevlendirilmesinde gerekli kılmaktadır.

Geleceğin kentleri, gerek nüfus baskısı ile kaybettiği formunu kentsel dönüşüm ile yeniden biçimlendirirken, teknolojiye yaşanan gelişmelerle de mekân kullanımının dönüşümüne ayak uydurmalıdır. Sanayi Devrimi sonrası hızla gelişen dünyanın yaşam alanı büyükşehir bölgeleri Yerküre üzerindeki varlığını destekleyen imgeleriyle coğrafyayı biçimlendirmelidir. Lynch bu durumu bir zorunluluk olarak görmektedir. "Metropolitan bölge, süratle oluşturulan yeni bir işlevsel birimdir ve bu birim de kendisini yansıtan bir imge taşımak zorundadır" (Lynch, 2021, 14). Büyükşehirlerin plansız yapılaşma ve kontrolsüz genişleme sorunlarının çözümü sonrası, mekânsal üretiminin, duysal nitelikleri ile de ele alınması, kent mekânına aidiyeti desteklemek için gereklidir.

Günümüze ait kentsel çevrenin durumunun değerlendirilmesi ve bu mekânları geleceğin kristal kentlerine dönüştürecek projelerin üretilmesi devam etmektedir. Bu çerçevede inşa edilecek geleceğin kentleri, nüfusun ihtiyaçlarını karşılayan yapıları çevresiyle, teknolojiyi etkin kullanan bireylerin yerde var olan karşılaşmalarını ve

iletişimlerini destekleyen mekân tasarımlarıyla Yerküre üzerindeki yaşamın odağında nitelikli bir şekilde yer alacaktır.

3.3 Büyüyen Kentlerde Mekân Üretimi

Kentlerin büyümesi, gelişmesi ve genişlemesi planlı ve plansız olarak gerçekleşmektedir. Kent merkezleri ve yakın coğrafiyasında bulunan alanlarda üretilen mekân ve tesisler aracılığıyla kentler, yapısal, ekonomik ve sosyal anlamda genişlemektedir. Bu büyüme, kentin ekonomik imkânlarının odağında gerçekleşmekte ve kent mekânı, üreten ve tüketen bireylerin hareket ve ikamet alanı olmaktadır. Bu tanımlama ile kentler, üretim ve tüketim süreçlerinde yer alan bireylerin, içerisinde buna bağlı bir programı uyguladığı hacimler ile biçimlendirdiği coğrafiyalardır. Barınma mekânları, ulaşım mekânları, üretim / iş mekânları, ticaret mekânları ve kamusal mekânlar kenti oluşturan yapılar / hacimler olarak sıralanabilir.

Kent içerisinde ekonomik gelişme ve büyümeyle paralel olarak planlı alanlarda yapılaşma faaliyetleri devam etmektedir. Bu yapı üretimi kapsamında ulaşım tesisleri, işyerleri, alışveriş merkezleri ve konut tipinde yapıların üretimi yapılmaktadır. Üretilen bu mekânlar modern toplumun değişen ihtiyaçları karşısında, gelişen teknoloji ile desteklenmektedir. Havalimanları, tren garları gibi ulaşım mekânları, Sanayi Devrimi'nden itibaren gelişen teknolojinin kent kronolojisinin çok kısa bir dönemi içerisinde kente kattığı mekânlardır.

Kent içerisinde, çokuluslu şirketlerin faaliyetlerini sürdürdüğü yapılar, formundan işlevine ve kullanım süreçlerine kadar benzer biçimde üretilmektedir. Bu çokuluslu şirketlere ait yapılar, yöreden bağımsız olarak, farklı coğrafiyalar üzerinde, aynı mimari işlev, form ve görünüş ile kent silüetleri içerisinde karşımıza çıkmaktadır. Bu kapsamda yöre bağlamının dışında, Yerküre'nin modern kentlerinin birbirine benzer mekânları, kent silüeti ve dokusunun temel birimlerini oluşturmaktadır. Kent coğrafiyasındaki küresel etkileşim ve modern kent yaşamının temsil yapıları olan bu mekânlar "...insanların ve malların hızlandırılmış dolaşımı için zorunlu şebekeler (ekspres kara ve demir yolları, köprülÜ kavşaklar, havaalanları) olabildikleri kadar da ulaşım araçlarının kendileridir ya da büyük alışveriş merkezleridir..." (Auge, 2016, 47). Yok-yerler olarak tanımlanan bu mekânlar, insanlığın gelişimiyle oluşın yeni

işlevlere hacim oluşturmaktadır. Çağın hareket ve hızı yok-yerlere ilişkin mekân deneyimini, üretim ve tüketim odağında oluşturmaktadır. “Küresel sermaye odaklı düşünülen, hızlı ve seri üretimle ele alınan, kapitalist sistemin bir parçası olan mekânlarda yer kaybını görmek mümkündür” (Yurtseven ve Oğuz, 2023, 830). İnşa edilen bu yapıları, modern kent içerisinde yapı ölçeğinde yer ifade etmeyen mekânlar olarak nitelemek mümkündür. Bu tanımlamayla birlikte modern kent coğrafyasında, mekânın yer halinin, yapı ölçeğinden ayrıldığını söylemek mümkündür. Üretilen mekânlar, inşa edildiği yörenin bağlamının dışında tüm Yerküre’ye ait mekânlardır.

Planlı alanlarda yapılan yapı üretimiyle birlikte plansız alanlarda yürütülen inşa faaliyetleri de kent coğrafyasını etkilemektedir. Kent merkezindeki hareketin öznesi, ekonomik ve sosyal süreçlerin parçası olan, kentin, işgücünü, kullanıcılarını ve tüketicilerini oluşturan bireyler, hükümetlerin ve yerel idarelerin yetersiz kaldığı durumlarda, ihtiyaçlarının çözümü amacıyla plansız alanlarda, kent coğrafyasını doğrudan etkileyen yapılaşma faaliyetleri gerçekleştirmektedir. Bu yapılaşma faaliyetleri birbirinden bağımsız olarak inşa edilen ve kent coğrafyasını çevreleyen gecekondu bölgelerini oluşturmaktadır. “Teneke mahalleleriyle gecekondu toplulukları daimi bir kaçak konut ve yoksulluk kuşağı şeklinde birbirine bağlanınca, genellikle şehrin çevresinde ‘mega gecekondu mahalleleri’ ortaya çıkar” (Davis, 2020, 43). Planlı alanlar dışında inşa edilen bu mekânlar, kent coğrafyasının kapsadığı yerin/zeminin sınırlarında üretilen mekânlardır.

Kentlerin kontrolsüz büyümeleri, altyapı ve kamu hizmetlerinin dışında kalan, yapılaşma konusunda kent planlamasının kapsamadığı coğrafyada, kentin erişebileceği öngörülen sınırlarının ötesine ilerlemesidir. Bireyler, edindikleri araziler veya toplu olarak yerleşilen kamu alanlarında barınma mekânlarını inşa etmişlerdir. Bir anlamda kontrolsüz büyüyen kentler, yalnızca barınma amacıyla üretilmiş ‘geçici’ barınma mekânlarını da beraberinde üretmiştir. Planlı alanları ve planlı alanları dışında üretilen mekânları ile kentler, yok-yerler ile yok olması olası konutlardan oluşan coğrafyalar olarak, Yerküre’nin çeşitli bölgelerinde yükselmektedir.

Mekân ve yerin sınırları Yerküre’nin yeni mekânları ile yeniden oluşmaktadır. Büyüyen kentlerde inşa edilen ve Yerküre’nin herhangi bir yöresinde karşımıza çıkabilecek olan mekânların kullanıcıları, modern kentin yer üretmeyen mekânları özelinde yapı sınırlarıyla tanımlanan mekânın yere dönüşüm sürecinin öznesi değildir.

Birey modern toplumun ekonomik ve sosyal süreçleri içerisinde yer alır. Bu süreçlerin oluşturduğu işlevlere ait yapıları ise yer haline dönüşüm sürecinin öznesi olarak değil yalnızca üretim ve tüketimin paydaşı bir mekân kullanıcısı olarak deneyimler.

Modern kentlerde yapının bağlamı yöreye ait unsurların dışına çıkararak, yöreden bağımsız bir hal almaktadır. Kentler, coğrafyasına inşa edeceği yeni mekânlara / tesislere havalimanı vs. yer ararken mekân yöreden bağımsız bir geleceğe inşa edilmektedir. Köksal, geleneksel dünyanın özdeş kavramları mekân ve yerin, modernleşmeyle birlikte birbirinden koptuğunu ifade etmektedir.

Modernleşmenin getirdiği bir kopuş da yer ile mekân arasında ortaya çıkar. Burada yer, yeryüzünün belirli koordinatlarla tanımlanmış bir parçası anlamını taşıyor. Geleneksel dünyada yer ile mekân özdeş, çünkü karşılıklı etkileşim/iletişim içinde olmaya olanak tanıyan aynı mekânda olma durumu ancak aynı yerde olduğunda olası. Baştaki tanıma dönersek, belirli bir mekânı tanımlayan eşzamanlılığın aynı zamanda belirli bir yeri tanımladığını görürüz. Modernleşme süreci, yerin mekândan kopmasını getirecek bir dönüşümü başlatıyor. (Köksal, 2021, 16)

Kentlerin planlı alanlarının dışında kalan coğrafyalarda üretilen mekânlar, idareler tarafından çeşitli iyileştirme projelerine tabi tutulmaktadır. Bu kapsamda kentin hizmet sağladığı tanımlı coğrafyası yeniden belirlenmektedir. Ancak bu yeniden inşa sürecinde geçici barınma alanlarında ikamet eden bireylerin, yerinden edildiği ve yine kentin yakın coğrafyasında yeni plan dışı alanlarda barınma mekânlarını ürettiği görülmektedir.

Günümüzde yerinden edilen insanların sayısı muazzam boyutlardadır: Üçüncü Dünya’da her yıl yüzbinlerce, bazen milyonlarca yoksul (bunlar arasında gecekondlu sakinleri olduğu kadar yasal kiracılar da vardır) mahallelerinden zorla tahliye edilmektedir. Bu nedenle yoksul kentliler göçmendirler, kent planlamacısı Tunde Agbola'nın memleketi Lagos'taki insanların durumunu betimlerken söylediği gibi, ebedi bir yeniden iskân sürecinin geçici unsurlarıdır. (Davis, 2020, 125)

Bireyler kimi zaman, kamu politikaları veya teknik sebepler ile kurdukları gecekondlu mahallelerini terk etmektedir. Bu terk edilen mahalleler üst ölçekte, kentin fırsatlarından faydalanmak isteyen bireylerin barınma mekânlarını inşa ettiği, yasal

olmayan yapı alanları olarak tanımlanabilir. Yine gecekondular alternatif olarak üretilen ve hükümetler ile yerel idareler tarafından desteklenen sosyal konut ya da uydu kent projeleri ise kentlerin periferinde, eski gecekondular yerleşimlerinin yapısal anlamda ıslahını hedefleyen projelerdir. Ancak bu projelerin kısmen olumsuz sonuçları da olmaktadır. Soylulaştırma ve yeni yapılan konutlara erişim sağlayamayan bireylerin başka bir yasal olmayan yerleşim bölgesine göçü ile sonuçlanan örnekler literatürde karşımıza çıkmaktadır.

Barınma ihtiyacı ile geçici olarak üretilen, kent bağlamının dışındaki gecekondular olarak isimlendirilen barınma mekânlarının yerini, kendi sınırlarını oluşturan duvarları içinde kent bağlamından yoksun toplu konutlar almaktadır. Üretilen konutlar, kentten soyutlanmış site topluluklarını oluşturmaktadır. Orada ikamet edenler kentin yerlileri olarak değil, sitenin sakinleri olarak, büyüyen kentlerin banliyölerinin nüfusunu oluşturmaktadır. Farklı gelir grupları için birçok alternatifte sunan bu kent çevresindeki yeni yerleşim bölgeleri, sahip oldukları kapalı konut tipolojileriyle bölgesel etkileşimi sınırlı projelerdir. Köksal, bu yapılaşma modelini yerden bağımsız olarak pazarlamaya odaklanmış konseptler olarak ifade etmektedir.

Kapalı yerleşmeler, konumlandıkları ‘yer’den bağımsız (biri ‘yok-yer’ tanımlayan) ve tümüyle pazarlamaya odaklanmış konseptlerle biçimlendirilmiştir. Belirleyici konsept, nedensiz tarihsel imgeleri ya da zorunsuz biçimleri üreten ‘kitsch’ bir bağlam da tanımlayabilir (Köksal, 2022, 121).

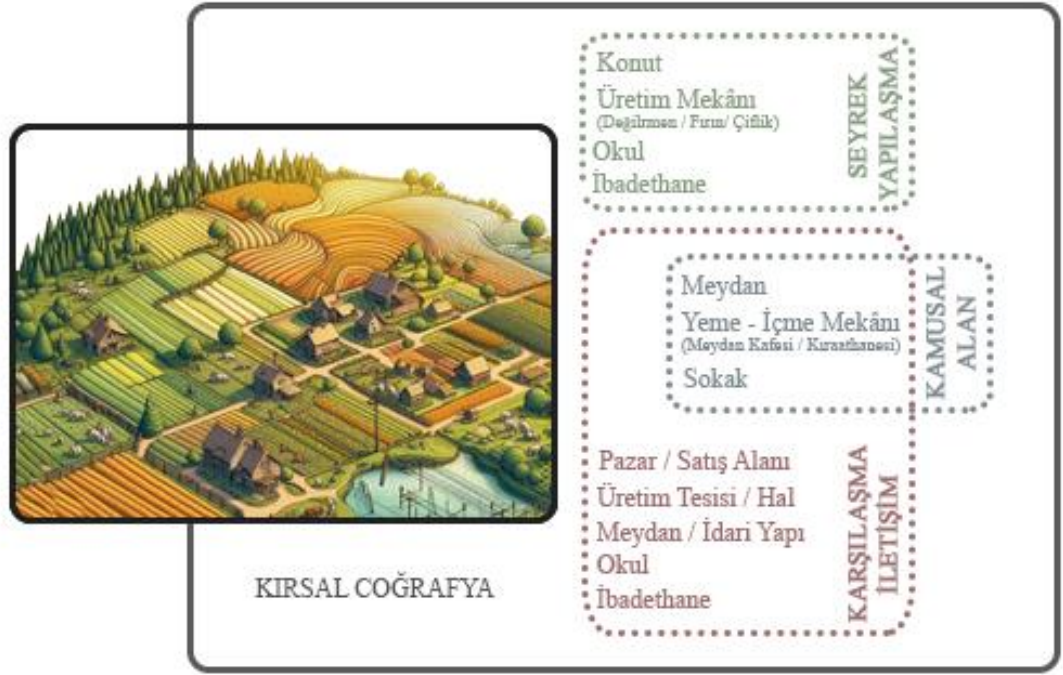
Büyüyen kentlerde yürütülen mimarlık ve şehircilik çalışmaları içerisinde yerin mekândan ve yapının sınırlarından ayrıldığı ve başka bir ölçek üzerine taşındığı çıkarımını yapmak mümkündür. Çokuluslu şirketlerin dünya bağlamında üretilen mekânları, modern kentlerin gereği ulaşım yapıları, ya da kent çevresinde yer alan gecekondular bölgeleri ya da planlı üretilmiş yerleşim bölgeleri birçok farklı işlev ve nitelikte kent coğrafyasını biçimlendirmektedir.

3.4 Sosyal Çevreyi İnşa Etmek

Yoğun nüfusun yerleştiği kentler, planlı ya da plansız olarak yüzyıllar içinde gelişen ve genişleyen coğrafyayı biçimlendirmiştir. Bu genişlemenin mekânsal üretimi başlıca barınma yapılarının inşa edilmesi, üretim ve tüketim süreçlerinin yürütüleceği yapıların kent içerisinde konumlanması odağında gerçekleşmiştir. Barınma ihtiyacını karşılayan ve ekonomik kazanç elde eden birey, sağlık ve eğitim gibi temel kamu hizmetlerine eriştiği yapıları ve altyapı tesislerini inşa ederek modern kenti oluşturmaya ve geliştirmeye devam etmiştir. Kent içerisinde üretim yapılarında üretimini gerçekleştiren birey, çarşı alanlarında, limanlarda, günümüzde ise alışveriş merkezlerinde tüketimlerini gerçekleştirmektedir. Bireyin ikamet etme eylemi ise kentte inşa ettiği barınma yapılarında gerçekleştirmektedir.

Modern kent içerisinde yapılar, kent coğrafyasının belirli noktalarında fonksiyonlarına veya niteliklerine göre kümelenmektedir. Bu kümelenme fabrika / sanayi bölgeleri, konut mahalleleri, toplu konutlar, gecekondu, alışveriş caddeleri, liman ve gümrük bölgeleri gibi terimler ile kent coğrafyasının işaret noktalarını oluşturmaktadır. Bu kümeler içerisinde tanımlı hareket ve eylemleri gerçekleştiren birey, üretim, tüketim ve barınma mekânları arasındaki yolculuğunda, bu yolculuğun diğer özneleriyle etkileşim ve iletişim ihtiyacını karşılayacağı sosyal mekânları da inşa etmiştir. Tiyatrolar, sanat merkezleri, parklar, yeme ve içme mekânları kentin kamusal ve sosyal mekânlarından bazılarıdır.

Kırsalda mekânı ve yeri niteleyen tek bir yapı ve bu yapılar arasında geçiş mekânı olan sokak ve meydanlar arasında iletişim ve etkileşimini sağlayan birey için kent yaşamında sokak ve meydanlar biçim değiştirmiştir. Kırsalda bulunan yapılar çevrenin sirkülasyon ağını oluşturan sokaklar, mekanlar arası ortak kullanım alanı olarak, karşılaşmalara ve iletişimin gerçekleştiği çevrelerdir. Yine köy meydanı ya da ibadethane, kamusal kullanımlarıyla topluluğun buluştuğu ortak kullanım mekânlarıdır (Şekil 3). Kent yaşamında ise meydan kahvelerinin yerini kafeler, sokakların yerini ise alışveriş caddeleri ve kent içi ulaşım aksları, toplu taşıma durak ve hatları almıştır. Birey, kent içerisinde etkileşim mekânlarını yeni fonksiyonları ile birlikte üretmiştir. Üretilen bu yapılar kentin sosyal çevresini oluşturmakla birlikte, modern toplumu ve kenti temsil eden yapılar olarak da nitelik kazanmıştır (Şekil 4).

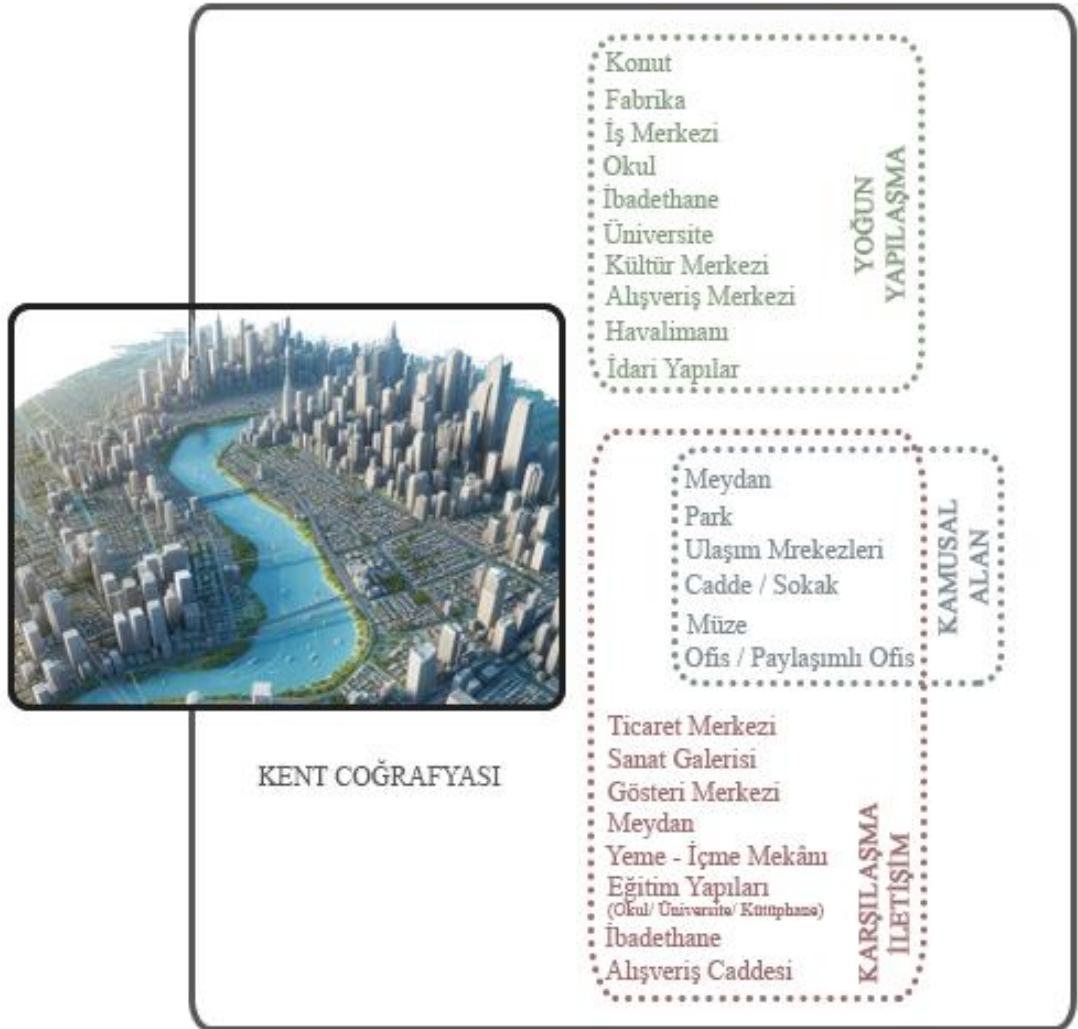

Şekil 3. Kırsalda Mekân Kullanımı (Yazar Tarafından Oluşturulmuştur)

Kırsalda yapılar, kurulduğu geniş coğrafya üzerinde birbirinden ayrı, müstakil olarak konumlanması ile bireyin topluluk içerisinde mahremiyetini sağlamıştır. Günümüz modern kentine göre teknolojik gelişmelerin, iletişim ve ulaşım imkânlarının azlığında, hareketin yavaş ve sınırlı olduğu kırsal coğrafyada bireyler aynı amaçları paylaşmıştır. Güngör'ün belirttiği gibi, “Modern dönem öncesi toplumlarda mekân ve yer aynı anlamlarda kullanılırken, belirli sınırlar içindeki toplumsal ilişkilere işaret etmekteydi. Toplumsal yaşamın etkinlikleriyle belirlenen mekân fiziksel eylemlerin meydana geldiği tasvirlerle organik bir biçime sahipti” (Güngör, 2019, 100). Temel ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla üreten, benzer sosyal düzeye sahip insanlardan oluşan köy topluluğu, konumlandığı coğrafyasında birlikte hareket etmiştir. Topluluğu oluşturan bireyler, üretmiş, paylaşmış, tüketmiş ve ortak bir yaşam kültürünü oluşturmuştur.

Ancak, modern kentlerin yükselişi sonucu kırsalda yaşayan toplulukların kente göçü ile birlikte bu toplulukları oluşturan bireylerin yapı kullanımının sağladığı mahremiyet özellikleri değişikliğe uğramaya başlamıştır. Birey, kullandığı hacimlerin sınırlarının yaklaşması ve ortak alanlarda iç içe geçmesi ile modern kent ve yapıları içerisinde

yeni bir sosyal alan ve bireysel alan oluşturmak zorunda kalmıştır. Modern kentin yapıları içerisinde bireysel alanını, insanlar arası iletişim ve etkileşimin arasında şekillendirmiştir. Bununla birlikte kamusal alanın aktif kullanıcısı ve üreticisi olan birey, barınma işlevine mekân oluşturan konutu dışında, sosyal ihtiyaçlarını karşıladığı kentin sosyal çevresini de oluşturmuş, kamusal kullanım yapılarını inşa etmiştir. Modern toplumun kitleleri sokağa çıkmaya yönelttiğini ifade eden Aytaç'ın da belirttiği gibi, “Modern toplum büyük ölçüde kalabalıkların kendilerini kent mekânlarında bulması ile karakterize olur. Gelenekçi yaşamda bireyler ev içinde tutulurken, modernite kitleleri sokağa çıkmaya, kamusal deneyim yaşamaya yöneltmiştir” (Aytaç, 2017, 2).

Şekil 4. Kentte Mekân Kullanımı (Yazar Tarafından Oluşturulmuştur)

Ulaşım ve iletişim olanaklarının gelişimiyle mekânlar arası sınırlar, kent ölçeğini ve ötesindeki coğrafyayı kapsar hale gelmiştir. Mekân ve yer, yapının sınırlarından ayrılmıştır. Yapının çeperinin içerisinde tanımlanan mekân ve anlamlandırılan yer, erişilebilen coğrafyanın farklı alanlarını, bireyin anlam çerçevesi ve iletişim sınırları içerisinde tanımlar hale gelmiştir. Yapının kullanıcısı, modern kentin sosyal mekânlarının kullanıcısı olarak, kullandığı mekânın sunduğu deneyimin dışında çoklu mekân kullanıcısı olma imkânına erişmiştir. Bununla birlikte ulaşım imkânlarının artması kent içi hareketi hızlandırmıştır. Bireyin günlük hareketinin konusu işlevler kentin yapıları arasında dağıtılmıştır. Teknolojideki gelişmelerin hareket ve hız kabiliyetini artırmasıyla mekân deneyimi, kent ölçeğine taşınmıştır. Bunun sonucunda bireyin yaşamı, kent ölçeğini kapsayan sosyal çevre içerisinde var olmaya başlamıştır. Kentin bütünü bireyin yaşam mekânına dönüşmüştür. Kent mekânı içerisinde bireyin odak noktaları, aidiyet duyduğu ve anlamlandığı hacimler daha geniş bir mekânsal alanı tanımlar hale gelmiştir. Başka bir deyişle, “Mekân gündelik yaşantıyla, diğer bir ifadeyle yaşamın tüm alanlarıyla bir etkileşim yaratarak, bir yer haline dönüşmektedir” (Yurtseven ve Oğuz, 2023, 811). Barınma eyleminden sosyal alan kullanımlarına birey yaşadığı daha geniş coğrafyanın yerlisi olmuştur. Kentin görünür ya da hissedilen sınırları ile tanımladığı alanlar ise modern kentin kullanıcısı bireyin etkileşim halinde olduğu mekânı oluşturur hale gelmiştir.

Birey, kentin kendini ait hissettiği coğrafyasında, kurduğu iletişim ile Yerküre üzerinde yeni konumunun tanımını yapmaktadır. İletişim olanaklarıyla yapının sınırlarının ötesinde bir deneyimin gerçekleştiği mekân üzerinden değerlendirildiğinde yer, kullanılan mekânın sınırlarından bireyin erişebildiği ve iletişim halinde olduğu coğrafyanın sınırlarına genişler. Kentlerin inşa sürecinde barınma ve üretim tesisleri ile ulaşım yapıları öncelikli bir konuma sahip olsa da modern kenti tanımlayan sosyalleşmenin, kamusal hayatın mekânlarının inşası da giderek önem kazanmaya başlamıştır.

Kentli, çizdiği bireysel alanının sınırları dışına, kamusal alanda gösterilen temsilleri, eserleri ve düşünceleri takip ederek, birlikte düşünüp, birlikte hareket ederek çıkacaktır. Kent merkezlerinde geçmişin kent agorasına referans veren kamusal mekânlar kent kültürünün üretim mekânlarını oluşturmaktadır.

Van Klingerin'in 'agora' kavramı mekânsal tasarımda en ileri noktaydı ve çabucak geniş bir ilgiyi kendine çekti. Van Klingerin'e göre, "herkesin herkesle buluştuğu, seyredebildiğiniz ve öğrenebildiğiniz Yer'di bu. Yerel kimliği eğlence, dinlence ve kültürel etkinliklerin bir karışımı aracılığıyla biçimlendirecek ve "herkesin aynı şeyi görüp duyabileceği" açık uçlu bir demokratik atmosfer sağlayacaktı. (Wakeman, 2019, 268).

Bu bağlamda, kentin yerlisi olan topluluklar modern kentin kamusal mekânlarında oluşacaktır. Bu topluluklar, kamusal alanlar üzerinde iletişim kurduğu sosyal çevresiyle, kentin ve yaşadığı coğrafyanın gelişimine katkı sağlayacaktır. Birlikte düşünme, üretme ve üretileni takip etme olanağına sahip olacaktır. Toplumsal ilişkiler yeni işlevler ile tanımlanan modern kentin mekânları üzerinden biçimlenecektir

Yeni kentin temsil ettiği olgu aynı zamanda bireyin sosyal bir çevrenin parçası olduğudur. Kentli, kentin tüm mekânları ile etkileşimde bulunan ve bu mekânlarda sanattan siyasete, emtianın imalatından hizmetin satın alınmasına kadar tüm üretimin etkin öznesi olacaktır. Modern kenti temsil eden mekânlarla, kent ve kentli birlikte inşa edilecektir. Barınma mekânları ve üretim mekânları gibi sosyal yaşamın mekânları da modern kentin oluşması için gereken yapılardandır. Plancının kent tasarımını yönlendiren bakış açısı da bu bağlamda yapı üretiminden daha fazlasını içermektedir. Wakeman bu konuda reformcu bir kent anlayışını ifade etmektedir.

İlerlemeci reformcular için, ileriye giden yol yalnızca iyi işçi konutlarını değil, aynı zamanda hizmetlerin ve okulların, temiz hava ve suyun ve temizliğin rasyonel yollarla sağlanmasını, gündelik hayatın iyileştirilmesini ve çok uzun zaman gecekondü çilesi çekmiş olan halk kitleleriyle sosyal dayanışma duygusunu gerektiriyordu. Reformun amacı, yeni bir hayat için yeni şehirler yaratmaktı. Yapılı çevre ile sosyal hayatın birbirine bağlı olduğu fark edildi. Plancının zorlu görevi, parçalar ile bütün -şehir merkezi, uydu şehirler ve büyükşehir bölgesi- arasındaki ilişkiyi uyumlu ve dengeli hale getirmektir (Wakeman, 2019, 34).

İnşa edilen sosyal çevre ile birlikte, bireysel etkileşimin, bunun bir çıktısı olarak da toplumsal gelişimin desteklenmesi hedeflenmektedir. Refah düzeyi yüksek bir kentin kullanıcıları sosyal hayatın aktif katılımcıları olacaktır. Sosyal hayatın katılımcıları,

yaşadıkları çevre ve içinde bulundukları toplumun demokratik zeminde kalkınmasına ve gelişmesine de katkı sunacaktır.

İletişim kentin her alanında ve yaşamın içerisinde temsiller üzerinden de sürdürülmektedir. Tiyatro ve gösteri yapıları, eğitim yapıları müzeler günümüzde ise modern kentlerin paylaşımlı ofisleri, alışveriş merkezleri ya da yeme içme mekânları birer temsil yapısıdır. Bu yapılar ve kent silüetindeki konumları, kentlerin gelişimini ve refahını temsil etmekte, bireyle kurduğu iletişimde bunu ifade etmektedir. Aynı zamanda bu yapılar kenti temsil etmekle birlikte, kentlinin de temsilini sunduğu kendini kent içerisinde görünür kıldığı yapılardır. Bu mekânları kullanan birey sosyal çevre ile mekânlar ve mekânları temsil eden semboller aracılığıyla iletişim kurmaktadır. Kahve bardağının sembolü ya da taşınan alışveriş çantası üzerindeki marka adı, kullanıcısı bireyin aynı zamanda sosyal statüsünü de betimleyerek sözsüz bir iletişim kurmaktadır.

Kentin sosyal çevresinin yapısal gereksinimleri doğrultusunda mimari üretime konu olan, özel ya da kamu tarafından inşa edilen kamusal mekânlar, iletişim ve ulaşım imkânlarının gelişmesine paralel olarak yeni ihtiyaç programları ile kent içerisindeki yerlerini almaktadır. Sosyalleşme, içinde yaşadığı toplum ile iletişim kurma, müdavimlik kültürü ya da alınan hizmet ve ürün aracılığıyla oluşan benimseme ve aidiyet duygusu, kişisel binası, dairesi dışında bireyi kamusal alana çekmekte ve o alanı tanımlı coğrafyasına katmasını sağlamaktadır. Birey, ihtiyaçlarını karşıladığı ve aktif kullanıcısı olduğu, sunduğu fiziksel imkânları ile birlikte psikososyal gereksinimlerini de karşılayan mekânlarda aidiyet ilişkisi kurar. Bu kapsamda birey, aidiyet ilişkisi kurduğu, sosyal çevresi içerisinde bulunan mekânlardan oluşan kent coğrafyasını yer edinmektedir.

İletişim imkânlarının geliştiği, enformasyon teknolojilerinin küresel etkileşim imkânı sağladığı günümüzde, kent coğrafyasında yer olarak tanımlanan mahalle, bölge ya da semti oluşturan mekânlar, kullanıcıları dışında insanlar ile de iletişim kurma olanağı sağlamaktadır. Birey, aidiyet duyduğu yer olarak tanımladığı, konut ya da kamusal mekânlarda bulunmakla birlikte, elindeki teknoloji ve iletişim imkânları sayesinde yapının ve sosyal çevresinin sınırları dışına çıkmakta, sanal mekân üzerinde, Yerküre'nin farklı konumlarındaki insanlar ile iletişim kurmaktadır. O sırada mekânsal deneyimi yalnızca fiziksel olarak gerçekleştirmektedir. Bu deneyim,

mekânın sanal mekâna erişime aracılık etmesi, teknik altyapı ve hizmeti üzerinden açıklanabilir.

Farklı konumlarda bulunan bireylerle kurulan iletişim sonucunda, yere ilişkin deneyimler de aktarılmaktadır. Birey, fiziksel olarak bulunduğu mekânın sınırları dışında, sanal mekân üzerinden farklı yerlerin durum ve temsillerine erişebilmektedir. Bu erişimin gerçekleştiği eşzamanda, bireyin kullanıcısı olduğu mekânı yer edinmesini sağlayan sosyal deneyim kesintiye uğramakta ve kamusal alanda bulunmasına rağmen kişisel etkileşim alanı sanal mekân üzerinden oluşmaktadır.

Günümüzün teknoloji odaklı mekân kullanımında, sanal mekâna elektronik cihazı üzerinden katılan birey, fiziksel olarak bulunduğu mekânın sağladığı erişim olanaklarını ve tefriş düzenini kullanır. Mekân, inşa edildiği koordinatın ve çevrenin anlamlandırılmasına aracılık eden tanım sınırlarını belirlerken, günümüzün mekân kullanımında sanal mekâna katılan birey için kendini çevreden soyutlamasını olanaklı kılan fiziksel olarak sanal mekâna erişim istasyonudur. Birey, mekân kullanıcısı olarak sanal mekâna katılırken, çevre ile sosyal etkileşimi kesilmektedir. Mekânda bulunma hali yalnızca fiziksel bir bulunma hali olarak gerçekleşmektedir. Değişen mekân kullanımı odağında enformasyon teknolojilerinin gelişimi, sanal mekânı üretirken, bireyin kullandığı mekânların ve kamusal alanların değişimini zorunlu kılmaktadır. Postmodern dünyanın mekân anlayışının sanal mekânla birlikte yeni bir boyut kazandığını ve fiziksel karşılaşmaların oluşmadığı bu mekânlarda sanal bir gerçeklik içerisinde ilişki kurulmakta olduğunu ifade eden Güngör'ün de belirttiği gibi:

Sanal mekânlar, internetle birlikte televizyonlardan bilgisayar oyunlarına, sosyal medyadan arama motorlarına kadar günlük yaşamın merkezinde yer almaktadır. Bu mekânlar aracılığıyla yeni etkileşimli iletişim ve dönüşüm ortaya çıkmış, toplum - mekân ilişkisi yeni bir boyut kazanmıştır. Gerçekliğin olmadığı dünyaların yaratıldığı bu sanal mekânlarda, bireyler fiziksel bir temas içinde olmadan sanal gerçekliğin içinde ilişki kurmakta, Robbins'in ifadesiyle toplumsal karşılaşmaların yer almadığı biçimler oluşmaktadır. (Güngör, 2019, 101).

İnsanları kırsaldan kente taşıyan teknolojik ve bilimsel gelişmeler, kültür ve sanat başta olmak üzere birçok alanda dönüşüme sebep olmuştur. Kentler sunduğu mekânlar ile modern toplumun yaşam alanlarını oluşturmaktadır. Modern toplumun içinde

bulunduğu kenti temsil eden yapılar, teknolojik gelişmelerin ve enformasyon teknolojilerinin sunduğu imkânlar ile dönüşüm geçirmektedir. Mekânlar yeni kullanım biçimleri ile kent coğrafyasında yer almakta ve bireyler bu mekânlarda edindikleri deneyim ile kentte yer tutmaktadır.

Ancak, teknolojik gelişmeler mimari üretimler ve yapısal gelişmelerden hızlı ilerlemektedir. Kentlerin göç hareketleri karşısında konut üretiminde yavaş kalması ve yaşanan şehircilik sorunları gibi kamusal mekân üretiminde de değişim, teknolojik gelişmelerden daha yavaş gerçekleşmektedir. Teknolojik gelişmeler insanlar arasındaki yerini alırken, mekânsal deneyimin parçası olması ve mekânın teknoloji odaklı dönüşümü daha yavaş ilerlemektedir. Sınmaz'ın ifadesiyle, “Bugün kentsel mekânın yapısına müdahale edemeyen, çocuk yaşlarda olan, iletişim araçlarına uyumlu bir şekilde büyüyen yakın geleceğin yetişkin bireyleri dünün mekânlarında yaşamakta ancak yarının iletişim biçimlerini kullanmaktadır” (Sınmaz, 2015, 67).

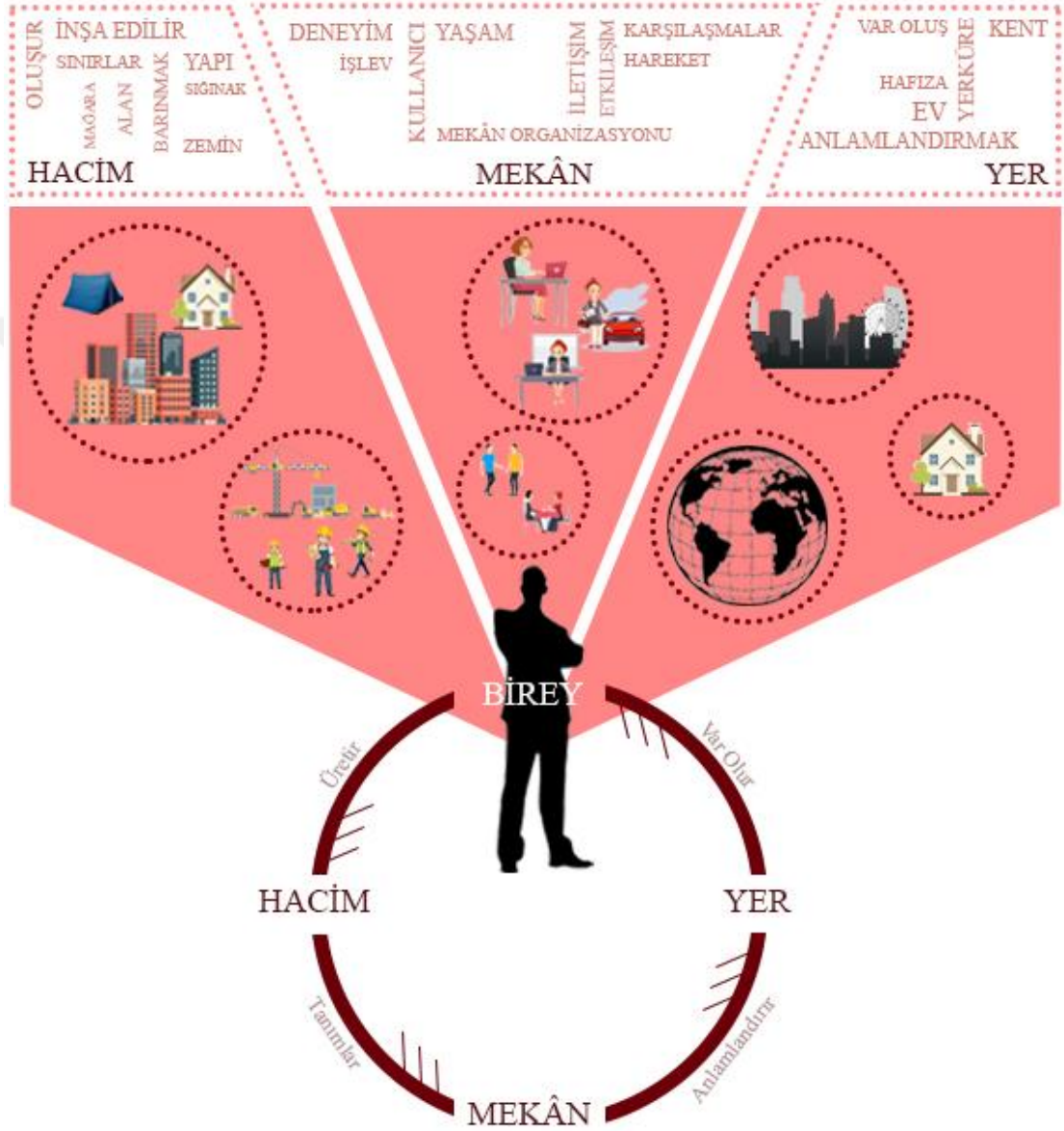
Giderek artan küresel iletişim imkânları ile birlikte birey, kamusal alanda sosyalleştiği mekânlarda bulunmasına rağmen, kullanıcısı olduğu mekânın ve yerin sınırları dışında gerçekleşen iletişimin içerisinde yer almaktadır. İnsanlık için erişebildiği sınırlar arttıkça daha küçük ölçekteki alanlar ile kurduğu iletişim azalmakta ve kent, konutlarından üretim ve tüketim tesislerine, kamusal alanlara kadar bireyin tüm sosyal çevresi ile birlikte yeni bir anlam coğrafyasını tanımlar hale gelmektedir. Bu kapsamda bireyin sosyal çevresini kurduğu ve etkileşim halinde bulunduğu mekânlardan oluşan, Yerküre üzerinde yer edindiği coğrafyayı tanımlayan kent, Yerküre ile bağlantı kurulan bir konumu ifade etmektedir.

3.5 Bölüm Özeti

Mekân, İnsanın Yerküre üzerinde bulunduğu konumu sınırlayan, katıldığı işlevleri yönlendiren ve kullanıcı olarak yer ile iletişimine aracılık eden tanımlı hacimlerdir. Yerküre üzerinde var olan insan, önce barınağını ve evini, sonrasında ise tüm geliştirdiği işlev ve nesnelerle, birçok yapı ve içerisinde tanımladığı mekânları inşa etmiştir.

İnsanın var olduğu Yerküre, ürettiği mekânlar ile biçimlenmektedir. Bireyin inşa ettiği bu mekânlarda bulunma hali, mekânı anlamlandırdığı değerlendirme ve değer verme

sürecinin sonunda, Yerküre üzerinde var oluşunu somut olarak ifade eden yer de var oluş haline dönüşmektedir. Birey, mekân içerisinde kurduğu iletişim ve etkileşim ile Yerküre'nin kullanıcısı olduğu hacim tarafından sınırlandırılmış koordinatını yer olarak ifade eder (Şekil 5).

Şekil 5. Mekân Üretim ve Anlamlandırma Süreci (Yazar Tarafından Oluşturulmuştur)

Yerküre’de var olan ve onun üzerinde yer olarak anlamlandırdığı mekân aracılığıyla yer tutan birey, Sanayi Devrimi ve sonrası dönemde hızla kent yaşamına dâhil

olmuştur. Kırsaldan kente göç hareketleri ile birlikte kent coğrafyası, planlı ya da plansız birçok müdahale ile biçimlenmiştir.

Hızla büyüyen kent coğrafyasının nitelikli bir şekilde biçimlenmesi için birçok kent planı ve yapılaşma çalışması geçmişte ve günümüzde üretilmektedir. Bununla birlikte günümüzde, konut yetersizliği ve niteliksiz altyapı da kentlerin içinde bulunduğu sorunlar olarak karşımıza çıkmaktadır.

Kent coğrafyasının nitelikli mekânlarıyla Yerküre üzerinde ki yaşamın odak noktasını oluşturması için çalışmalar sürerken, mekân kullanımı insanlığın gelişimi ile paralel olarak değişime uğramaktadır. Kamusal alan kullanımı, sosyal çevre içerisinde bulunma gibi birçok mekânsal ve sosyal durum, zaman içerisinde değişiklik göstermiştir.

Bireyin Yerküre üzerinde var oluşunu somut olarak ifade ettiği yer tutma halinin girdilerinden olan iletişim ve etkileşim, günümüzde kent ölçeğinde üretilen farklı işlevlere sahip yapılardan oluşan mekânsal çevre içerisinde gerçekleşmektedir. Bununla birlikte teknolojinin gelişimiyle, bireyin sanal mekâna katılması sonucu, mekân deneyiminin ve bulunduğu yer ile kurulan bağın kesintiye uğradığını da göz ardı etmemek gerekmektedir. Zaman içerisinde, barınacağı, üreteceği, tüketiceği yapıları inşa ederek, bu yapı topluluğunun bulunduğu coğrafyayı tanımlayan kent mekânına yerleşen birey, sosyal çevresini de oluşturmuştur. Mekânı üreten birey, onu deneyimlediği ve anlamlandırdığı süreci, sosyal çevre içerisinde oluşan iletişim ve etkileşim ile birlikte sürdürmektedir.

Mekânın üretildiği yer başlığında Yerküre, mekânın üretildiği zemin olarak ifade edilmiştir. Bu kapsamda bireyin Yerküre üzerinde oluşturduğu yapı çevre, mekân üretimleri ile birlikte değerlendirilmiştir. Hacmin mekân olarak tanımlanması ile yer olarak anlam kazandığı süreç başlamaktadır. Çalışmanın dördüncü bölümünde bireyin Yerküre üzerinde ki mekânsal üretiminin yer olarak anlamlandırılması ve yer kavramının mekânsal üretim ve insanlığın gelişimi ile birlikte dönüşümü incelenecektir.

4. MEKÂNIN ÜRETTİĞİ YER

4.1 Yer’de Olmak

İnsanlığın yerleşik hayata geçişi ile birlikte kalıcı yapıların ve şehirlerin inşa süreci başlamıştır. Bu yapılardan günümüze ulaşanlar, üretildiği dönemdeki işlevine bakılmaksızın anıt, hafıza mekânı olarak anlamlandırılmaktadır. Bu bağlamda yapıyı biçimlendiren üç boyutlu geometri ile birlikte zaman, işleyen, değiştiren, tıpkı yapının bir elemanı gibi ona biçim veren dördüncü boyut olarak karşımıza çıkmaktadır. Yerküre üzerinde iki boyutlu koordinatta üçüncü boyutu ile hacim kazanan yapı, zaman ile işlev ve anlam kazanmaktadır.

Mekânın Üretildiği Yer başlığının içeriğini oluşturan, insanlığın mimari üretim sürecinde, mekân ve yer farklı işlevler, biçimler ve ölçekler üzerinden tanımlanmıştır. Yapının üç boyutlu geometrisinin oluşturduğu hacmi tanımlayan mekân, zaman boyutunda yaşamın anlamlandırdığı yer olarak, bireysel ve toplumsal hafızada konum kazanmaktadır.

Mimari üretimler, kentleri oluşturmakla birlikte insanlığın yaşamını yönlendirmektedir. Kullanım işlevi doğrultusunda tasarlanan ve inşa edilen yapı, yaşamı biçimlendiren ve yönlendiren bir sürecin girdileri içerisinde yer almaktadır. İnsanlık mekânı ve o mekânın işlevini üretmiştir. Üretilen mekân, kullanım şeması üzerinden birey ile iletişim kurarak onu yönlendirmektedir. Tschumi, mimar tarafından alınan kararların kullanıcının tavrına etki ettiğini belirtmekte ve bu durumu, “Mimar seti tasarlar, senaryoyu kaleme alır ve aktörleri yönetir” (Tschumi, 2021, 169) ifadesiyle açıklamaktadır. Bu yönlendirmenin içerisinde mekânı deneyimleyen birey, mekân ile etkileşim kurarak onu anlamlandırmış ve hareket halinde bulunan insan için mekân, bireyin Yerküre üzerinde ait olduğu konum, yer edindiği hacim haline gelmiştir. Birey, zamanın akışı içerisinde edindiği deneyimleri, anıları, düşünceleri kullanıcısı olduğu mekân ile Yerküre üzerine sabitlemiştir. Ötkünç’ün ifadesiyle, “Herhangi bir mimari varlıktan bahsetmek belirli bir yerden bahsetmek, herhangi bir mimari varlığı tasarlamak belirli bir yeri tasarlamak anlamına gelir” (Ötkünç, 2016, 18) demek mümkündür.

Mekân, Yerküre üzerinde kurulduğu topografyayı, zemini tanımlar. Birey tanımlanan topografyayı fiziksel ve duygusal olarak deneyimleriyle anlamlandırarak yer haline dönüştürür. Fiziksel ve duygusal hareket kişinin belleğinde kayıt edilir. Bu kaydın alındığı bellek, mekânın sınırlarında muhafaza edilmektedir. Yer halinin güçlü bir ifadesini oluşturan ev, bireyin Yerküre üzerinde tuttuğu mekân olarak, yaşamına ait her anı sınırlarında muhafaza etmektedir. Bachelard'ın ifadesiyle, “Kuşkusuz, ev sayesinde anılarımızın büyük bir bölümü yerleşecek bir yer bulur; hele de ev biraz karmaşıksa, mahzeni ve tavan arası, köşe bucağı ve koridorları varsa, anılarımız da niteliği gittikçe belirginleşen sığınaklar edinir” (Bachelard, 2021, 38). Sığınağına yerleşen yalnızca anılar değildir, kişi için mekân, dünde, bugünde ve gelecekte düşler ile de var olur. Bu sebeple mekânın bireyin, hayal gücünün kurgularına ev sahipliği yaptığını ve gerçek varlığını tanımlayan geometrinin dışında, düş dünyası üzerinde, soyut eş silüetinin olduğunu söylemek mümkündür.

Bachelard, hayal gücünün kavradığı mekânı yaşanmış bir mekân olarak tanımlar. “Hayal gücünün kavradığı mekân, geometricinin ölçümüne ve düşüncesine teslim edilmiş kayıtsız bir mekân olarak kalamaz. Yaşanmış bir mekândır bu. Yalnızca pozitifliğiyle değil, hayal gücünün tüm taraflıklarıyla yaşanmıştır” (Bachelard, 2021, 28). Bu noktada bireyin belleğinde inşa ettiği mekân, sayısız ihtimalde de var olur. Kişi, fiziksel olarak kavradığı, duygusal olarak anlamlandırdığı yapının bulunduğu konumdayken, düşlemeye ve yer edindiği mekânın gerçek zaman döngüsünün ötesinde yaşam izdüşümleri üretmeye devam eder. Mekân, bu boyutuyla fiziksel hareketin gerçekleştiği hacim olmakla birlikte duygusal üretimlerin de gerçekleştiği yerdir. Bu anlamıyla insanın ürettiği tüm değerler, yer edindiği mekânda bulunur.

İnsan yer edindiği konumun enerjisini kavrar ve ona, ev, sığınak olan bu barınağa tüm değerlerini saklar. İnsanlığın geçmişinden modern kentlerin kurulduğu günümüze kadar ev, yalnızca dış etkenlere karşı bir barınak yapısı olmamıştır. O barınak, kişinin değerlerini de muhafaza eden mekân olmuştur.

Ev dışında sahip olduğu karakterle, bireyin anlam dünyası içerisinde imge oluşturan birçok yapı bulunmaktadır. Ar, yerin ruhunu karakter ve mekân kavramları ile çözümlenen bir olgu olarak tanımlar. “Yeri analiz etmeye yarayan karakter mekândan daha somut ve daha genel bir kavramdır. Kavram bir açıdan yerin genel atmosferini açıklarken diğer açıdan yeri tanımlayan unsurların somut biçimi ve ontolojisini

oluşturmaktadır” (Ar, 2021, 16). Yerin üzerine inşa edildiği karakter, yapının mimari üretimi ile bütünleşir.

Yine modern kentlerin inşası ile birlikte evde barınma, ibadethanede ibadet etme, atölyede üretme ve çarşıda ticaret yapma gibi işlevlerin yanı sıra birçok işlev insanlığın günlük yaşam rutini içerisine katılmıştır. Yeni yapıları ve barındırdığı nüfus ile kent coğrafyası yeni sınırlarına ulaşmıştır. Uzunca yıllar sur duvarlarının içerisine muhafaza edilen kentler, modern kentin anıt yapıları olarak tanımlanan surlar ve kaleleri, hafıza mekânı olarak muhafaza eden, geniş coğrafyalar haline gelmiştir. Bu bağlamda gelişime ve değişime ayak uyduran yapı, bulunduğu düzlem üzerinde işgal ettiği hacim ile varlığını sürdürürken, içinde bulunduğu kent ve bireyler için yer üretmeye ve imge oluşturmaya devam etmektedir.

Mimari üretimler tarih içerisinde dönüşüm geçirerek günümüzün yapılı çevresini oluşturan halini almıştır. İnsanlık, ağacın kovuğundan mağaraya kadar türlü mekânları barınak edinmiştir. Yerküre’nin üzerinden uzay boşluğuna insan, birçok hacmin kullanıcısıdır. Göç eden insan toplulukları, iklimsel koşulların uygun olduğu coğrafyaları, mimarlık ile kalıcı yerleşim alanı haline getirmiştir. Bu yerleşim yerleri idari merkezler olarak, gelişmenin ve etkileşimin Yerküre üzerinde odak noktaları kentleri oluşturmuştur. Bunun yanı sıra, kent olarak tanımlanan alanların dış bölgelerinde de yerleşimler inşa edilmiştir. Yerküre üzerinde yer değiştirmeye son veren insan, bulunduğu yerde, yerler üretmeye devam etmiştir.

İnsan bireysel olarak yerini aramaya devam ederken insanlık, kentleri kurmuş ve Yerküre üzerindeki yaşam kümelerini oluşturmuştur. Kentler, insanlık tarihinin tüm yaşanmışlıkları ve dönüşümleriyle hafızanın yer edindiği, toplumsal bilincin yer olarak anlamlandırdığı mekân olmuştur. Kentin yükseldiği coğrafyalar, zamanın akışı içerisinde Yerküre’nin odak noktalarını oluşturmuştur. Bu odak noktalarının imgesel gücü, kentin ruhunu üretmiş ve kent coğrafyasının merkezi, bu enerjinin zemin ile bağ kurduğu yöreye ait olmanın, yerliliğin kökünü oluşturmuştur. Sennett, *Ten ve Taş* kitabında, kentin göbek bağına arayan Romalı şehir plancılarına atıfta bulunur. “Romalıları bir şehir kurmak ya da fetih süreci sırasında harap olan mevcut bir şehri yeniden kurmak için umbilicus adını verdikleri noktayı, şehrin göbek bağına andıran merkezini belirlemeye çalışırlardı; planlamacılar şehirdeki mekânlar için gerekli bütün hesaplamaları şehrin bu göbek bağından yola çıkarak yaparlardı” (Sennett, 2018, 93).

Romalıların inşa edilecek kent merkezini coğrafyaya bağlama arzuları insanlığın zeminle kurduğu bağın kent ölçeğindeki ilk adımlarıdır.

İnsan, kendine ait olan, kendini ait hissettiği araziye bağlanır ve bu bağın sembollerini üretir. Bunlar kente özel olan, sıradanın dışında sanat ve mimarlık değerlerine sahip yapı ve anıtlardır. Ancak, bu yapılar estetik kaygıları ve teknik başarılarının dışında, kent ile kurduğu tarihsel bağ üzerinden toplum tarafından anlamlandırılır. Çevresi ile oluşturduğu bağlamın, kenti biçimlendirmesinin etkisiyle, insanların kente özgü olanı üretmesine olanak tanır. Calvino'nun kaleminden Kubilay Han'a aktarılan kent, anlamlandırılmış yapılar ve nesnelerle biçimlendirilmiş coğrafyanın tanımladığı yerdir.

Bir kenti kent yapan şey bunlar değil, kapladığı alanın ölçüleri ile geçmişinde olup bitenler arasındaki ilişkidir: bir sokak lambasının yerden yüksekliği ve orada idam edilen zorbanın sallanan ayakları ile yer arasındaki uzaklıktır; o lambadan karşı parmaklığa gerilen ip ve kraliçenin düğün alayının geçeceği güzergâhı donatan süslemelerdir; parmaklığın yüksekliği ve şafakta onun üzerinden atlayıp kaçan gizli sevgilinin sıçrayışıdır; bir saçığın eğimi ve aynı pencereye süzülen bir kedinin o saçak üzerinde kayarcasına yürüyüşüdür; bunun arkasından birden çıkıveren harp gemisinin toplarıyla çizdiği silüet ve saçığı yok eden bombadır; balık ağlarındaki yırtıklar ve ağlarını yamamak üzere iskeleye oturmuş, kraliçenin gayri meşru oğlu olduğu ve kundağıyla, oraya, iskeleye bırakıldığı rivayet edilen zorbanın harp gemisinin hikâyesini yüzüncü kez birbirlerine anlatan o üç yaşlı adamdır (Calvino 62).

Kentte bulunan birey tümüyle insanlığın yer edindiği mekânda bulunur. Bu sebeple kentlerin inşa edilişi ile birlikte birey için yerde bulunma hali, yapının ve mekânın boyutlarının ötesinde bir ölçeği tanımlar hale gelmiştir. Kent içerisinde yere sahip birey, üst ölçekte kentli, kentin yerlisidir (Resim 5).

Resim 5. Bireyin Yerküre’de Var Olduğu Mekân (Yapay Zekâ ile Yazar Tarafından Üretilmiştir)

Kentin ruhu kenti oluşturan mimari üretim üzerinden temsil edilir. Mekânlar, kentin enerjisinin somutlaştığı çehreyi oluşturan mimari dili konuşur, yörenin karakterini oluşturur. Kent mekânları, inşa edildiği çevredeki toplumun kültürünün temsil mekânıdır. Bu noktada yer, yapıların ve yapı çevrenin farklı işlevler ve sınırsız form arayışı içerisinde üretildiği çağda, insanın yalnızca evi için değil, kente ait olan kent için anlamlı mekânlarda da üretilir. Birey bu mekânları yaşamı içerisinde aktif kullanır ve deneyimler.

Ötkünç, Auge’nün yer tanımı üzerine yaptığı değerlendirmede karşılaşmalar ve bağlantılar yoluyla zihinde kurulan mekânın yer haline dönüşebileceğini vurgular. “Auge’ye göre, bir alanın antropolojik anlamda ‘yer’ haline gelebilmesi için, orada

insanlar arasında tekrarlanan karşılaşmaların olması, oranın karmaşık bağlantılar yoluyla zihnimizde kurulması gerekmektedir. Zira yer deneyimi zamana bağlıdır ve hafıza ile ilintilidir” (Ötkünç, 2016, 16). Doğrudan insan için üretilen yapı, bireylerin ortak kullanımına mekân olurken, orada yaşanan karşılaşmalar ile topluma ait olur. Toplumsal yaşam içerisinde deneyimlenen mekân, kişinin zihninde yer edinir. Kamusal ya da bireysel kullanım mekânında bulunan birey, Yerküre üzerinde anlamlandırdığı coğrafyada kurduğu yerdedir.

Bununla birlikte mimarlık, nesnelerin hareketi, üretimi ve tüketimi için yapılar üretir. Bunlar modern kent silüetinin yapıları olan, yok-yerlerdir. Örnek vermek gerekirse uçakların hareketi için yapılan havalimanları, ürün ve hizmetlerin hareketi ve tüketimi için yapılan alışveriş merkezleri, insan üretimi nesnelerin mekânıdır.

Kentlerin mekânsal ihtiyaçlarını karşılamak, coğrafyayı biçimlendirmek için mimari projeler üretilir ve binalar inşa edilir. “Kentte, her durumda gözün görebileceği, kulağın işitebileceğinden fazlası, keşfedilmeyi bekleyen bir dekor ya da manzara vardır. Hiçbir şey kendiliğinden deneyimlenemez. Çevresiyle her zaman bağları olmalıdır, kendisini meydana getiren olaylar dizisiyle, geçmiş deneyimlerin hatırasıyla algılanabilir” (Lynch, 2021, 1). Kent bağlamında yer edinen ve kent için sembol üreten yapılar, kentin ruhunun okunduğu yerler olarak anlam kazanır. Kenti Yerküre’ye perçinleyen, ürettiği imgelerdir.

Bireyin anılarını muhafaza eden sığınak, yer edindiği ev gibi toplumun tarihi ve kültürü çerçevesinde oluşan toplumsal hafıza da kentte yer edindiği mekânlarda muhafaza edilir. Fetihler, yıkımlar, afetler, bilimsel ve teknik gelişmeler kentleri tekrardan biçimlendiren döngüleri başlatırlar. Ancak kenti yer edinen bireyin kente ilişkin kavradığı panorama ve onu oluşturan mekânlarda, kentin ruhu muhafaza edilmeye devam etmektedir.

İstanbul Boğazı’na hayran olunmasının sebebi boğaza yüzyıllar içerisinde inşa edilen saraylar, yalılar ya da lüks oteller ve mühendislik örneği köprüler değildir. Mimari üretimler Boğaz’a hayran olunduğu için gerçekleşmiştir. Boğaz İstanbul’un bilinç merkezlerinden, kenti coğrafyaya bağlayan köklerinden biridir. Boğazı biçimlendiren İstanbul değildir. Boğaz İstanbul’u biçimlendirmiştir. Boğaza inşa edilen yapılar ise yalnızca Boğaz yerinin ruhunu çevreleyen çizgilerdir (Resim 6 ve 7).

Resim 6. İstanbul Boğazı, Rumeli Hisarı Çevresi – Eski (URL-5)

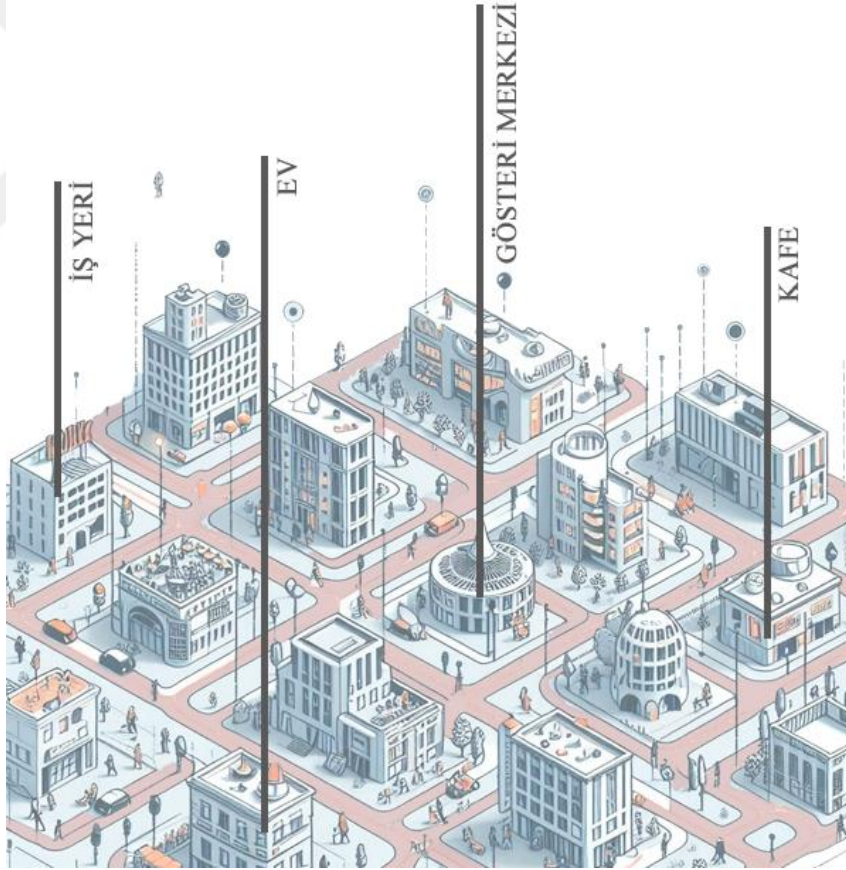

Resim 7. İstanbul Boğazı, Rumeli Hisarı Çevresi – Yeni (URL-6)

Bu bağlamda mekân ve yerin kavramsal sınırları inşa faaliyetlerinden bağımsız olarak ifade edilmektedir. Geçmişin mimari çevresi ve anlam coğrafyasında, mekânda bulunduğu yerde bulunan birey için çoklu mekânsal deneyim ve yerler arasında yolculuk günlük yaşam rutinin içine yerleşmiştir. Bununla birlikte modern kentler mekân üretmeye devam etmektedir. İletişim teknolojileri ile algıladığı ve anlamlandırdığı ölçek genişleyen birey için bu mekânlar yeni anlam sınırlarında yer haline gelmektedir. Mimarlık, yapının üretiminden kullanımına her evresinde yer alır.

Kullanım sürecinde yapının fiziksel özellikleri ile birlikte psikososyal ve duygusal nitelikler de mimarlık üretimine yön veren unsurlardır.

Birey günümüz kentini ulaşım ve iletişimin olanakları sayesinde bir bütün olarak algılar, deneyimler ve kent coğrafyasının tüm yapıları çevresi içerisinde yaşamını sürdürebilir. Birey mekânlar ve yer edindiği konumlar arasında hareket ederken kent ölçeğindeki yerini de tanımlar, imgeleri referans alır ve sınırlar oluşturur (Şekil 6). “Normalde nerede olduğumuzu bilmek, belli bir noktada ne algıladığımızdan ibaret değildir, o yere nasıl gittiğimizle de alakalıdır” (Groh, 2021, 174). Bu tanımlamayla birlikte kent ölçeğinde yolculuğun, mekân deneyiminin bir parçası olduğunu söylemek mümkündür. Yerler yapıları çevreden bağımsız olmadığı gibi yerin üretimi de yaşanan çevre içerisindeki deneyimle birlikte olanaklıdır. Kişi dışarının anlamını ve tanımını yaparak, içeriği ayırt eder.

Şekil 6. Kent Mekânı Farklı İşlevlere Sahip Yapılardan Oluşmaktadır (Yazar Tarafından Yapay Zekâ Üretimi Görsel Biçimlendirilmiştir)

Bu kapsamda özellikle Sanayi Devrimi sonrası dönemde kent coğrafyasının yeni sınırlarında yeniden planlanması ve yeni yerleşimlerin inşa edilmesi gerekmiştir. Bu yerleşimlerin inşası, kentin yüzyıllara dayanan tanımlı coğrafyasının, Yerküre üzerindeki sınırlarını yeniden çizmektedir. Kentler, aynı ismin ve karakterin üzerinde varlığını devam ettirirken, fiziksel olarak yeni bir yer halini almaktadır. Korunan hafıza yapıları, kentin ruhunu oluşturan doğal ve insan üretimi mekânları ile bunların anlamlandırdığı yerler, kente ait karakteri muhafaza etmektedir. Bununla birlikte kentin yeni bölgeleri de bir ideal üzerine üretilmektedir. Bu ideal, orada sunulan yeni yaşam mekânları ile birlikte bireyin refah düzeyinin ve yaşam kalitesinin artacağı, mutlu olduğu yeni yerleşim yerlerinde bulunurken o mekânları yer edineceği üzerinedir. İnsanın karakterinin oluşumuna etken olan bilinçdışının bir yere yerleştiğini belirten Bachelard, bilinçdışının iyi ve mutlu bir şekilde yerleştiğini ekler ve “Bilinçdışı kendi mutluluk mekânına yerleşir” (Bachelard, 2021, 41) ifadesini kullanır.

Yeni kentsel alanların mutlu yaşama ev olacak yapılı çevre oluşturması amaçlanmaktadır. Bu hedef üzerine inşa edilen yapılı çevre, yerleşim yerinin ruhunu oluşturacaktır. Kentin ruhu, toplumsal refah ve kalkınmanın somutlaştığı yapılı çevrede temsil edilecektir. Birey kentte bulunurken, kentin ve yaşadığı toplumun geldiği çağdaş noktada ve o noktayı temsil eden kentsel mekânda bulunacaktır. Bu haliyle yeni yerleşimde bulunmak, çağdaş kenti ifade eden yerde bulunma hali olacaktır.

Wakeman, *Ütopyayı Hayata Geçirmek* kitabında yeni yapılı çevreleri üreten mimarlardan Doxiadis’in görüşlerini aktarmaktadır. “Kalkınmayı iktisadi olduğu kadar yaşam standartlarını yükseltmek ve daha iyi yaşam koşulları yaratmak için tasarlanmış sosyokültürel gelişimi de içerecek şekilde tasavvur etmeliyiz” (Wakeman, 2019, 130) görüşünü paylaşan Doxiadis ve planlamacılar, tasarlanan kentlerin “İnsanların mutlulukla yaşayabilecekleri gerçek yerleşim yerleri” (Wakeman, 2019, 130) olmasını hedeflemektedirler.

Oluşturulan yeni kentler, bu program ve hedefleriyle mekânsal üretimlerini gerçekleştiriyor, yeni kentler çağdaş yaşamı temsil eden yeri ifade ediyordu.

Bu şehirler doğal zenginliğe bağlı eksiksiz bir üretim coğrafyası oluşturdular ve yeni şehir hareketinin bu evresini savaş sonrasının ilk yıllarının ürün ve

verimlilik seferberliğine eklemlediler. Yeni şehirleri işlevsel bir grup olarak bir araya getiren ve onlara ütopyacı niteliklerini kazandıran şey belirli sanayi mevkileriyle bu bağlantılarıdır. Aynı zamanda refah devletinin toplumsal amaçlarını simgeliyorlardı. Ellerinde valizleri bu mükemmel dünyalara taşınan genç aileler için yeni şehirler her şeyden önce iş, ev ve okul demektir. Yeniden yapılanma idealizminin ve toplumun mutlu gelecek rüyasının yaratımlarıydılar. (Wakeman, 2019, 56)

Modern toplumun yaşadığı kentsel mekânı ve yapıları çevreyi temsil eden yeni yerleşimler, kentsel panoramaya ve anlam coğrafyasına dâhil olmaktadır. Kalkınmaya referans veren çağdaş kent görünümü, toplumsal refahı ifade eden kentsel mekânlar, bu panoramada anlam taşıyan çağdaşlığın imgeleridir. Örnek vermek gerekirse, opera, kent coğrafyasının tarihi yapılarının işlevi olabildiği gibi, çağdaşlığın ve modern kentin sembolü yapıların da işlevini oluşturabilmektedir.

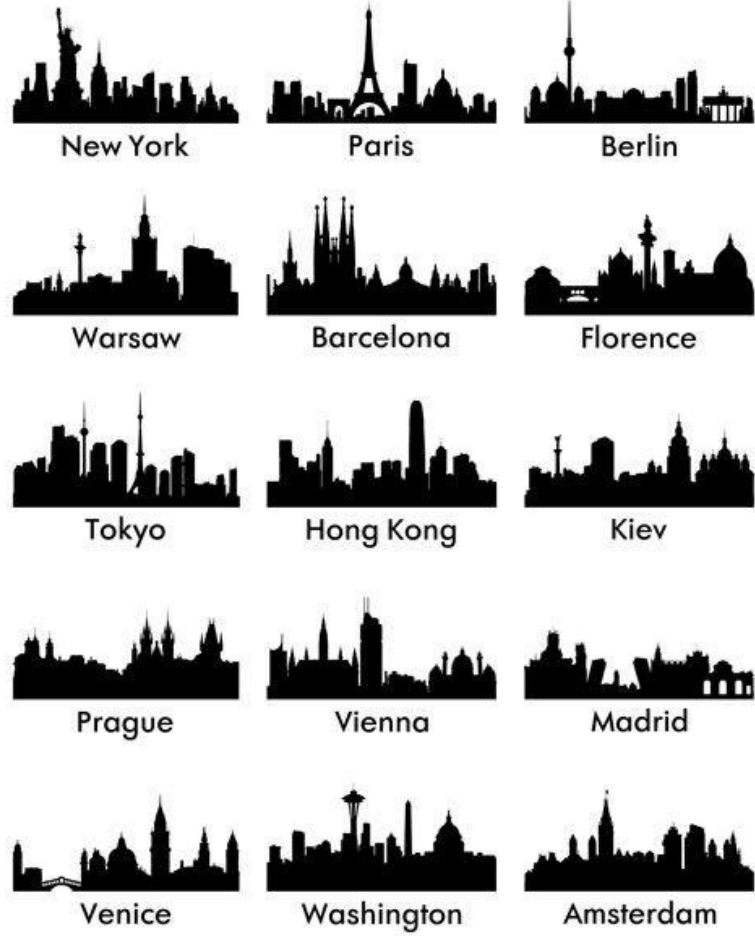
Resim 8. Yer; Ev, Kent ve Yerküre (Yapay Zekâ ile Yazar Tarafından Üretilmiştir)

Yerde olma hali insanlığın gelişimi ve bu gelişimin parçası hareketi ile değişmiş yeni tanımlar, farklı ölçeklerde anlamlar edinmiştir (Resim 8). Mekânda bulunduğunda yerde bulunan birey, kentsel yaşam ile yer edindiği evinden, kentsel mekâna katılmıştır. Bu değerlendirmeye kent coğrafyası, mekânlarıyla bireyin yer edindiği yeni ölçeği tanımlamıştır. Daha sonra kentte yaşanan gelişme, kentin genişlemesini tetiklemiş ve kent coğrafyanın sınırları yeniden tanımlanmıştır. Bu sınırlarda üretilen mekânlar ise düşlerin yer edindiği çağdaş yaşama barınak olmuştur. Kentsel idealin mekânında varlığını sürdüren birey, idealin anlamlı kıldığı yerde bulunmaktadır. Tek cümle ile yerde yolculuğu ifade etmek gerekirse, yeri üreten birey, algıladığı ve tanımlayabildiği coğrafyayı yer edinmektedir.

4.2 Kentlerde Yerin Üretimi ve Yersizleşme

Yer, kenti üreten coğrafyanın zemini ve kent coğrafyasında üretilen mekânın, beşeri anlam coğrafyasına işlenmiş halidir. Yerküre üzerinde birçok şehir ve yerleşim yeri bulunmaktadır. Bunlardan imge üreten ve küresel anlamda tanınan bölgeler, Yerküre'nin odak noktaları haline gelmiştir. Kentler, geçmişten günümüze siyasetin, ticaretin, kültür ve sanatın merkezi konumunda bulunmuş ve insanlığın üretimlerinin gerçekleştiği mekânlara ev sahipliği yapmıştır. Bu mekânlar anıları üretmiş, bu anılar mekânın hafızasını oluştururken, hafıza mekânlarına sahip kentler de üzerine kurulduğu coğrafyayı yer edinmiştir. Coğrafya önce üç boyutlu düzlemde hacim kazanmış ve zamanın akışı içerisinde anlam kazanan hacim, yeri ifade etmiştir.

Tüm bunları Yerküre üzerinde görsel açıdan ifade eden kent silueti, doğal ve yapılı çevrenin biçimlendirdiği kente ait panoramadır (Resim 9). Bu siluet ve taşıdığı anlamın içeriği, doğal, yapısal, kültürel ve tarihi birçok unsur tarafından zamanın akışı içerisinde biçimlendirilmiştir. Arazi üzerinde yükselen yapılar ve işlevinin ürettiği mekânlar, bu biçimlendirmenin sonunda kentliler tarafından yer olarak ifade edilir. Kaymaz Koca, mekânın belirli bir amaca yönelik sınırlandırılmış boşluk olduğunu ve bu boşluğun, kültürel ve bölgesel içeriği olan kavramsal anlamlarla donandığında ise yer halini alacağını ifade etmektedir (Kaymaz Koca, 2005).

Resim 9. Şehir Siluetleri (URL-7)

Yer ifadesi üzerinden tanımlanan mekân, “Belirli bir hukuki, politik, toplumsal anlam taşımakta; kabaca belirlenmiş toprak sınırları içindeki toplumsal ilişkilerin ve topluluğun göreceli özerkliğine işaret etmektedir” (Koçyiğit, 2012, 103). Yer halini ifade eden mekânlar, kabul gören yer tanımı üzerinden değerlendirilecek olursa, kentlilerin karşılaşmalarına ve iletişimlerine sahne olmaktadır.

Birey, o yere ait kültürü oluşturan toplumun bir parçasıdır. Yerin kültürünü örnekle ifade etmek gerekirse, saray, kent coğrafyasında yapısal değeri ve işlevsel niteliğiyle, yer edinmiş bir yapıdır. Konaklama işlevi ile birlikte idari işleve sahip bu mimarlık ürünü yapı, çevresiyle ve kent coğrafyası ile etkileşim halindedir. Bu etkileşim halindeki mekânlarda saraya ait kültür örgütlenmiştir. O yerde bulunan birey, saray kültürünü ifade eden durum ve hareket içerisinde davranış geliştirir ve o kültürün etkisinde hareket eder.

Farklı işlevlere sahip birçok yapı kenti oluşturur. Bu yapılı çevre ve mekânsal organizasyonlar üzerinden kente ait kültür de biçimlenmektedir. Bu bağlamda kentlerin, kırsal coğrafyadan farklı bir yaşam biçimine sahip olduğunu söylemek mümkündür. Bununla birlikte yer tanımını kent ölçeğinde yeniden değerlendirmek doğru bir yaklaşımdır olacaktır.

Bilim ve teknoloji, kentlerde gelişme göstermiştir. Gelişme beraberinde yeni yapıları, işlevleri ve mekânları getirmiştir. Yeni mekânlar, var olmak ve işlemek için kullanıcılara ihtiyaç duyar. Yerküre'nin çeşitli bölgelerinde ikamet eden insanlar gelişimin mekânı kentlere hareket etmiştir. Kent coğrafyası nüfus hareketleri sonunda hızla büyüyerek uzunca yıllar tanımladığı sınırların ötesindeki alanları da ifade etmeye başlamıştır. Günümüzde de devam eden bu büyüme tahminlerin üzerinde gerçekleşmiştir. *Gecekondulu Gezegeni* kitabında yer alan aktarımla, kentlerin büyümesi yüzyıllık kısa bir süreç içinde hız kazanmıştır. Bugün milyonlarca insan kentlerde ikamet etmektedir. Davis'in de belirttiği gibi,

Yeryüzü, Roma Kulübü'nün 1972'de yayınladığı *Limits to Growth* (Büyümenin Sınırları) adlı o Malthusçu raporda tahmin edildiğinden çok daha hızlı bir şekilde kentleşmiştir. 1950'de dünya genelinde, nüfusu bir milyondan fazla 86 kent vardı; bugün 400 kent var, 2015'te ise bu sayı en az 550 olacak. 1950'den beri kentler küresel nüfus patlamasından yaklaşık üçte ikilik bir pay almıştır, aralarına her hafta katılan bir milyon bebek ve göçmen sayesinde nüfusları bugünde artmaya devam ediyor. (Davis, 2020, 15)

Demografik büyüme sonucu bireylerin ihtiyaçlarını karşılama hedefi ile yeni yapılar inşa edilmektedir. Hızlı gelişmenin sonucunda oluşan mimari üretim nedeniyle, mekânın zaman boyutunda kazandığı hafızaya yer olma işlevini ve kent coğrafyası üzerinde yer edinme sürecini yeni bir bakış açısıyla ele almak gerekmektedir. Teknolojik gelişmeler sonucu üretimin makineleşmesi ve otomasyonun etkin kullanımıyla, nihai ürün ve tasarımlar tek tipleşmeye başlamıştır. Mimari üretimlerinde, küresel boyutta tek tipleşmeye başlayarak bu durumdan etkilendiğini söylemek mümkündür. Yöreyle ait malzeme, işçilik ve tasarım, yerini endüstri üretimi malzeme ile biçimlendirilen tasarım ve inşa sürecine bırakmıştır. Uluslararası standarda sahip fabrika üretimi malzemelerden oluşturulan yüzeyler kentlerin dokularını oluşturmaktadır (Resim 10 ve 11).

Resim 10. Günümüzde Milano'nun Kentsel Görünümü (URL-8)

Resim 11. Lloyd Binası, Londra (URL-9)

İstanbul, çağdaş yapı malzemeleri ve teknikleri ile inşa edilen modern binalara mekân olan kentlerdendir. 1988’de açılan ikinci köprü ile hızlanan kuzeye doğru inşa sürecinde oluşan yeni bölgelerin dokusunu yüksek katlı çelik ve cam yüzeylere sahip binalar oluşturmaktadır (Resim 12). Köksal, bu yapılaşma sürecinin kent dokusuna küresel anonimliği işlediğini ifade etmektedir. “Kuşkusuz, bu gökdelenler bağlamında İstanbul’a özgü bir mimarlıktan söz etmeye olanak yok. Küresel dünyanın yok - yer (non - lieu) mekânları, belirli bir kimlikten arınmış anonim mimarlıklarını da birlikte getirmiştir” (Köksal, 2022, 120).

Resim 12. Günümüz Kentsel Görünümü İstanbul (URL-10)

Mimarlıktaki değişimler gibi mimarlığın ürettiği ürünler üzerinden tartışılan kavramlar da yeniden biçimlenmektedir. Bu bağlamda yeri, yeni kenti oluşturan mekânsal üretim üzerinden değerlendirirken, kent coğrafyası ve o coğrafyayı yaşanabilir kılan kaynakların tüketilmesi üzerinden de değerlendirmek gerekmektedir.

İnsanlık gelişme gösterirken, kentler, bu gelişmeye mekân olmuştur. Bu mekânda inşa edilen modern yaşam, kentleri yer edinmiştir. Hızlı nüfus artışı ve tetiklediği inşaat faaliyetleri ile nüfusun ihtiyacı olan araç, cihaz ve çeşitli nesnelerin üretimi, Yerküre’de bulunan kaynakların işlenmesi ile sürdürülmektedir. Bununla birlikte Yerküre’nin sağladığı kaynaklar ve bu kaynaklar ile yaşanabilir kılınan coğrafyaların

sınırlarına ulaşılmaktadır. Bu bağlamda yersizlik kavramını, insanın yaşamına elverişli olan kaynaklara sahip ve yapılaşmaya uygun arazinin tüketilmesi yönüyle de değerlendirmek gerekmektedir. Aynı zamanda yersizleşme, üç boyutlu hacmin zaman boyutunda anlamlandırmaya konu olmayarak yer üretmemesi yönüyle de karşımıza çıkmaktadır. Yerküre'nin sunduğu kaynakların kısıtlı oluşu nedeniyle Yerküre dışı kaynak arayışını ve yaşam alanı üretimini amaçlayan çalışmalar yürütülmektedir.

Bu kapsamda, Yerküre'nin sağladığı kaynakların tükeneyeceği ve yaşamın sürdürebilmesi için yeni kaynaklara ihtiyaç duyulduğu öngörüsü ile insanlığı Yerküre'nin ötesine taşıyacak uygun yaşam alanları araştırılmaktadır. Gelecekte insanlığın varlığı çok gezegenli bir yaşam üzerinden kurgulanmaktadır. Uzay çalışmalarına öncülük eden kişilerden iş insanı Musk; "Tarih iki yöne ayrılacak. Bir yolda sonsuza dek Dünya'da kalacağız ve elbet bir gün bir kitlesel yok oluş yaşanacak. Bir kıyamet kehanetçim yok ama elbet bir kıyamet yaşanacak. Alternatif olaraksa uzay yolculuğu yapan bir medeniyet ve çok gezegenli bir tür olacağız" (May, 2022, 121) ifadesiyle gelecek öngörüsünü aktarmaktadır.

Yaşama olanak tanıyan yerin tükeneyeceği ve yeni yerlerin keşfini amaçlayan çalışmalar devam ederken, mekân üretimi tüm hızıyla, Yerküre'nin sunduğu olanaklar dâhilinde devam etmektedir. Bu üretim içerisinde yer mekândan ayrılmış kent ölçeğinde anlamlı hale gelmiştir. İnsan yaşamı ile kent coğrafyasında var olmaktadır. Kullanıcısı olarak yer edindiği tüm mekânlar içerisinde gerçekleşen yaşamı, Yerküre'ye bağlanmakta ve anılar hafızada ve o hafızaya mekân olan yerlerde tutulmaktadır.

Yerküre üzerine inşa edilen mekâna ait deneyim ve oluşan mekân algısı tüm süreçleri ile yeri anlamlı kılar. "Belli bir anda görebildiğiniz, duyabildiğiniz ve hissedebildiğiniz şeyler, bulunduğunuz yere gitmek için yaptığınız hareketler, o hareketler ile ilgili anınız ve o bölge hakkındaki coğrafi bilginiz, hepsi dünya içindeki konumunuzla ilgili algınıza katkıda bulunur" (Groh, 2021, 17). Bu bağlamda yerde var olmayı, o yer ile ilgili tüm süreç ve hareketler üzerinden ifade etmek gerekir.

Kendine ait karaktere sahip, yerin ruhunun ve kullanıcısı için yer kimliğinin temsil yapıları, kentin panoraması içindeki nirengi noktalarını ifade eder. O imgeler üzerinden kent algılanır ve kent içi hareketin yönü tayin edilir. Modern kentin yeni yerleşim bölgelerine ait siluet, yerel tasarım ve imalatın ürünü olmayan ve küresel ölçekte birbirini tekrarlayan formun görselidir. Kurulduğu yörenin karakterinin

tasarımı yönlendirmediği, işlevi önceleyen endüstri üretimi malzemenin formu biçimlendirdiği yapının, yer ile kurduğu bağlam yetersiz bulunmaktadır. Bu durum yer üretmeyen mekân için yersizleşme kavramı üzerinden tartışılmaktadır. “Mimarlıkta yersizleşme, mimari ürünün, herhangi bir coğrafi bölgeye, kültürel yapıya, düşünsel dizgeye ya da zamana ait olamaması; burada ya da orada, bu zamanda ya da o zamanda üretiminin fark etmemesi; kendine bir yer-yurt edinmemesi ve tekil bir öge olmanın ötesine geçemeyişi olgusudur” (Koçyiğit, 2012, 95).

Kentin yapılı coğrafyasını oluşturan mekânlar, fiziksel ve zihinsel olarak algılanır. Görsel ve duygusal olarak değer kazanan, anlam sahibi yapı, coğrafya üzerinde bulunduğu koordinatı tanımlar. Yerküre’nin opera binası inşa edilen koordinatını ifade eden sayısal veri, yöreye ait opera binasının adı ile sözel olarak ifade edilir ve o yer opera binasının karakteriyle benimsenir. “Hepsinden öte çevre, görsel olarak düzenlenmiş ve keskin bir şekilde tanımlanmış ise kentli de kenti anlamlandırması ve oluşturduğu bağlantılarla kente şeklini verir. İşte o zaman kent, dikkat çekici ve kolay tanımlanabilir gerçek bir yer olabilir” (Lynch, 2021, 102). Kenti temsil eden ve onu Yerküre üzerinde var eden, yere ait olma durumudur. Bununla birlikte kentliler de yerde var olmaktadır.

Yere aidiyet, birçok gereksinim gibi psikolojik açıdan mekânın kullanıcılarını tatmin ettiği durumda oluşur. İnsanlık gelişmiş, kentler yeni formlar edinerek Yerküre’yi dönüştürmüştür. Mekânsal üretim ve yer arasında başlangıçta ortak hacmi tanımlayan kavramsal anlam giderek bağımsızlaşmıştır. Hangi ölçekte ifade olunursa olunsun, birey yerde vardır. Özaydın, *Mekân ve Yer* kitabının sunuş bölümünde, toplumsal bağlantının düğüm noktalarının yerde oluştuğunu belirtmektedir.

Bütün bu değişim ve dönüşüme rağmen insan yaşamının zaman ve mekân içindeki sınırlılığı ve bir iç zorunluluk olarak ‘bir yere ait olma’ duygusunu hala taşıyor olması nedeniyle yerlerin kültürleri ve toplumları bağlayan, birlik ve sürekliliğin düğümleri olarak durduğunu da unutmamak gerekiyor. (Özaydın ve Akı, 2021)

İnsanlığın gelişimine yön veren iletişim ve etkileşim yerde gerçekleşmekte ve bu gelişimin yer edindiği mekânlar toplumların hafızaları ve yaşamları içerisinde odak noktası olarak var olmaya devam etmektedir.

Özaydın'ın ifadesi ile değerlendirecek olursak, yersizleşme sonucunda yalnızca yer halini alma niteliğinden yoksun mekânlardan oluşan bir kent coğrafyası oluşmayacaktır, o coğrafya üzerinde ikamet eden nüfusun toplumsal varlığı da bu durumdan etkilenecektir. Kentin yeni bölgelerinin inşa sürecinde, mekânı yerde var edecek, toplumsal birliği kuracak ve iletişimi oluşturacak mekânsal örgütlenme tasarımcıların hedeflerindendir.

Tarihin biçimlendirdiği kent bağlamı ve merkezinin dışında inşa edilen yerleşimlerin, toplumsal bağı ve kente ait kültürün devamını üreten bölgeler olması amaçlanır. Bu sebeple, aynı kentin ismiyle anılan coğrafyada üretilen yerleşimler, yerleşimcilerinin yaşam konforlarını sağlayan ait olma arzusunu destekleyen olanaklar ve refaha sahip olmalıdır. Bu hedeflere sahip Bahçeşehir kavramı, barınma yapılarıyla birlikte kamusal alan tasarımlarıyla, coğrafyayı nitelikli kılan yerleşimler üretmeyi hedefler. Wakeman'ın belirttiği gibi,

Bahçeşehir arketipi ve mahalle birimi, ister tam anlamıyla sanayi şehirleri olsunlar ister başkentler etrafında düzenlenmiş şık banliyö şehirleri, yeniden yapılanma döneminin yeni şehirlerinin ütopyacı ilkeleri olarak üstünlüğü ele aldılar. Toplumsal kaosa karşı birer siperdiler. Mahalle ve yerleşim yeri, toplumsal dayanışmanın ve istikrarın kodlanacağı bir kentsel fantezi öneriyordu. Görsel manzara insanın 'doğal' iyiliğinin yeniden ortaya çıkması için bir 'yer' havası uyandırıyor. Kırsal bahçeşehir peyzajı değişmez, güvenilir bir formdu. Yıkıcı bir savaşın ardından, genç aileler devlet hizmetlerinin desteklediği, yeni bir nesli ağırlamaya hazır yemyeşil bir ortamda yeniden inşa edilecekti. (Wakeman, 2019, 98)

Kurulan yeni çevre, sağladığı refah ve toplumsal kalkınma hedefleriyle modern yaşamın temsil yapısı olacaktır. Yeni hikâye, kitabın sayfalarına, yeni kentin mekânlarının duvarlarına yazılacaktır. Hayalin ve anıların üretildiği kentin yeni bölgeleri de bu bağlamda yer üretecektir. Ülkenin tarihi, kentin geçmişi, halkın gelişimi, anıta dönüşen kentin hafıza mekânlarında barınır. Yeni kentlerin mekânları ise modern yaşamın anılarının zaman boyutunda biçimlendireceği yerler olacaktır. "Üzerindeki her taş parçasının bir hikâye anlattığı bir çevrede yeni hikâyeler oluşturmak zordur. Mevcut kentsel karmaşamız içinde pek de önemli bir konuymuş gibi gözükme de aradığımızın açık uçlu ve sürekli bir gelişime açık bir çevre

olduğunu ortaya koyar” (Lynch, 2021, 6). Lynch’in ifadesiyle değerlendirdiğimizde yeni bölgeler, yeni hikâyeleri üretecektir. Üretilen yeni hikâyelerle inşa edilen yaşam, kentin kültürünün içerisine dâhil olacaktır.

Aidiyet, insanlığın ufkundaki gelişme ile bağlantılı olarak daha geniş bakış açısı ile ele alınmalıdır. Bireyin aidiyet hissettiği yerler ve o yerlerin üst ölçekte ifadesi olan kent, hafıza mekânlarını barındıran merkezi ve o merkezin çeperlerinde gelişen çağdaş yaşamın sembolü yerleşimleriyle birlikte geniş bir anlam coğrafyasının içinde yer almaktadır. Birey, yaşamının her anına mekân olan kenti, evi gibi benimsemektedir. Kaymaz Koca, Mazzoleni’nin Kent ve İmgelem çalışmasını yorumlayarak, kentin bedenini eşi olduğunu ve bireyin varoluş biçimi olarak duyduğu aidiyet ile kenti bir kimlik alanı olarak tanımladığını ifade etmektedir. “Evine karşı derin duygular besleyen insanın, ‘benim evim’ cümleciğini, ‘benim kentim’ olarak da kullandığına dikkati çekerek, insanın kentle kurduğu ilişkinin güçlülüğünü özetler. Çünkü ona göre, insan için kent bir kimlik alanıdır” (Kaymaz Koca, 2005, 28).

Ulaşım ve iletişim teknolojilerinin gelişimi sonucu hareketin kolaylaşması ve mekânlar arası mesafenin kısılmasıyla kentlilerin, kentsel mekânlara erişimi kolaylaşmıştır. Kente aidiyet duygusunun bağlantı noktaları olan kentsel mekânlara, kamusal alanlara kolaylıkla erişebilen kullanıcılar, bu mekânlarda kurdukları sosyal ilişkilerle yapıları çevrede yer edindikleri mekânlarda toplum içindeki yerlerini oluşturmaktadır. Bu yaklaşımla kentsel mekânları bireyin kente tutunduğu noktalar olarak tanımlamak mümkündür. “Kent mekânları fiziki mimarileri, taşıdıkları kültür/kimlik kalıpları ve karşıladıkları sosyal/kişisel tatmin dereceleri itibarıyla kentin sosyal coğrafyası üzerinde bir yer/mekân olmanın ötesinde, kentte var olmak, varoluşsal tutamlara kavuşmak gibi ontolojik bir aidiyet çeperi olarak görülürler” (Aytaç, 2017, 10).

Kentsel mekânlar, evinde barınma eylemini gerçekleştiren bireyin, kente ve yaşamın her anına dâhil olduğu çevredir. Bu mekânlarda öğrenim görür, eğlenceye katılır, üretim yaparlar ve tüketim gerçekleştirirler. Yaşamdan kesitler ile harekete mekân olan bu alanlar, anlamı oluşturan ve sosyal anlamda kentte var olunan yerlerdir.

Bu yönüyle kentsel mekânlar, kent insanının varoluşsal boyutunu tamlayıcı bir işlev görürler. Katılım, birliktelik, anonimlik, kamusalılık ve kimlik/aidiyet atfedici yanlarıyla ontolojik arayışlara düşünsel destek sunarlar. Aynı zamanda

gündelik rutinlere açık yanlarıyla, modern insan için anlam üretme, temsiliyet ve imgesel bir ardalana sahiptirler. Bu yönüyle mekân, kentteki insanı/toplumu algılamada bir referans noktası haline gelir (Aytaç, 2017, 11).

İnsan mekânı algılar ve anlamlandırır. Bu anlamlandırma süreci mekânın ürettiği ve mekânda üretilen birçok girdinin birey ile kurduğu iletişimin sonucudur. Aytaç'ın referans nokta olarak anlam yüklediği mekân, enformasyon teknolojileri ile sanal mekâna dâhil olan bireyin sanal mekâna eriştiği fiziki konum olarak da günümüzde işlev kazanmıştır.

Serbest hareket olanaklarıyla her mekâna erişebilen birey, enformasyon teknolojilerinin gelişimi ile de Yerküre'nin her yerinde üretilen bilgiye erişebilmekte ve Yerküre üzerinde yerler arası iletişim ve üretime dâhil olabilmektedir. Bunun sonucunda kentsel mekânların, kamusal alanların kullanımı fiziksel boyutta sınırlanmaktadır. Bireyin sanal mekânda, her yerde var olabildiği zaman aralıkları oluşmaktadır. Bu anlarda, zaman boyutunda anlamlandırılan mekânın biçimlendirilmesi kesintiye uğramaktadır. Birey, sanal mekâna bağlandığı koordinatta varlığını sürdürürken, sanal mekân üzerinden başka bir sosyal çevreyle etkileşim içerisinde oluşuyla, fiziksel olarak bulunduğu yerden kopmuştur. Bu yönüyle yer hali kullanılan mekân özelinde anlamını yitirmektedir. Birey o yerde ya da herhangi bir yerde bulunabilir. Sınmaz, bu durumun sonucunda mekânın anlamsal değerinin azaldığını belirtmektedir. “Bireylerin alternatif sanal dünyada hareket kabiliyeti geliştikçe her mekân bir toplanma ve sosyal etkileşim mekânı olabilmekte, böylece geleneksel sokak, meydan, park vb. mekânların kullanım biçimi değişirken anlamsal değeri azalmaktadır” (Sınmaz, 2015, 69) ifadesiyle bu durumu açıklamaktadır.

Koçyiğit de her yere erişebilen birey için yerde bulunma halinin önemini kaybetmeye başlaması üzerine, yer ve tasarım arasında kurulan bağlamın da geçerliliğini yitirdiğini ifade etmektedir ve “Küreselleşmenin yarattığı her şeyin her an her yerde ve birbiriyle ilişki içinde olabileceği yeni bir mekânsal gerçeklik vardır” (Koçyiğit, 2012, 99) demektedir.

Kentlerde yerin üretimi ve yersizleşme birbirini takip eden sürecin parçalarıdır. Kenti var eden ve kentte var olunan yerler üretilmiştir. Modern dönem ile mekân ve yer birbirlerinden ayrılmış, yer, birçok hacim içerisinde, anlamlandırılan mekânı ifade eden bir kavram olarak tanımlanmıştır. Teknolojik ilerleme sonucunda gelişen

enformasyon, bireyin yerde bulunma halini kesintiye uğratarak, sanal mekân üzerinde her yerde bulunma halini olanaklı kılmıştır. Bunun sonucunda birey, mekândan algısal boyutta ayrılmakta ve farklı mekânlar ile etkileşim halinde bulunduğu durumda mekânın yer hali kesintiye uğramaktadır. Mekân bu zaman aralıklarında yersizleşmektedir.

4.3 İletişimin Ürettiği Mekân

İletişim, “Kişiler arasında, duygu, düşünce, bilgi ve haberlerin, akla gelebilecek her türlü biçim ve yolla kişiden kişiye karşılıklı olarak aktarılmasıdır” (Püsküllüoğlu, 2012). Bu aktarımın gerçekleşmesini sağlayan karşılaşmalar mekânda oluşmaktadır.

Birey tek bir varlık olarak Yerküre üzerinde bulunur. Bununla birlikte bulunduğu çevrede yaşayan topluluğa dâhil olur. Birey ve dâhil olduğu topluluk, mekânlarda organize olan yaşamın içerisinde etkileşim halinde bulunur. Bu etkileşimi oluşturan iletişim ve paylaşım mekân, anlamsal olarak biçimlendirilerek yer halini alır. Bu konuda Ötkünç, “Yer, insan ilişkileri çerçevesinde düşünüldüğünde tarih boyunca hep paylaşım ile ilişkili olmuştur” (Ötkünç, 2016, 17) ifadesiyle yerin paylaşım üzerinden şekillendiğini söylemektedir.

Paylaşımlar, mekânda var edilen, bilimsel, teknolojik, kültürel ve sanatsal tüm ürün ve süreçlerin kişiler arasında aktarılmasıdır. Teknolojik ve bilimsel gelişmenin ürettiği ürün ve süreçler, Yerküre üzerinde mekânlar aracılığıyla paylaşarak yaygınlaşmıştır. Mağaranın duvarından, tiyatro sahnesine, insanlığın kültürel varlığı, var olduğu mekânda muhafaza edilmiştir. Bireye ait olanla birlikte aidiyetin yerleştiği mekânlar ise yer halini ifade etmektedir.

İnsan, yaşamın akışı içerisinde oluşturduğu birikimlerini, diğer bireylere aktararak toplum içinde de var olmaktadır. Kişisel ya da kamusal tüm mekânlarda iletişim ve etkileşim içerisinde bulunan birey, aynı zamanda mekânı yer haline dönüştüren deneyimin ve anlamlandırma sürecinin içerisinde yer almaktadır. AR, anlama ve yorumlama kabiliyetlerine sahip bireyin varoluşunu, toplumsal olanla sağladığını ve bunun da yerde oluştuğunu ifade etmektedir. “Anladığı şeyi yorumlama ve yorumladığı şeyi anlama kabiliyetine sahip olan birey varoluşunu diğer bireylerle, toplumsal olanla birlikte sağlar. Bu bir aradalığı sağlayan temel unsurlardan biri de

yerdir” (Ar, 2021, 15). Bu bağlamda iletişim, yeri oluşturan enerjiyi biçimlendirdiği gibi yerin enerjisine, ruhuna dâhil olmaktadır. Birey o iletişime dâhil olarak yerin ruhunu kavramakta ve mekânı anlam dünyası içerisinde var etmektedir. Mekânı biçimlendiren soyut ve somut tüm varoluşların etkisinde yaşam, Yerküre üzerinde tanımlanan mekâna yerleşmektedir. Mekânı kullanıcı olarak inşa eden birey, yer olarak anlamlandırdığı konumda varlığını somutlaştırmaktadır. Birey, iletişim ile mekâna dâhil olarak o mekânı yer edindiği süreci başlatır. Yer edindiği mekânda bulunma hali, iletişim içerisinde olma hali ile etkileşimli bir değerlendirme süreciyle yerin oluşumunu biçimlendirir.

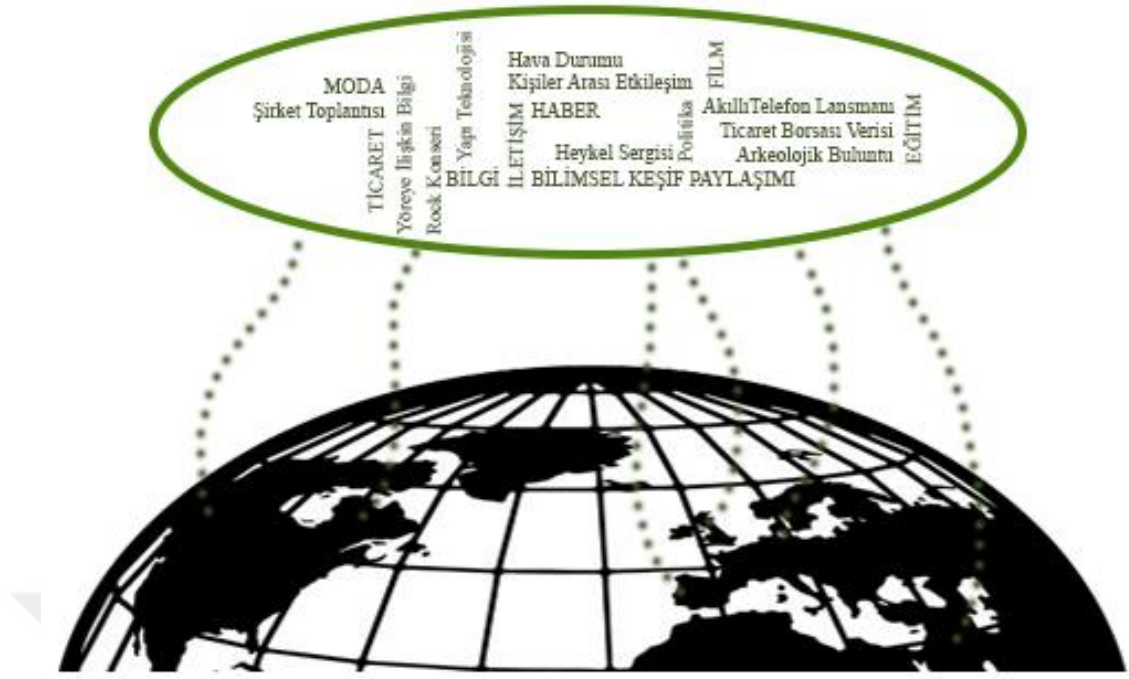
Kişi, kendine ait duygu ve düşüncelerle anlamlandırdığı, kişisel varlığının yer edindiği evinde ikamet eder. Bununla birlikte kamusal alanlarda bulunur ve kentsel mekânlarda toplum içerisinde var olur. Kamusal alanda bulunduğu zaman içerisinde diğer kullanıcılarla etkileşim halindedir. Zaman, bu etkileşim hali ile mekânı biçimlendiren etkiyi üretmekte ve mekânda oluşan iletişimin etkisi, yerin taşıdığı anlamı kuvvetlendirmektedir. Bu anlamsal boyut, mekânda açığa çıkan yerin ruhunun, mekâna ait atmosferin, samimi iletişimi olanaklı kılması ile değerlendirilmelidir. Yurtsever ve Oğuz’un ifadesiyle, “Yer’in kurulabilmesi için, alanda daha iyi sosyal ilişkilerin yaratılması, samimiyet hissettirmesi, kent ve toplum ilişkisinin kurulması gerekmektedir. Diğer bir ifadeyle, insanların yerle kurdukları pozitif ve duygusal bağ ön planda olmalıdır” (Yurtseven ve Oğuz, 2023, 830).

Bu noktaya kadar yapılan değerlendirme, iletişimin, mekânın yer haline dönüşüm sürecinin bir parçası olduğu ve bununla birlikte bireyin var oluşunu biçimlendiren etkisine ilişkin anlatıdır. İletişim ve mekân ilişkisini iki farklı etki üzerinden ele almak doğru bir yaklaşım olacaktır. İlki, iletişimin mekânın yer haline dönüşümüne olan etkisi, diğeri ise günümüzde teknoloji kullanımıyla biçimlenen etkisidir. Teknolojinin sağladığı olanaklar ile iletişim, fiziki olan, yapıları çevreden bağımsız olarak, sanal ağ yüzeyinde oluşturulan çevreyi ve içeriğindeki sanal mekânları üretmiştir. Yer halinde olan mekânın iletişim ile biçimlenen varlığı, bilgi teknolojilerindeki gelişmelerle yeniden bir değerlendirme sürecine girmektedir.

Aytaç, bilgi ve iletişimde yaşanan gelişmelerin mekânsal değişimi tetiklediğini aktarmaktadır. Bu değişim bireyin mimari üretim ile tanımlanan yerde, iletişim halinde biçimlenen varoluşunu, Yerküre’nin kapsadığı alandaki varlığa dönüştürmektedir.

Aytaç’a göre, “Kent mekânlarının değişmesinde bilgi ve iletişim teknolojilerindeki radikal patlamaların etkisi büyüktür. Bu teknolojiler sayesinde bireyin iletişim uzamı neredeyse tüm dünyaya doğru genişlerken, fiziksel mekân giderek küçülmekte, bir binadan çıkmayı gerektirmeyecek ölçüde daralmaktadır” (Aytaç, 2017, 14). Bireysel ya da kamusal mekânda oluşan deneyim, erişim noktasında oluşan kullanıcı deneyimine indirgenmektedir.

Kentleşme sonucunda, bireyin yaşamı kentsel çevrede biçimlenmiştir. Bilgi ve iletişim teknolojilerinde yaşanan gelişmelerle kentsel çevrede var olan yaşam, sanal mekân ile Yerküre’ye açılmıştır (Şekil 7). Sinemalar, dijital film – dizi platformlarına, kütüphaneler dolusu bilgi, bulut ağına indirgenerek sanal mekânda var edildiği gibi bunların yer aldığı mimari yapılar ve fiziksel deneyime mekân oluşturan çevreler, bilgisayar ve ağ bağlantı noktasına indirgenebilmektedir. Mekânsal deneyim, bireyin sanal mekândaki varlığına yerini bırakırken, varoluşu da sanal mekân üzerinden Yerküre’nin tamamını kapsar hale gelmektedir. Birey, Yerküre’nin tüm kapsama alanına dâhil olarak yere ait tüm bilgiye erişilebilmektedir. Yerde oluşan iletişime katılma ve yere ait bilgi ve süreçlerden haberdar olma imkânıyla, mekânın yer haline dönüşümünü tetikleyen iletişim etkisi ve mekânda gerçekleşen aktarım, konum fark etmeksizin tüm çevrelerden alınabilmektedir. Birey, bu durumun sonucunda konumdan bağımsız olarak Dünya’da bulunur ve her yere ait veriden haberdar olarak iletişime dâhil olabilir. Teknolojik gelişimler ile mekâna ilişkin tüm verileri üst ölçekten edinebilir. O konumda bulunan bireyden daha fazla veri ile mekânsal deneyimi, mekânsal yorumlama ve değerlendirme süreciyle tanımlayabilir. Edindiği bu veriler ile tanım ölçeği ve algısı Yerküre’nin tamamını kapsayan birey için yapı ölçeğinde mekân veya yerin tanımladığı varlığın anlamı, biçimsel forma indirgenmekte, mekân ve yer ise yeni boyutları ile kavramsallaşmaktadır.

Şekil 7. Farklı Konumlarda Oluşan Verilere Sanal Mekânda Erişim (Yazar Tarafından Oluşturulmuştur)

Yerküre tüm erişim ve etkileşimiyle insana ait anlamlandırma ve var oluşun küresel iletişim ağıyla inşa edilen sanal mekân üzerinden var edildiği yer haline dönüşmektedir. Özen, bireyin sanal mekândaki her yere erişim kabiliyetine sahip varlığını, siberuzayın sunduğu ağırlıksızlık mucizesi olarak ifade etmektedir.

Gelişen bilişim teknolojilerinin ürettiği bir alternatif gerçeklik alanı olarak siber uzay insanoğluna ‘ağırlıksızlık’ mucizesini sunmaktadır. Siber uzay, fiziğin bağlayıcılıklarından bağımsızdır. ‘Burada uçmayı, mekânlar arasında süzülmeyi deneyimleyebiliriz. Bunların ötesinde fiziksel, maddesel ve zamansal yeni çevreler keşfedebiliriz’ Damrau ve Novak’a göre mimarlık burada tamamıyla ‘akışkan’ olabilir: ‘Siber uzayda mimarlık düpedüz maddeden bağımsızdır. Bu mimarlık artık formla, mekânla, ışıkla, özetle gerçek dünyanın alışılmışlıklarıyla tatmin olamaz. Burada mimarlık, soyut elemanların birbiriyle dalgalanan ilişkisidir ve müzik gibidir. (Özen, 2006, 34)

Sanal mekân, bireyi yerden bağımsız olarak, Yerküre üzerindeki tüm mekânsal varlığı kapsayan bilgi ve iletişimin içerisine dâhil etmektedir. Bu durum, bireyin bulunduğu konum ve yapıları çevre üzerinden ifade edilen yerdeki varlığını Yerküre’deki varlığa

evirmektedir. İnsanlığın gelişim sürecinde birçok konuda oluşan yeni keşif ve tanımlar gibi yer kavramı da ifade ettiği mevcut durumun dönüşümü ile yeni biçimini almaktadır. Aytaç, sabit yerde bulunma halinin teknolojik gelişmelerle oluşan soyut mekân olgusu ile yeni bir hale evrildiğini ifade etmektedir.

Ulaşım ve iletişim teknolojilerinin, doğal olarak fiziki ve elektronik hareketliliği artırmış olması, bizdeki sabit yer duygusunu aşındırmış, mekânın sadece yere bağlı olmadığı, uzakta gerçekleşen çeşitli toplumsal etkileşimlerle kuruluyor olması, doğal olarak coğrafyadan kopuk bir ‘soyut mekân’ anlayışını ikame etmiş bulunmaktadır. (Aytaç, 2017, 13)

İletişim, mekân organizasyonun içerisinde bulunarak, bireyin mekân deneyimini biçimlendirmektedir. Bu biçim verme sürecinde, mekânda kurulan iletişim üzerinden yeri tanımlayan ve anlamlandıran birey, yine mekândaki iletişim ve etkileşime katılarak kullanıcılar arasında var olmaktadır.

İnsanlık tarihi boyunca gerçekleşen gelişme mekânda aktarılmıştır. Bu gelişme, insanlığı var olduğu tüm alanlarda dönüştürmekte, insanlığın var ettiği tüm alanları ise yeniden biçimlendirmektedir. Fiziksel olarak tanımlanan mekânda var olan iletişim, bilgi teknolojilerinde gerçekleşen gelişmeler sonucunda sanal mekânı var etmiştir. Bireyin algıladığı sınırlar, yerler arası kurulan iletişimle tüm Yerküre’yi kapsar hale gelmiştir. Tüm Yerküre’ye ait bilgidен haberdar olan birey için yere ait sınırlar yeniden tanımlanmaktadır. İletişim, fiziki mekândaki varlığı ve sanal mekândaki kuruculuğuyla, birey için Yerküre’de var olma haline ilişkin bağı oluşturmaya devam etmektedir. Özü itibarıyla bilginin aktarılması anlamına sahip olan iletişim, bireyin varlığını Yerküre’ye aktarmaktadır.

4.4 Yer’in Dönüşümü

Mekânı yer haline eviren süreç, yaşamın içerisinde gerçekleşen durum, hareket ve anlamlarla oluşmaktadır. Mekân deneyimini oluşturan bu durum ve hareketler ile hacim, kullanıcısı tarafından değerlendirilmektedir. Bu değerlendirme ve değer verme ile ilgili, Yurtsever ve Oğuz’un, Y1 – Fu Tuan’dan yaptıkları alıntıda, mekânın deneyim yoluyla yer haline dönüştüğü ve mekâna verilen değerin, o konumun yere

dönüşümünü mümkün hale getirdiği ifade edilmektedir (Yurtsever ve Oğuz, 2023, 813). Mimari üretimler ve onun içeriğini oluşturan ihtiyaç programlarını çeşitlendiren gelişmeler, mekân ve yer kavramlarını da dönüştürmektedir. Bu kavramları ifade eden değerlendirmeler, kazanılan yeni bakış açılarıyla birlikte insanlığın keşiflerine eklenmektedir.

Bilim ve teknoloji üretimiyle, yaşamın içerisinde gerçekleşen değişim ve dönüşümü mimari üretimler takip etmiştir. Yapılı çevreyi oluşturan mimari üretimlerin tanımladığı mekânlar, bireyin hareket ve davranışlarını yönlendirmektedir. Yapılı çevrenin, anlamı olan mimari bir üretimi ifade etmesi için oranın bireyler tarafından yer olarak anlamlandırılması, Yerküre üzerinde aidiyet duyduğu konum olarak değerlendirilmesi önemlidir. Bireyin Yerküre üzerinde var olduğu yer, mekâna ayırt edici bir nitelikleme olarak da anlam kazandırmakta ve yer olarak ifade edilen mekân, imgeleriyle tanınmaktadır. Yurtsever ve Oğuz’a göre, “Yer kavramı, aidiyet ve kimlik bileşenleri içermesinden dolayı ayırt edici bir özelliğe sahiptir. Bu açıdan deneyim ve insan ilişkisini ön planda tutmak kadar, tek tipleşmeye ve kentsel aynılaşmaya karşı da bazı önlemlerin alınması yer oluşturma sürecinde önemlidir” (Yurtsever ve Oğuz, 2023, 825).

Endüstrileşme, mimari üretimleri form ve strüktür tasarımı açısından yönlendirirken, yapının işlevini oluşturan ihtiyaç programı da ulaşım ve iletişim teknolojileri sayesinde, Yerküre üzerinde bulunan tüm konumlardan bilgi ve haber aktarımıyla insanlığın ortak standartlarına göre oluşturulmaktadır. Bu ortaklaşma yapıların tek tipleşmesine neden olmakta ve yapının çevresinden ayrıştırılmasını sağlayacak karakterini ifade eden imge oluşturma gücünü etkilemektedir. Yurtsever ve Oğuz’un, yer oluşturma sürecinde önemine vurgu yaptığı yapıya ve mekâna ait unsurlar, modern kentlerde inşa edilen yapılı çevrede, yapıdan ve mekândan ayrılarak, kent ölçeğinde değerlendirilen yere ait anlamlandırmanın unsurlarına dönüşmektedir. Böylelikle, modern öncesi dönemde, aynı hacmin taşıdığı anlamı ifade eden mekân ve yer kavramlarının ayrışması devam etmektedir. Yerin anlamlandırıldığı ölçek, insanın erişebildiği ve kavradığı coğrafya ile yeniden boyutlandırılmaktadır (Şekil 8).

Şekil 8. Yer'in Anlamlandırma Boyutu 1 (Yazar Tarafından Oluşturulmuştur)

İnsanlığın bilimsel ve teknolojik varlığı ve çağımızın coğrafyasını biçimlendiren mimarisi üzerinden yapılan farklı tanımlamalarla yer kavramı, birçok defa yeniden yorumlanmıştır. “Yer”, “Yok–yer”, “Yersizleşme kavramları”, mekân ve kullanıcı arasında gerçekleşen etkileşim üzerinden yapılan değerlendirmeler ile mekânın dönüştüğü somut anlamı ya da anlamsızlık halini ifade etmektedir.

Yer olmayan, yok-yer olarak ifade edilen mekânlarda kullanıcılar anonim olarak bulunur ve kullanım süresinde bireyler arası iletişim ve etkileşimi mekân organizasyonun odağına almaz. Nesnelerin hareketi için üretilen, bireyin toplum ile etkileşim ve iletişimini desteklemeyen bu mekânlar, aynı zamanda onu somut bir hale dönüştüren insanın, fiziksel ve duygusal varlığını mekânda üretilen hafızaya işleyemediği hacimlerdir. Ötkünç, Yok–yerin toplumsal boyutta ilişki üretmediğini ifade etmektedir. “Toplumsal boyutuna bakıldığında, yok-yer, mutlak yalnızlığın olduğu ya da kendiliğinden davranışları kodlayan hiçbir toplumsal ilişkiyi belirlemeyen mekânlar anlamında kullanılmaktadır” (Ötkünç, 2016, 24). Yok-yerde bulunan insan, diğer kullanıcılarla iletişim ve etkileşim içerisinde olmaksızın mekân deneyimini, planlanmış kullanım kodlarıyla gerçekleştirmektedir. Ötkünç’ün davranışları kodlayan ve ilişki belirlemeyen mekânlar olarak ifade ettiği yok–yerler, doğrudan bireyin yaşamı içerisinde yer alan ve nesnenin kullanımı için üretilen mekânlardır. “Auge'ye göre yok-yerler, insanların ve malların (metaların) hızlandırılmış dolaşımı için zorunlu mekânlardır; ekspres yollar, köprülü kavşaklar, hava alanları olabildikleri kadar taşıma araçlarının kendileridir” (Ötkünç, 2016, 21).

Yerküre üzerinde doğan birey, varoluşunu dış etkenlerden korumak amacıyla barındığı mekânı üretmiştir. Bu mekânda kendine ait alanı tanımlayarak, Yerküre'yi mekânlar üzerinden anlamlandırmaya başlamıştır. Zaman içerisinde mekân ve yerin eş alana ait anlamı, farklı bakış açılarıyla yorumlanarak, birey ve mekân arasında yörede kurulan ilişki üzerinden değerlendirilen incelemelerin konusu olmuştur. Barındığı ve kullanıcısı olduğu coğrafyayı biçimlendiren birey, inşa ettiği ve ürettiği mekânlar içerisinde, varlığını hafızasına emanet ettiği yerleri, kendisinden beslenen unsurlarla var etmiştir.

Modern dönemde kırsal yaşamdan kentsel yaşama geçişle birlikte bireyin hareketi kentin sokaklarına, kenti oluşturan toplumun içerisine dâhil olmuştur. Yer ve mekân arasındaki kopuş ise yerleri kapsayan kent mekânına aidiyet üzerinden değerlendirilmeye başlamıştır. Kent mekânına tümüyle erişme ve kavrama kabiliyeti sonrası, Yerküre'nin tanındığı ve anlamlandırıldığı keşif süreci yeni bir aşamaya geçmiştir. Bireyin erişebildiği ve kavradığı coğrafyayı genişleten gelişmeler, ürettiği ve kullandığı nesneleri de artırmıştır. Bunların etkili kullanımı ve hareketi için gerekli olan mekânların üretimiyle birlikte, yukarıda ifade edilen yer olmayan mekânlar inşa edilmeye başlamıştır. Birey ise yapının veya mekânın sınırlarının ötesinde, onların oluşturduğu çevreyi yaşamının içine alarak, anlamlandırmaya ve kent ölçeğinde yer tutmaya başlamıştır.

Günümüz coğrafyası, postmodern toplumun yaşamını sürdürdüğü mekânlardan oluşan yapıyla çevreyle biçimlenmektedir. Bu yapıyla çevre, üzerinde yoğun tartışmaların yapıldığı haliyle, yer ve yer olmayan mekânları içermektedir. Sanayi Devrimi sonrasında, modern ve postmodern dönemlerde gerçekleşen gelişmeler mekânları dönüştürmüştür. Bu mekânlarda organize olan yaşam, özellikle kentlerde yoğunlaşarak günümüz hayat akışı içerisinde yer alan hareket ve durumlarla birlikte değerlendirilmektedir.

Batı kentleri Sanayi Devrimi'nin başlangıcına sahne olmuş ve gelişme sürecini birçok disiplinin etkisi ve ivmesi ile öncü olarak sürdürmüştür. Bununla birlikte kentleşme süreci tüm Dünya'da devam etmekte ve kırsal terk edilmektedir. İnsanlık mekânsal üretimini, tarihin akışı içerisinde bilimsel ve teknolojik gelişmeler ile yeniden biçimlendirmektedir. Mağaralardan çadırlara, küçük ölçekli yerleşim bölgelerinden şehirlere ve günümüzde ise büyükşehirlerle birlikte metropoliten bölgelere, geçmişten

günümüze insanlığın Yerküre üzerinde yaşamını sürdürdüğü çevreler, mekân ve yere ilişkin değerlendirme ölçeğini belirlemektedir. Aytaç'ın da belirttiği gibi,

Kentler daha doğrusu metropoller hızla değişen dünyanın merkezini temsil ederler. Her yenilik, değişim, en çarpıcı şekilde kendisini kentsel mekânlarda, mağazalarda, alışveriş merkezlerinde, kafelerde, restoranlarda, otellerde, eğlence yerlerinde gösterir. Buralar, kentli yurttaşların kendilerini, esen güçlü rüzgârların etkisiyle yeniledikleri, yeni değerler, davranışlar, yaşam tarzları edindikleri, çoğu zaman kitlesel bir histeriye tutulmuşluk hali içinde kitle yönelimlerine teslim oldukları, kimi zaman da bireyselliklerini öne çıkardıkları, tekil ifade biçimleri sergiledikleri yerler olarak belirirler. (Aytaç, 2017, 9)

Bu bağlamda kentler, dünya üzerinde yaşanan gelişmelerin hızla kendini gösterdiği Yerküre'ye erişim ve Yerküre'de etkileşimin üretildiği küresel ölçekte merkezdirler. Kent içerisinde bulunan mekânlar ile birlikte, kentin yapıları çevresinin bütüncül ifadesi olan kent mekânına ilişkin yapılan değerlendirmeler, çağa ait kapsayıcı yorumu güncel haliyle destekleme potansiyeline sahiptir.

Yer, kent ölçeğinde anlamlandırılırken mekânsal üretim yer halini üreten yöreye ait unsurlardan bağımsız olarak Yerküre'ye ait unsurlar ile üretilmeye başlanmıştır. Kırsaldan kente, bireyden topluma, tekilden çoğula yaşam içerisinde dönüşüm geçiren yer için ifade olunan yöreye ait var oluş hali, yok–yerler ile Yerküre'ye ait ortak mimarinin ve çağın imgesi mekânların üretimine evrilmektedir. Auge tarafından paradoks olarak ifade edilen bu durum, yok–yerlerin yöreden bağımsız olarak insanlığın ortak varlığına ait referanslar olduğu çıkarımını mümkün kılmaktadır.

Yok-yerin paradoksu: Tanımadığı bir ülkede kaybolmuş durumdaki yabancı (oradan geçen yabancı) kendini, orada, ancak otoyolların, benzin istasyonlarının, hipermarketlerin ya da otel zincirlerinin anonimliği içinde yeniden bulabilir. Bir benzin markasına ilişkin duyuru onun için güven verici bir nirengi oluşturur ve hipermarketin reyollarında çok uluslu firmalarca kutsanmış sağlık ürünlerini, ev aletlerini ya da yiyecekleri bularak ferahlar. (Auge, 2016, 92)

Yok–yerler, insanın, yaşadığı çevreye ait fiziksel, beşeri, ekonomik başta olmak üzere tüm unsurlardan bağımsız olarak, insanlığın eriştiği gelişme seviyesinin sonunda

ürettiği, Yerküre'ye ait mekânlardır. Yok–yerin anonimlik içerisinde oluşturduğu güven duygusu, bir paradoks değil, mekânın yörenin bağlamının üzerinde tanımlanan Yerküre'ye ait varlığının ve tüm dünyaya erişebilme halinin ifadesidir.

Yerde bulunan insan Yerküre üzerinde anlamlandırdığı ait olduğu konumda bulunmaktadır. O yeri tanımlayan mekânla etkileşimde bulunmakta ve o mekânı, varlığına ait birikimiyle güçlendirmektedir. Kendine ait karakter ve imgesiyle inşa edilen yapının içerisindeki yaşamla birlikte yer olarak, mekândan daha somut bir halde tanımlanmasıyla var oluş, mimarlık üzerinden ifade edilmektedir. Bu unsurlardan yoksun üretilen mekân ise, tekil anlamda yer olarak nitelendirilemez. Kaymaz Koca'nın belirttiği gibi, "Mekânı yer yapan değerler, yerin üzerinden kaldırıldığında, bu kez yer mekâna dönüşecek, mekân 'yersiz'leşecektir" (Kaymaz Koca, 2005, 73).

Endüstrileşme, bilginin ve buna bağlı gerçekleşen üretimlerin küresel olarak kullanılması ile mekânsal üretimde yöreye ait olandan Yerküre'ye ait olana evrilmiştir. Yapım teknikleri ve malzemeleriyle birlikte, küresel çapta, üretim, tüketim ve yaşama ait tüm faaliyetler, mekânlarda yöreden bağımsız olarak aynılaşmaya başlamıştır. Mekâna yer halini kazandıran unsurlar, Sanayi Devrimi, kentleşme ve sonrasında iletişim ve bilgi alışverişinin ön plana çıktığı modern çağda yapının bağlamından ayrılmaya başlamıştır. Mekân kavramı yersizleşerek, yeri sınırlandıran unsurlar ortadan kalkmaya, yer olarak anlamlandırılan sınırlar genişlemeye başlamıştır. Koçyiğit, yerleri yer yapan niteliklerin giderek azaldığını belirtmekte ve yersizleşme kavramının tanımını yapmaktadır.

Görüngübilimsel bakışa göre yersizleşme, yerleri yer yapan niteliklerin giderek azaldığı, insanın çevresine bakarak nerede, hangi kültürel yapıya, tarihsel sürece göre oluşmuş bir çevre içerisinde olduğunu anlayamadığı, buna bağlı olarak aidiyet, kimlik, özgül deneyim vb. sorunlarla karşılaştığı süreç olarak tanımlanabilir. Mimari tasarım etkinliği açısından ise yersizleşme, tasarıma konu olan ürünün ait olduğu yerin tasarım sürecinde giderek azalan ölçüde etkili olmasıdır. (Koçyiğit, 2012, 101)

Bu bağlamda modern kentin yok–yerleri ve yersizleşen hacimleri, bir geçiş mekânı olmakla birlikte toplumsal bilinç ve mekânsal algı anlamında da günümüz coğrafyasında inşa edilen geleceğin dünyasına ait mekânlardır. Çağımız kentinin yer üretmeyen mekânları, dünyaya erişimin mekânlarıdır.

Yer algısının, birbirinden bağımsız adacıklar olmaktan çıkıp birbiriyle soyut mekânsal kurallar aracılığıyla bağlantılı parçalar haline dönüşmesi, düzenlemelerin yapı ölçeğinden, kent, bölge, ülke ölçeğine kadar doğruluğu varsayılan bütüncül planlamalar aracılığıyla yapılmasını sağlamıştır. Bu durum yersizleşme sürecinde hızlandırıcı bir rol oynamıştır. (Koçyiğit, 2012, 104)

Ortak zaman kullanımı, takvim, uluslararası kural, örf, gelenek ve normlar, kısaca yöreye ait yerel kavramların küreselleşmesi ile birlikte, yersizleşme sürecinin başladığını değerlendirmek mümkündür. Yer kaybı kavramının Yurtseven ve Oğuz tarafından, küreselleşme, teknoloji ve sanallık çerçevesinde yaratılan mekânların insanlar üzerindeki etkileri sonucu ortaya çıktığı ifade edilmektedir (Yurtseven ve Oğuz, 2023, 828).

Yerin, yerlerin üzerinde olduğu tek bir konumu, yani Yerküre'yi ifade ettiği durum birçok sürecin birleşmesiyle gerçekleşmektedir. Yersizleşme sürecine ivme kazandıran bireyin algıladığı ve kavradığı çevrenin ölçeğinin küresel çapta boyut kazanması, bununla birlikte mekânsal üretimin bağlamının da Yerküre'nin tamamını kapsayacak şekilde bütüncül olarak ele alınmasıdır (Şekil 9).

Şekil 9. Yer'in Anlamlandırma Boyutu 2 (Yazar Tarafından Oluşturulmuştur)

Birey, var olduğu kamusal mekânlarda toplumsal ilişkilerin içerisinde bulunmakta, ancak aynı zamanda tercih etmesi durumunda toplumdan bağımsız olarak da sanal mekâna geçiş yaparak farklı konumlarda bulunan bireylerle etkileşim halinde olabilmektedir. Birey yerde var iken küresel iletişim içerisinde ve mekânın yer haline dönüşümünün unsurlarından olan bulunduğu mekânda gerçekleşen iletişim ve

etkileşimin dışındadır. Sınmaz’a göre, “Bireysel ve toplumsal gereksinimler doğrultusunda gelişen ‘ilişki, iletişim, etkileşim’ kavramları tarih boyunca birey ve toplum arasında bir arayüz olan kamusal mekânlarda temsil edilmiştir” (Sınmaz, 2015, 67). Ancak gelişen iletişim teknolojileri vasıtasıyla birey, sanal mekâna taşınan varlığıyla yerden bağımsız hareketin öznesi durumuna gelmektedir. Bu durumu, insanlığın gelişim sürecinin birey, mekân ve yer ilişkisine yaptığı dönüşüm olarak ifade etmek mümkündür.

İnsanın erişebildiği, algılayabildiği sınırlar genişlemeye devam etmektedir. Yerde bulunan insan için yapının ve mekânın çeperleri önemsizleşmeye başlamaktadır. Yer mekândan ayrılırken, yapı ölçeğinde tanımlanan mekânlar yersizleşmeye, yer ise insanlığın yaşam mekânı, Yerküreyi kapsayacak anlamlandırma ölçeğine erişme sürecinde dönüşmeye devam etmektedir. Bu kapsamda insan dünyanın yerlisi, Yerküreye ait bir canlı olacaktır.

Resim 13. Dünya (URL-11)

İnsanı Yerküre'nin sınırlarına taşıyan uzay yolculuğu, insanın kavrama ve anlamlandırma ölçeğinin ötesinin olduğunu göstermiştir. Mimarlık üretimleri mekân ve yere ilişkin sınırları oluştururken, bu sınırların dışında bir sınır, uzay boşluğu içerisinde insanlığa ait yaşamın mekânı olan Dünya'nın sınırlarını ifade etmektedir (Resim 13). Günkut Akın, *Mekân ve Yer* kitabında yer alan çalışmasında, uzaya çıkan ilk insan Gagarin'in bu uçuşta her şeyden fazla yeri terk etmiş olduğu değerlendirmesini yapmaktadır.

Kavramsal açıdan mimarlık mekânının şansızlığı ise aynı adı çok daha büyük bir şeyle paylaşması: uzayla. Yani sınırlı ve kapalı olanla, sonsuz ve açık olan aynı adı taşıyor. Bu nedenle sonunda ona yenik düşeceği, belki de baştan belliydi. Nitekim Gagarin ilk uzay yolculuğuna çıkıp, boşlukta bir saat salındığında, Fransız fenomenolog Emmanuel Levinas, yeryüzündeki mekân kuramlarının, özellikle de kör inanç dediği, Heidegger'in yere sağlam kazıklarla bağlanmış mekân anlatısının çöktüğünü ilan etmişti: Gagarin'in uzay uçuşunda belki de her şeyden fazla yer'i terk etmiş olduğuna ilişkin olgu önemlidir. Bir saat boyunca insan her türlü ufkun dışında var oldu. Etrafındaki her şey gökyüzü veya daha doğrusu geometrik mekândı. Bir insan homojen mekânın mutlaklığı içinde var oldu. (Akın, 2021, 118)

Bireyin barındığı mekân olan evini anlamlandırarak, Yerküre'ye bağlı ve aidiyetini ifade eden yerde var oluşu, kentli olarak bulunduğu kent mekânında sürdürdüğü yaşamı ve aidiyetle kent ölçeğinde anlam kazanmıştır. Teknolojinin gelişimiyle Yerküre'ye erişen birey için yer olarak anlamlandırdığı sınırları ifade eden boyut, Yerküre'nin tümünü kapsayan bir ölçekte anlam kazanmaktadır.

4.5 Bölüm Özeti

Yer, kullanıcısı tarafından değerlendirme süreci sonunda anlam kazanan mekânın, Yerküre üzerinde somut var oluşunu ifade etmektedir. Mekânı üreten birey, ürettiği mekânı anlamlandırarak dünya üzerinde yer tutar.

Yer olarak ifade edilen konumda bulunmak, insanlığın var oluşundan günümüze, bireyin aidiyet duyduğu farklı ölçekler üzerinden ifade edilmiştir. Bireyin, barındığı

konutu olan evine duyduğu aidiyet, Yerküre üzerinde tuttuğu yeri de ifade etmiştir. Bununla birlikte özellikle Sanayi Devrimi sonrası kentlerin, dünya nüfusunun çoğunluğunu kapsayacak şekilde yaşamın odağına yerleşmesiyle birlikte, Yerküre üzerinde yer olarak ifade edilen ait olunan konum, kentin yerlisi birey için kent ölçeğinde anamlan kazanmıştır.

Yer kavramı, farklı ölçeklerde anlam kazanmakla birlikte, sınırlandırıldığı boyut, insanlığın gelişimiyle eş bir dönüşüm içerisinde olmuştur. Bireyin ulaşım ve iletişim teknolojileriyle birlikte gelişen kavrama ve anlamlandırma boyutu, yer olarak anlamlandıracağı mekânı kavradığı ölçeğe de yeni bir boyut kazandırmıştır.

Bu bağlamda yapı ile sınırlandırılan mekân ölçeğinde anlamlandırılan yerin, yapının sınırlarından ayrılarak üst ölçekte kent ve Yerküre ölçeğinde anlam kazandığını ifade etmek mümkündür. Yerin mekândan ayrılığı ise yapı ölçeğinde mekânın, yersizleşmesiyle açıklanmaktadır.

İletişim teknolojilerinin gelişimiyle, bireyin eriştiği kavrama ve anlamlandırma sınırı, Yerküre'yi kapsar hale gelmiştir. Yerküre'nin bütünü kapsayan veriye erişebilen ve edindiği verileri, Yerküre üzerinde farklı konumlarla kurduğu iletişim içerisinde değerlendirebilen birey, tümüne erişebildiği ve tümü üzerinde bulunan bireyler ile iletişim olanağına sahip olduğu Yerküre'yi, yer olarak anlamlandırabilecektir.

Mekânın ürettiği yer başlığında, insanlığın yapı üretimleri ile birlikte oluşan mekânsal çevrelerin yer olarak anlam kazanma süreci irdelenmiştir. Bu kapsamda bireyin yer olarak anlamlandırdığı ve Yerküre üzerinde somut var oluşunu ifade eden sınırlara ilişkin ölçek, mekân üretiminde ve kullanımında gerçekleşen dönüşümle birlikte değerlendirilmiştir. Bu dönüşüm, yer olarak anlamlandırılan sınırları, yapı boyutundan kent ve Yerküre boyutuna taşımaktadır.

Çalışmanın dördüncü bölümünde, mekân üretimlerinin yer olarak anlamlandırılma süreci, yapı çevrenin gelişimi ve dönüşümü ile birlikte incelenerek, oluşan yeni anlamlandırma sınırlarına ilişkin değerlendirme yapılmıştır. Yerküre ve ötesini de kapsayan yapı üretimi ile birlikte insanlığın gelecekte deneyimleyerek anlamlandıracağı mekânsal çevreye ilişkin inceleme, çalışmanın beşinci bölümünde sunulacaktır.

5. YERİ KORUMAK – YENİ YERİ ARAMAK

5.1 Geleceğin Kentlerini İnşa Etmek

Kaku, insanın gelecek ve hatta ömrünün ötesi için hazırlık yaptığını ve sahip olduğu bilinç yeteneğiyle, geleceğe ilişkin simülasyonlar üreten bir planlama makinesi olduğunu şu sözler ile ifade etmektedir;

Bana kalırsa insanları hayvanlardan ayıran şey, bizim zaman algımız olmasıdır. Dahası mekânsal ve sosyal bilincin yanı sıra geçici bilince de sahibiz. Beynin en son gelişen bölümü alnımızın hemen ardında yer alan prefrontal kortekstir. Bu bölüm sürekli geleceğe ilişkin simülasyonlar sunar. Hayvanların örneğin kış uykusuna yatması planlanmış gibi görünse de bu davranışlar büyük oranda içgüdülerin sonucudur. Evcil kedi ya da köpeğinize yarının anlamını öğretmeniz mümkün değildir çünkü onlar şimdiki zamanda yaşar. Diğer yandan insanlar sürekli gelecek ve hatta kendi ömürlerinin ötesi için hazırlık yapar. Bizler planlar yapar, hayaller kurarız ve buna engel olamayız. Beyinlerimiz birer planlama makinesidir. (Kaku, 2021, 136)

Gelecek, insanın hayal ettiklerinin bilimsel ve teknik gelişmelerle birlikte hayata geçirildiği ortamdır. Bu ortam, insanın planlamaları ile biçimlenirken, yaşam ve yaşamın sürdüğü mekânsal ortam da dönüşüm geçirmektedir. İnsan, zihninde oluşturduğu mekânları, Yerküre üzerinde mimarlık ile inşa ederek var eder. İnsanın zihninde ürettiği yapıya ait imgeleri somutlaştıran disiplin olarak mimarlık, Tschumi, tarafından, onu bina etme sanatı olarak görmekten imtina edilerek sorgulanır. Tschumi, mimarlığı, zihinde üretilen yapı ve yapıya ait imgenin oluşturduğunu, bundan geriye kalanın ise binayı mükemmelleştirme sanatı olduğunu ifade etmektedir.

Boullee ‘Mimarlık nedir?’ diye sormuştu. Mimarlığı Vitruvius’la beraber bina etme sanatı olarak mı tanımlayacağım? Hayır. Bu tanım kaba bir yanlış içeriyor. Vitruvius sonucu neden kabul ediyor. İnsanın bir şey imal etmesi için önce zihninde canlandırması gerekir. Atalarımız kulübelerini, bu kulübenin imgesini zihinlerinde canlandırıdıklarında inşa ettiler. Mimarlığı işte zihnin bu üretimi, bu yaratım oluşturur; artık bunu herhangi bir binayı yapıp mükemmelleştirme sanatı diye tanımlayabiliriz. (Tschumi, 2021, 51)

Mimarlık üzerinden geleceğin mekânları bugünün teknik bilgi ve imkânlarıyla planlanır. Tasarım ekibi, en basit tespitle, tasarlandığı ve inşa edilmeye başlandığı tarihten sonraki dönemde kullanıma başlayacak olan mimarlık ürünü için proje üretmektedir. Mimarlık ürünü varoluş süreci gereği, yakın ya da uzak gelecekteki zaman noktası için üretilirken, mimarlık da yakın ya da uzak gelecek için ürün üretmektedir. Bu bağlamda tasarım ekibinin zihninde inşa edilen kent ya da yapıli çevre, çağın bilimsel ve teknik varlığıyla somutlaştırılarak, insanlığın bugünü ve geleceğinde var olacak mekânsal ortamı oluşturmaktadır.

Kırsaldan kente göç hareketlerinin başlaması ve modern kentlerin hızla Yerküre üzerindeki merkezi yaşam alanlarına dönüşmesi, kent mekânının geliştirilmesini bir zorunluluk olarak ortaya çıkarmıştır. Bu ortamda tasarımcılar, kentlerin koşullarını değerlendirerek, kent coğrafyasının geleceği için projeler üretmiştir. Bu kapsamda, Wakeman, şehircilik çalışmalarıyla tanınan Doxiadis'in, kontrolsüz şehirleşmeyle birlikte kaynakların tükenmesi endişesiyle, insanlığın geleceğinin korunması gerektiği uyarısında bulunduğunu aktarmaktadır (Wakeman, 2019, 143). Tasarımcılar geleceğin kentlerinin mekânsal niteliklerini ve kullanıcılarının toplumsal refahını artırmayı amaçlayan projeler üretirken, insanlığın geleceği için de mevcut kaynakların ve Yerküre'nin sunduğu yaşanabilir yerin korunmasını hedeflemektedir. Anand'ın ifadesiyle, "Planlama hayal kurmak gibidir, yeni bir dünyanın hayalini kurmak" (Wakeman, 2019, 120). Böylelikle kent ölçeğinde yapılan planlama, geleceğe dair yeni bir Dünya'nın mekânsal çevresini oluşturmaktadır.

Kentlerin ıslahı, Yerküre'de yaşayan insanların nitelikli standartlarda yaşamını sürdürmesi için önemli bir süreç olarak karşımızda durmaktadır. Gelişmiş ülkelerde sürdürülen şehir planlama ve nitelikli yapılaşma süreçlerinin, gelişmekte olan ülkeler ya da az gelişmiş ülkelere göre daha erken dönemlerde olumlu sonuçları alınmıştır. Ancak, gelişmenin ve kent odaklı yeni mekânsal yaşam biçiminin dönüşüm hızına yapılaşmanın yetişmediği durumların, günümüzde çoğunlukta bulunduğunu göz ardı etmemek gerekmektedir. Yapılaşmanın yetersizliği sonucunda oluşan gecekondulaşmayla doğal, ekonomik ve sosyal kaynakların yetersiz kalması da şehirlerin geleceğinde çözüm bekleyen ve müdahale edilmesi gereken bir durumdur.

Kentlerin yaşamın odağı oluşu, dünyanın Sanayi Devrimi sonunda geçirdiği dönüşümün sonuçlarındandır. Kent coğrafyası, barınma, üretim ve sosyal yaşamın

içine yerleştiği mekânlarıyla bütüncül bir halde insanın ait olduğu coğrafyayı, yeri niteler hale gelmiştir. İnsan, yapının duvarlarıyla tanımladığı mekânın sınırlarının dışına çıkmasıyla, kent mekânının tamamında var olmaya başlamıştır. Nereden sorusunun cevabı insanın ulaşım teknolojileri ve iletişim teknolojilerinin gelişimiyle yeniden biçimlenerek, kent üzerinden ifade edilir olmuştur. Bununla birlikte iletişim teknolojileriyle Yerküre üzerinde bulunan diğer konumlara erişen insanın varlığı, Yerküre'nin tamamına ulaşır hale gelmiştir.

Ulaşım teknolojilerindeki gelişmeler ve Sanayi Devrimi sonrasında oluşan yeni ekonomik düzenle birlikte mekân kullanımı ve yere ait nitelemelerin dönüşümü gibi bilgi çağında da mekân kullanımı yeniden organize olmaktadır. Bu bağlamda oluşan gelişmeler doğrultusunda, mekân ve yer kavramlarının sınırlı tanımları dışında kavramsal açıdan taşıdıkları anlam, küresel çapta inşa edilen geleceğin coğrafyasında yeniden yorumlanmaktadır. Bu kapsamda Wakeman'ın ifade ettiği gibi,

Webber'in bu kehanet arenasına başlıca katkısı, yer-olmayan alanlardı. Webber, Los Angeles ve San Francisco büyükşehir alanları örnekleriyle, şehir plancılarının eski yer anlayışını bir kenara atıp onun yerine şehir bölgelerini devasa bir santral gibi birbirine bağlayan maddi ve enformasyonel bağlantılara odaklanmaları gerektiğini savunuyordu. Geleceğin şehirleri iletişim, ulaşım ve enformasyon akışına dayanan dağınık yerleşimler olacaktı. (Wakeman, 2019, 160)

Kent coğrafyası ve bulunduğu metropoliten bölgeler diğer bölgelere ve hatta ülke dışındaki diğer metropollere, ulaşım ve iletişim ağlarıyla bağlanmış durumdadır. Geçmiş zamanın kentlerinin sınırlarını oluşturan surlar kalkmıştır. Kent coğrafyalarının ulaştığı sınırlar değişmiş ve mekân ile yere ilişkin sınırların bulanıklaştığı yeni bir yaşam biçimi insanlık için var olmuştur. Mekânsal dönüşüm, küreselleşme bağlamında kent mekânlarını yeni işlevsel vizyonlar ile dönüştürmektedir (Aytaç, 2017, 21). Anlamını yitirmeye başlayan sınırların arasında, mekân ve yer kavramlarının ifade ettiği anlamlar yeniden yorumlanmaktadır. Bilgi ve iletişim teknolojileriyle dönüşen çağda Tschumi, sınırların ortadan kalktığını ifade ederken, yeni sınırların nerede konumlandığını sorgulamaktadır.

Günümüzde görülebilir sınırları yok kentlerin. Amerika'da hiç olmadı zaten. Avrupa'daysa "kent" kavramı bir zamanlar kapalı ve sonlu bir kendiliği içerirdi.

Eski kentin duvarları ve kapıları vardı, ama uzun zamandır işlevi yok bunların. Başka kapı tipleri, geçmişin kapılarının yerini alacak yeni kapılar var mı? Havalimanlarına yerleştirilen ve yolcuların üzerinde silah olup olmadığına bakılmasını sağlayan elektronik uyarı sistemleri, yeni kapılar mı yoksa? Geçmişin sınırlarının yerini elektronik mi, daha genel anlamda teknoloji mi aldı? (Tschumi, 2021, 275)

İnsan sınırlardan bağımsız olarak Yerküre’de var olmuştur. İnsana ilişkin var oluş, mekânda ve sonrasında bireyin anlamlandırdığı yerde ifade edilmiştir. Ancak özü itibariyle insanın var oluşu yerde, Yerküre’nin üzerindedir. İnsanlık geliştikçe, ulaşım ve iletişim olanaklarıyla var olduğu Yerküre’nin tümüne erişimi daha olanaklı hal adlıkça, mekânı kavrama ve yeri anlamlandırması yeni bir çerçeveye oturmaktadır. Dönüşüm geçiren çevre içerisinde oluşturulan mekân ve yer yeniden anlamsal açıdan tanımlanmaktadır.

Sınırları ortadan kaldıran veya yeniden oluşturan dönüşüm durmaksızın devam etmektedir. İnsan, çağın hızında bugünü ve yakın geleceği inşa ederken, geleceğe ilişkin orta ve uzun vadeli programlar yapmaktadır. Dünyanın ve üzerinde yer alan kentlerin yakın geleceğine ilişkin program, merkezi ve yerel idareler, sivil toplum kuruluşları, uluslararası organizasyonlar, bilim insanları ve tasarımcılar başta olmak üzere birçok disiplinin katkısıyla planlanmaya ve uygulanmaya devam etmektedir. Kaynakların verimli kullanımı, insanların toplumsal refahı ve nitelikli yaşam alanlarının oluşturulması, geleceğin dünyasını ve kentlerini biçimlendiren başlıca ihtiyaç programıdır.

İnsanlığın yarına ilişkin planlamasının uzun vadeli programı ise çok gezegenli yaşam ve gezegenler arası mekânsal üretim ile düş dünyasında biçimlenmeye devam etmektedir. Bilimsel ve teknolojik çalışmalar devam etmekle birlikte gelecek, bir başka mekânsal boyutta, sanat ortamında oluşturulmakta ve insanlara aktarılmaktadır. Geleceğe ilişkin üretilen düşlerin aktarımı, bilim kurgu türüyle edebiyat ve sinema aracılığıyla gerçekleştirilmektedir. Bu yönüyle bilim kurgu uzak geleceğin kentsel çevresini ve mekânsal düzenini günümüzden izleme olanağı sunan bir ortam oluşturmaktadır. Geleceğin tasarlanması ve inşası, bilim kurgu içeriğinde yer alan hikâyeler aracılığıyla metinsel mekânda, sinema ve animasyonlarla da görsel mekânda oluşturulmaktadır. Bu içerikler içerisinde kurgulanan geleceğe ilişkin öngörü,

Yerküre’de ve ötesinde var olacak çevrenin, günümüzden bakışla oluşturulan yorumunu ifade etmektedir. Yararel Doğan ve diğerlerinin ifadesiyle,

Gelecek öngörülerinin işlendiği filmlerde, kent planı, mimari yapılar, mekânlar ve mobilyalar kavramsal birer kurgu nesnesi olma niteliği taşımaktadır. Mevcut düzende varlığını sürdüren tasarım çıktılarından farklı olarak, sinemasal ortamda üretilen kavramsal tasarım ürünü olan nesneler, geleceğe dair öngörüler sunan içerikleri ve tasarım dilini sinema aracılığıyla kullanıcıya aktarmaktadır. (Yararel Doğan, Arslan ve Arpacı, 2022, 248)

Bilim kurgu içeriğinde yer alan ve kurgusal mekânı biçimlendiren geleceğin yapıları çevresinin mimarisi ve geleceğe ilişkin tasarlanan nesneler, araç, cihazlar ve moda ile birlikte kentsel çevre ve yaşam, bilim kurgu türünün oluşturduğu simge olarak değerlendirilmektedir.

Bilim kurgu türü dendiğinde akla hemen uzay gemileri geliyorsa da, bilim kurgu için en uygun manzara kenttir. Teknolojinin doğum yeri ve itici gücü olduğu için, manzaraların en yapayıdır kent. Hatta Mumford'a göre ilk ütopya kentin ta kendisidir. Kent aynı anda hem gerçeklik hem de simgedir; hem bir yaşam hem de bir düşünüş tarzıdır. (Özakın, 2001)

İnsanlık geleceği bulduğu her zeminde düşlemeye ve inşa etmeye devam etmektedir. Geleceğin kentleri, teknik projelerin, ekonomik ve sosyal planlama çalışmalarının konusu olurken, sanat da kent üzerinden geleceğin yorumunu yapmaya ve onu mekânsal ortamda var etmeye devam etmektedir. Aytaç’ın ifadesiyle,

Neticede mekân ve yerellik kavramları küreselleşme ya da geç modernite ile birlikte, yeni ve farklı anlamlar kazanıyor. Son 20-30 yıl zarfında insan, eşya, para, meta, enformasyon ve imgelerin dolaşımı eskiye göre bir hayli hızlanarak; yer, mekân ve yerellikler, kendilerinden uzak, dışsal etkilere göre yeniden şekil almakta, küresel bir zaman-mekân ilişkisi içinde yeniden organize olmaktadır. (Aytaç, 2017, 6)

Çağın hız ve üretiminin temsil mekânları metropoller, mekândan ve yerden ayrılışın da sembolleri olarak karşımızda bulunmaktadır. Kent coğrafyasında inşa edilen geleceğin mekânsal çevresine günümüzün bakış açısıyla değerlendirme yapacak olursak, coğrafya, gökdelenler, çok uluslu üretim ve tüketim ile endüstrileşmeyle

biçimlenmektedir. Tschumi'nin Paul Virilio'dan aktardığı değerlendirmeye, "artık inşaatın teknolojisiyle değil, teknolojinin inşaatıyla uğraşıyoruz" (Tschumi, 2021, 311). Teknolojinin inşaatının gerçekleşme sahası, bugünün metropolleridir. Kente ait hafızanın kaydını ve coğrafyanın imgesel silüetini oluşturan yapılar, gökdelenlerin ve modern dünyanın ulaşım yapılarının arasında kentin genişleyen coğrafyasının panoraması içerisinde belirsizleşirken, geleceğin kentleri bütünüyle Yerküre'de var oluşun ve Yerküre ile etkileşimin merkezleri halini almaktadır.

Kentin ismiyle tanımlanan coğrafya, tüm arazisi ve üzerindekilerle bir varlık ve anlam ifade etmektedir. Kent mekânı, günümüzün iletişim ve etkileşim yetenekleriyle kavranan ve anlamlandırılan yer haline dönüşmektedir. Liman kenti, ticaret kenti olarak farklı işlevlerle imgeleştirilen kentler, New York, Londra, İstanbul, Tokyo isimleri değişmekle birlikte Yerküre'deki varlığı herkesçe bilinen merkezlerdir.

Geleceğin kentlerinin inşa süreci için günümüzün bakış açısıyla oluşturulan yorumu ve değerlendirmeyi kısaca ifade etmek gerekirse, kent coğrafyası, Yerküre üzerindeki yaşamın odak noktalarına dönüşme sürecini tamamlamak üzeredir. Bu sürecin sonunda yaşam büyükşehirler ve yakın coğrafyasında yer alan metropoliten bölgelerde yoğun nüfus içerek şekilde var olacaktır. Coğrafyanın sınırlarının ulaşım ve iletişimle yeniden oluşturması, mekân ve yerin sınırlarını da yeniden anlamlandırmaktadır. Kenti, yok–yerin ya da yersizleşen mekânların biçimlendirdiği coğrafya olarak değerlendirmek, hacimlerin sınırlı alanı üzerinden yapılan bir yorum olacaktır. Ancak, insanın kavradığı alan genişledikçe, anlamlandırdığı alan da değişmekte ve gelişmektedir. İnsan teknolojiyle kentin tümüne erişmektedir. Bu sebeple kent bireye ait anlamlandırmanın da mekânı olmaktadır. Geleceğin kentleri de günümüz kentlerinin sembol yapıları, imgeleri gibi Yerküre'nin imgelerine dönüşecektir.

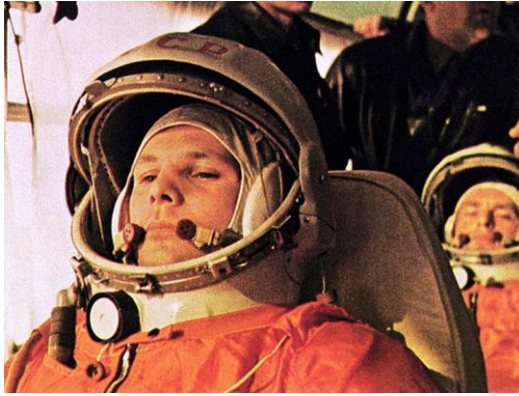
5.2 Yerküre'nin Ötesinde Mekân Üretimi

Tarihin akışı, insanlığın keşifleriyle gerçekleşen birçok atılıma sahne olarak, farklı yönler kazanmıştır. Aletlerin yapılması, toprağın işlenmesi, yazının bulunması, makinenin icadı, endüstrileşme ve devamında bilgi teknolojileri üzerinden biçimlenen günümüz dünyası, gerçekleşen her gelişmeyle yeniden biçimlenmektedir. Yaşamın yeniden organize oluşu ve yerleştiği mekânsal çevrenin yeniden biçimlenişinin

kayıtları insanlık tarihi içerisinde yer almaktadır. Geleceği biçimlendiren gelişmeler ise insanlığın Yerküre'nin ötesini keşfetme arzusuyla yönlendirilmektedir. Yerküre'nin ötesindeki evrene ilişkin keşifler, yirminci yüzyıl içerisinde ilk olarak uzayın başlangıcı kabul edilen Karman Hattı'nın geçilmesi hedefiyle yürütülen roket çalışmalarıyla başlamıştır. Karman Hattı'nın geçilmesini orada kalma hedefiyle yapılan çalışmalar takip etmiştir. Bu konuyla ilgili olarak May'ın ifadesiyle,

MW 18104'ün başarılı bir şekilde Karman hattını geçmesinin ardından uzaya bir cisim yerleştirmeden önce orada kalmasını sağlamak, gezegenin iki yanından, Amerika Birleşik Devletleri ve Sovyetler Birliği'nden ekiplerin on üç yıllık yoğun çalışmalarıyla gerçekleşti. 4 Ekim 1957 tarihinde fırlatılan Sovyet uydusu Sputnik 1 uzay çağının gerçek başlangıcı oldu. (May, 2022, 16)

Uzay araçlarını geliştirme çalışmalarını takip eden dönem insanlı uzay çalışmalarıyla devam etmiştir. 1961 Yılında Sovyet Kozmonot Yuri Gagarin'in (Resim 14) insanlı uzay yolculuğu ve ardından Amerika Birleşik Devletleri'nin 1969 tarihinde Neil Armstrong (Resim 15) ile Ay'a attığı ilk adım, yirminci yüzyılın uzay çalışmalarında gerçekleşen önemli anlardır (Tunç ve Demirtürk, 2015).

Resim 14. Yuri Gagarin (URL-12)

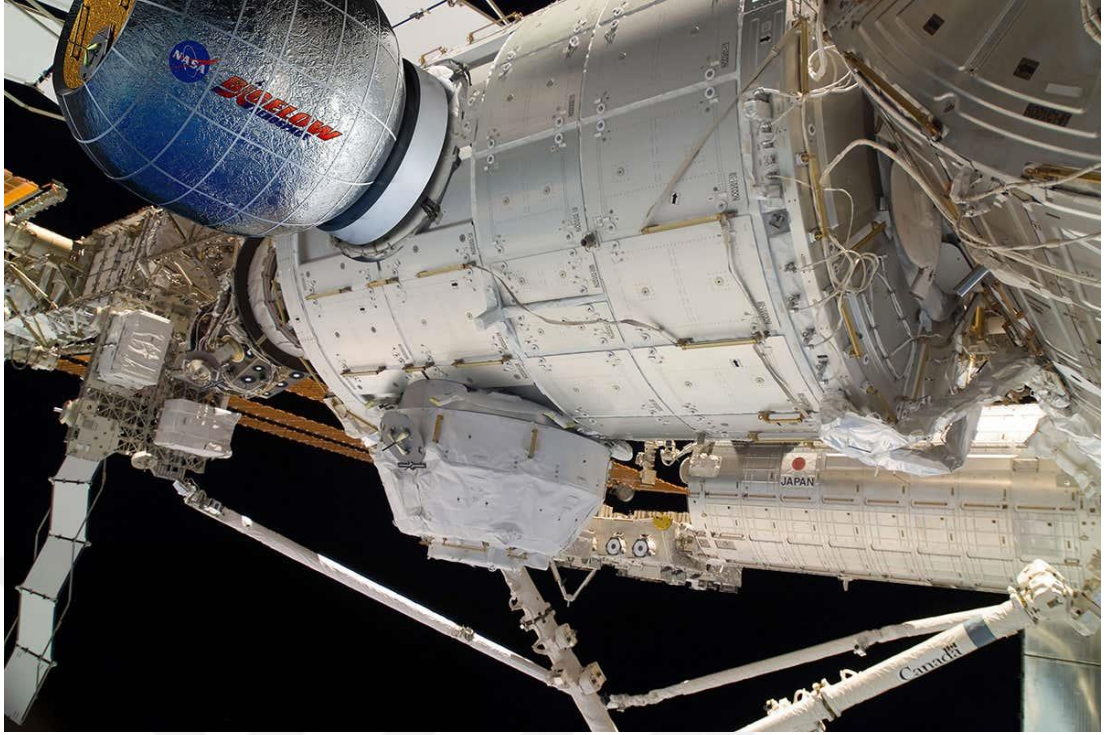
Resim 15. Neil Armstrong (URL-13)

Bu gelişmelerle birlikte, insansız ve insanlı uzay araçlarıyla Yerküre'nin ötesini keşfetme düşü gerçeğe dönüşmeye başlamıştır. Bu kapsamda yapılan çalışmalar birçok bilim insanı tarafından yürütülmekte ve çeşitli organizasyonlar içerisinde yer alan çeşitli disiplinler, uzay çalışmalarıyla ilgili projeleri tasarlamakta ve bunları gerçeğe dönüştürmektedir. Bilim kurgu türü gibi edebiyat ve sinemaya içerik oluşturan

sanat üretimleri de uzay çalışmalarından etkilenmektedir. Bununla birlikte uzay, tasarımcılar için de Yerküre ötesindeki mekâna ilişkin projelerin üretilebileceği yeni bir alan sunmaktadır.

Bilim kurgu edebiyatı, insanlığın uzay yolculuğuna ilişkin gelecek öngörülerini ve o geleceğin teknolojik seviyesini ve kurgusal mekânını günümüzün bilimsel ve teknolojik varlığı üzerinden biçimlendirmektedir. Yıldızlar arası uzay seyahatinin çağın teknolojik şartlarında, insan ömrünü aşacağı kabulüyle bilim kurgu içeriğinde yer alan uzay hikâyeleri farklı teknolojilerle bu seyahatleri organize etmektedir. Generation ship olarak adlandırılan, içinde nesillerin yaşadığı ve ilk yolcuların torunlarının hedefe varabileceği gemilerle birlikte solucan deliklerini geçit olarak kullanan ışınlama makineleri, bilim kurgu içeriğinde yer alan uzay yolculuğu öngörülerindendir. Yine yaşam fonksiyonlarını seyahat süresince minimuma indiren dondurucu kabinler de türün geleceğe ilişkin tasarladığı kurgusal mekânda yer almaktadır (Somer, 2006, 98).

İnsanlığın Yerküre'nin ötesi için kurduğu hayal, bilim ile gerçeğe dönüşmektedir. Bilim kurgu hikâyelerinde yer alan gelecek senaryoları gibi geleceğin evrenine ilişkin yıldızlar arası çevreyi biçimlendiren öngörüler ve tasarım çalışmaları devam etmektedir. Uzaya yapılan insanlı ve insansız seyahatler ve bu kapsamda toplanan veriler, bu çalışmalara katkı sağlamaktadır. Ay ve Mars yüzeyine ilişkin elde edilen veriler, üretilecek yapılar için çevresel şartların değerlendirilmesi ve uygun yapı malzemesinin seçimine katkı sağlamaktadır. Bununla birlikte kurulacak uzay kolonileri için Mars ve Ay yüzeyinde yer alan malzemelerin yapı malzemesi olarak kullanımını esas alan çalışmalar da yapılmaktadır. Uluslararası Uzay İstasyonu da uzay koşullarında mekân üretimi için deney üssü olarak kullanılmaktadır. Wakeman'ın belirttiği gibi, “Uzay -ister yeryüzünde ister göklerde olsun- hayal gücünün tuvaliydi ve evren nihai çevresel evimizdi” (Wakeman, 2019, 144).

Resim 16. Bigelow - Uluslararası Uzay İstasyonu (URL-14)

Bigelow tarafından çalışmaları yürütülen şişme yapı teknolojisi, uzay koşullarında kullanabilecek mekân tasarımlarındandır. Bu kapsamda lojistik açıdan sağladığı avantaj ve kurulum kolaylıklarıyla gelecekte var olması hedeflenen uzay mekânlarının şişme yapı teknolojisiyle üretimi amaçlanmaktadır (Resim 16). May, bu konuyla ilgili olarak Bigelow'un önerdiği uzay otellerini örnek olarak göstermektedir.

Bigelow, 2000'lerin başından beri uzay otelleri için umut vaat eden, şişme habitat şeklinde bir teknolojinin peşinden koşuyor. Dünya koşullarında düşünüyorsanız kulağa biraz riskli gelebilir fakat uzayda yapıya harici bir yük binmeyeceğini unutmayın; yani şişme yapılar konseptte tam oturuyor. Aynı zamanda sabit yapılarla karşılaştırılınca çok daha hafif ki bu da yörüngeye yerleştirme maliyetini düşüren bir faktör. Hepsinden öte, havası inikken katlanabileceği için taşınırken daha az yer kaplayacak şekilde yerleştirilebilir, istenen noktaya ulaştırıldığında duvarlar şişirilebilir ve sonrasında iç basıncı ayarlanarak ilk müşterilerine hazır hale getirilebilir. (May, 2022, 92)

Bigelow'un önerdiği gibi birçok proje, insanlığın Yerküre'nin ötesinde yaşamını sürdürmesi için tasarlanmaya ve üzerinde çalışılmaya devam etmektedir. Yerküre'nin ötesi tasarımcılar için mekân çalışmalarının üretileceği yeni bir saha olarak

yapılaşmaya açılmak üzeredir. Ay yüzeyinde inşa edilecek üslerin ya da Mars'a yerleşecek koloninin barınacağı mekânlar için projelerin üretilmesi gibi bilim insanlarının uzayda seyahat ettikleri araçların mekân tasarımları da uzay mimarlığının çalışma konularındandır. Birçok disiplinle birlikte bilinmeyen zeminlerde ve çevre koşullarında deneysel tasarım çalışmaları yapılması Yerküre'nin ötesini tasarlayan mimarlardan beklenmektedir. Özen, Yerküre'nin ötesi için yapılacak mimarlık çalışmalarını iki eksen de açıklamaktadır. Bunlar, sıra dışı ortamlarda bulunacak sıra dışı mekânlara ilişkin tasarımlar olarak, uzay araçları ve gezegen üzeri yapıların tasarım çalışmalarıdır.

Uzay çalışmalarının mimarlık üzerine iki ana eksen de etkileri olmaktadır. Bunlardan biri uzun süreli insanlı uzay yolculuklarında astronotlara gerekli konforu sağlayabilecek yapıların tasarlanmasıdır. Bilgisayar sistemlerinin uzay aracının kontrolünden astronotların rutin ihtiyaçlarının karşılanmasına kadar geniş bir yelpazede görev alacağı bu yapılar, sıra dışı şartlar altında görev yapacak sıra dışı mekânlar olarak çok disiplinli süreçlerle tasarlanmak durumundadır. Bu ilişkinin diğer eksen ise, yakın gelecekte çeşitli gezegenlerde araştırma ya da uzak gelecekte yaşam sürdürme amacıyla bulunacak insanoğluna alışageldiği şartları sunmak için klimatize yapılar ve strüktürler tasarlayıp geliştirmektir. (Özen, 2006, 90)

Bilim ve teknoloji de ki gelişmelerle insanların çok gezegenli bir tür olma hedefi, kamu ve özel birçok girişim tarafından desteklenmektedir. Tasarımcılar tarafından bilim kurgu içeriğini görselleştirmek amacıyla üretilen kurgusal mekânlar, bilimsel verilerle yeniden yorumlanarak gerçek proje çalışmalarına konu olmaktadır. Mimarlardan beklenen, bu alanda çalışan bilim insanları gibi insanın ait olmadığı koşullarda yaşamını sürdüreceği yapılı çevreyi oluşturmak ve uzay teknolojilerinin kullanımını odağına alan, barınma ve çalışma için ihtiyaç duyulan mekân üretimini planlamaktır.

Uzay mimarları için Newton'un ve Einstein'ın fizik yasaları, Yerküre'nin ötesindeki koşullarda inşa edilecek yapı tasarımına katkı sağlayacaktır. Mekân organizasyonu, yapının inşa edileceği gezegenin farklı de ğerdeki yer çekimine göre biçimlenecektir. Yerküre - Güneş ilişkisi ve gün döngüsü, iklim ve hava durumu gibi çevre koşulları farklılaşacaktır. En önemlisi mimarlar hiç bulunmadıkları bir yöre için üretim yapacaklardır. Bunlar gibi birçok yeni ölçüt, Yerküre'nin ötesi için tasarım yapacak

mimarların yaratıcılığına yeni bakış açıları kazandıracak ve geleceğin mekân tasarımını yönlendirecektir (Wong, 2003).

Resim 17. Ay Üssü (URL-15)

Ay üssü ve Mars'ta koloni kurulması günümüz uzay çalışmalarının yoğunlaştığı alanlardandır. Bu kapsamda Ay yüzeyinde kurulacak yapılar için mekân tasarımı ve yapı malzemesi seçimini içeren değerlendirmeler yapılmaktadır (Resim 17). İnsanlı ya da insansız birçok seyahat sonucu edinilen bilgiler doğrultusunda Ay yüzeyinde bulunan regolit maddesinin, yapı malzemesi olarak kullanılması değerlendirilmektedir. Regolit malzemesinin içeriği çimento üretimi için gereken kimyasal materyalin elde edilmesini sağlayacaktır. Bu kapsamda Ay yapısının taşıyıcı sisteminin ve dış kabuğunun Ay yüzeyinden elde edilecek malzemelerle üretilecek betonun kullanımıyla inşa edilebileceği değerlendirilmektedir (Tunç, 2015).

Resim 18. SpaceX - Mars Görevi (URL-16)

Ay üssü inşasıyla birlikte diğer Yerküre dışı yüzeylerde mekân tasarımı çalışmaları, Mars'a insanlı seyahat ve koloni kurulması amacıyla yürütülmektedir. İnsanları Mars yüzeyine taşıyacak olan uzay aracının mekân tasarımına ilişkin detaylar, bu kapsamda kamuoyuna sunulmaktadır (Resim 18). İnsanlı versiyonu 800 m³'ün üzerinde iç hacme sahip olan SpaceX tarafından tasarlanan Starship, iç mekân tasarımıyla Mars yolculuğunun, astronotların yaşadığı klostrofobik deneyimlerden ziyade bir keyif turu olmasını amaçlamaktadır. Starship'in iç tasarımı özel odalar, geniş ortak alanlar, merkezi bir depo, güneş rüzgârı kalkanları ve bir seyir kısmı içermektedir (May, 2022, 89).

Yapı teknolojilerinin gelişmesiyle kullanılmaya başlayan yapım teknik ve malzemelerinin, Yerküre dışında yapılacak inşa faaliyetlerinde kullanılması öngörülmektedir. Birçok farklı işleve sahip yapının inşasında kullanılan üç boyutlu baskı teknolojisi, bu kapsamda değerlendirilmektedir. Bu kapsamda, NASA tarafından Yerküre dışında inşa edilecek yapının tasarım ve yapım süreçlerini içeren bir yarışma düzenlenmiştir.

2015 yılında NASA, Centennial Challenges programı kapsamında derin uzay araştırmaları için 3D baskılı bir habitat inşa etme yarışmasını duyurmuştur. 3D baskılı Habitat yarışması Ay veya Mars'ta olası bir yaşam yerleşkesi için gerekli olan inşaat teknolojisini araştırmak üzere başlatılmıştır.

Yarışmacılardan, Ay'da veya Mars'ta uzun süreli görevler için yerel malzemeler kullanarak ölçekli ve simüle edilmiş bir Mars habitatu tasarımları ve inşa etmeleri istenmiştir. (Kırıcı ve Kalaycı, 2024, 16)

Yarışma sonucunda farklı form ve mekân organizasyonuna sahip yapı tasarımları ortaya çıkmıştır (Resim 19 ve 20). Üretileceği çevrenin koşullarına uygun olarak, yerleşimcilerin yaşamlarını sürdürebilmelerini sağlayacak ve temel ihtiyaçlarını karşılayan, bilimsel çalışmaların yapılacağı yapı tasarımları insanlığın Yerküre'nin ötesindeki ilk mekânsal çevresini oluşturacaktır.

Resim 19. Mars Yaşam Alanı (URL-17)

Resim 20. Mars Yaşam Alanı (URL-18)

İnsanlık bu bölümde aktarılan birçok çalışmada olduğu gibi çok gezegenli yaşama hazırlanmaktadır. Tasarımı yapılan uzay araçları ve Yerküre dışı zeminlerde inşa edilecek yapılar, bilimsel ve teknik değerlendirme ve detaylandırma çalışmalarıyla uygulama projesi aşamasına ilerlemektedir.

Michio Kaku, *İnsanlığın Geleceği* kitabında, Sir Martin Rees'ten alıntıyla çok gezegenli yaşama ilişkin aktarımını yapmaktadır.

Sir Martin Rees'in dediği gibi insanlar kendilerini yok etmekten kaçınabilirse insan ötesi çağ bizi çağırıyor olacak. Dünya'daki yaşam, algımızın çok ötesindeki yoğun bir karmaşıklık içinde evrilerek tüm gökadayı yayılabilir. Bunun gerçekleşmesi halinde, uzayda süzülen solgun mavi bir nokta olan ufak gezegenimiz, gökadanın tamamındaki en önemli yer olabilir. Dünya'nın ilk yıldızlar arası yolcuları, tüm gökada ve ötesinde yankı uyandıracak bir görev gerçekleştirecektir. (Kaku, 2021, 317)

Gelecekte Yerküre'nin ötesinde yaşam alanlarına sahip olacağı öngörülen insanlık için uzay boşluğunda yer alan gezegenimiz, insanlığın ana gezegeni olarak yıldızlararası uzayda ki mekânsal boyutta, yeni bir anlamlandırmayla ifade edilecektir.

5.3 Bölüm Özeti

Bilimsel ve teknolojik gelişmeler, yapıları ve kentleri biçimlendirmekte ve bireyin yaşadığı çevreyi dönüştürmektedir. Bu kapsamda tasarımcılar, geleceğin yapıları çevrelerine ilişkin projelerini üretmektedir. Bilim kurgunun kurgusal mekânını tanımlayan betimlemeler, geleceğin kentine ilişkin öngörüler olarak karşımıza çıkmaktadır. Bununla birlikte geleceğin yapıları çevrelerini biçimlendiren bilimsel ve teknik çalışmalar da devam etmektedir.

Geleceğin yapıları çevrelerine ilişkin üretilen tasarım ve yapılan çalışmalarla birlikte, mekânsal üretimin içeriğini oluşturduğu kavram ve tanımlamalar da anlamsal açıdan yeniden yorumlanmaktadır.

İnsanlık, Yerküre üzerinde inşa faaliyetlerini sürdürürken, Yerküre'nin ötesinde mekân üretimi için çalışmalar yürütmektedir. Mars ve Ay yüzeyinde koloni kurulmasını ve yaşam alanları inşa edilmesini hedefleyen araştırma ve geliştirme çalışmaları yürütülmektedir. Günümüzde uzay çağıının yapılı çevresini tasarlayan insanların mekân üretimi, Yerküre'nin ötesini, gezegenler arası uzayı da kapsayacaktır.

Çalışmanın beşinci bölümünde, insanın gelecekte bulunacağı mekân ve var olacağı yeri oluşturan yapılı çevreye ilişkin öngörü ile mekân üretim çalışmaları aktarılmıştır. Birey, mekân üretimini gelecekte Yerküre'nin ötesini kapsayan alanda sürdürecektir. Bununla birlikte geleceğin yapılı çevresinin tasarım ve uygulama çalışmaları sürerken, tez çalışmasının devamında, geleceğin mekânsal çevresine ilişkin değerlendirme, bilim kurgu edebiyatının seçilen örnekleme üzerinden aktarılacaktır. Bu kapsamda çalışmanın altıncı bölümünde ütopya ile başlayan kurgusal gelecek senaryolarının, teknolojinin gelişimi ile birlikte bilim kurgu türünün içeriğinde oluşturduğu mekân irdelenecektir.

6. MEKÂN ÜRETİMİNDE BİLİM KURGU YAZINI

6.1 Ütopya

1516 yılında Thomas More tarafından ilk kez *Yeni Siyasi Topluluk Biçimi ve Ütopya* isimli eserde kullanılan “ütopya” kelimesi, on altıncı yüzyıl itibarıyla bir edebiyat akımı olarak sanat üretimleri içerisinde yer almıştır (Somer, 2006, 63). İnsanın ideal mekân arayışının yazılı mekânda üretimi olarak değerlendirebileceğimiz ütopya kavramı, Yunanca ‘topos’ (yer) ile ‘eu’ (iyi) ve ‘ou’ (olmayan) kelimeleri arasındaki bir kelime oyunu ile üretilmiştir (Dostoğlu, 2001). Türün içerisinde yapılan üretimler, ‘eutopia’ iyi yer ve ‘outopia’ olmayan yer olarak iyi ve olmayan yerin mekânsal üretimini içermektedir.

Ütopya içeriğinde iyi ve olmayan yere ilişkin mekânsal öneriyle birlikte ideal topluma ve sosyal çevreye ilişkin düşsel öneriler de bulunmaktadır. Bu sebeple ütopyanın mimarlık üretimlerini, toplumun yaşamını idealleştirme aracı olarak kullandığını

söylemek mümkündür. Bununla birlikte şehir plancıları ve mimarlar tarafından önerilen yeni yaşam alanlarına ve kentlere ilişkin tasarımlarda, toplumun refah düzeyi yüksek nitelikli bir yapı ve sosyal çevre içerisinde yaşaması düşüyle oluşturulmaktadır. Mekânsal üretimin gerçekleştiği bir tür olan ütopyanın ideal yaşam hedefi, tasarımcıların da hedeflerindendir. Bu bağlamda yazınsal ütopyalar, mekânsal model önerisiyle, mimari ütopyalar ise toplumsal model önerisiyle tasarımlarını bütünler (Köksal, 2022, 134).

Hayal gücünün ürettiği çevreler sanat içerisinde kendine yer bularak diğer bireylere aktarılmaktadır. Ressamın çizdiği mimari silüet ya da yazar tarafından betimlenen mimari unsurlar, üretilen eseri bir zemin ve çevre ile ilişkilendirir. Bu çevre, estetik ve ideal olan mekânın kurgusal da olsa üretimi için bir alan oluşturmaktadır. Wakeman, Karl Mannheim'ın sözlerine *Ütopyayı Hayata Geçirmek* isimli çalışmasında yer vermektedir. “Ütopyanın ortadan kaybolması, insanın kendisinin bir nesneden farksız hale geldiği durağan bir gidişata neden olur. İnsan idealsiz kalacak ve tarihi biçimlendirme iradesini, bunun sonucu olarak onu anlama yeteneğini yitirecektir” (Wakeman, 2019, 28).

Sanayi Devrimi sonrası yaşanan değişim insanlığın gelecek öngörülerini de biçimlendirmiştir. Bu değişim siyasi görüşleri de yönlendirerek toplumsal dönüşümleri tetiklemiştir. Sanayi Devrimi sonrasında ki dönemde politik olarak oluşturulan, toplumsal gelecek hedefine ilişkin ütopyalar üretildiği gibi gelecekte teknolojinin etkin kullanıldığı, ulaşım ve iletişim ağlarıyla donatılmış kristal kentlerde yaşamı konu alan uzay çağının ütopyaları da üretilmiştir.

Bilimsel ve teknolojik gelişmelerle birlikte gelecek öngörülerini içeren kurgusal mekânlar bilim kurgu içeriğini oluşturmaya başlamıştır. Somer bu durumu bir dönüşüm olmaktan ziyade, teknoloji fikrinin sunduğu olanaklarla yeni coğrafyalar yaratma düşüncesinin, ütopya arayışının bu alana yönelmesinden kaynaklandığını ifade etmektedir (Somer, 2006, 6). Ütopyanın ideal kent ve toplumsal yaşam anlatısı, bilim kurgu eserlerinde günün bilimsel ve teknolojik hedefleri ve çalışmalarıyla biçimlenerek geleceğe ya da ideal olana ilişkin öngörüler üretmektedir.

6.2 Distopya

Ütopya, distopya ve bilim kurgu türlerinde üretilen eserler, geleceğe ilişkin toplumsal yaşam senaryolarını içermektedir. İçeriği üreten yazar, yaşadığı toplumun geleceğine ilişkin eleştirel yaklaşımını, iyi olanla, kötü olanla ya da bilimsel ve teknolojik altyapıyla geliştirilerek oluşturduğu kurgusal içerikte aktarmaktadır. Atasoy’a göre,

Toplumlar, görülen ve deneyimlenen aksaklıklar, sorunlar, felaketler, yıkımlar, hoşnutsuzluklar sonrasında, idealin arayışına düşmüş olup ideale nasıl ulaşılabilceği üzerine geçmişten günümüze düşünmüşlerdir. Bu süreçte, hayal gücünü kullanmanın, merakın, yaratıcılığın, çaresizliğin ve keşiflerin önemi büyüktür. Bu doğrultuda, ütöpik ya da distöpik olarak adlandırılabilcek eğilimler, zamanla kendini göstermiştir. (Atasoy, 2020, 1137)

Ütopya eserinin, iyi ve ideal olan toplumsal yaşama ait ürettiği senaryo, kurgusal mekânda var olur. Bu bağlamda ütopya eserinin içeriği, iyi ve ideal olarak anlamlandırılmış yerde var olan yaşamı aktarmaktadır. Bununla birlikte, kötü ve ideal olmayan toplumsal yaşam senaryoları da distopya içeriklerini oluşturmaktadır. “Yunanca ‘dus’ ile ‘topos’ kelimelerinin birleşiminden oluşmuş ‘zor ya da kötü yer’ anlamlarına gelen distopya ise; anti-ütopya, ters ütopya, karşı ütopya ya da kara ütopya olarak da isimlendirilebilir” (Yıldırım, 2019, 153).

Distopya içeriğinin, kötü ve ideal olmayan bir çevrede gelişen yaşam senaryosu, baskının, otoritenin, mutsuzluğun vurgulandığı, kurgusal mekâna yerleşmektedir. Distopya içeriğinde oluşturulan kurgusal yapıyı çevre, karamsar ve negatif yaşam koşullarını desteklemektedir. Atasoy’un distopya türüne ilişkin yaptığı tanımlamayla aktaracak olursak, oluşturulan içerik ve mekânsal çevre, “Yazarın, çağdaş bir okuyucunun, yaşadığı toplumdan daha kötü bir toplum olarak görmesini istediği, oldukça ayrıntılı bir biçimde betimlenen ve genellikle zaman ve mekân içerisine yerleştirilen hayali bir topluma işaret eder” (Atasoy, 2020, 1138).

Ütopya eserleri ile başlayan kurgusal içerik üretiminin on dokuzuncu yüzyılın ikinci yarısı sonrası, karamsar senaryolardan oluşan kurgusal içeriklere dönüştüğü ifade edilmektedir. Ağkaya’nın da belirttiği gibi, “19. yüzyılın ikinci yarısından sonra hayalî toplum, distöpik ve bilim-kurgu nitelikli bir yapıya bürünmüştür” (Ağkaya, 2016, 29). Dünya genelinde yaşanan gelişmelerin distopya içeriklerinin oluşumunu

yönlendirdiğini göz ardı etmemek gerekmektedir. Birinci ve İkinci Dünya Savaşları, iktidar ve rejim değişiklikleri, Sanayi Devrimi sonrası üretim ve tüketim alışkanlıklarının değişimi, geleceğe ilişkin karamsar bir tablo oluşumunu tetiklemiştir. Ağkaya, İkinci Dünya Savaşı sonrasında ütopya türünde karşılaşılan durumu aktarmaktadır. “1945’ten sonra, ütopyaların, ağırlıklı olarak umutsuzluk örneklemeleri içerdiği ve kurguların, genelde bireyin düşünmesinin engellendiği, içinde yaşadığı toplum ya da devlete bakışında hakikatin ve gerçeğin sorgulandığı kurgular üzerinden ilerlediği görülmektedir” (Ağkaya, 2016, 31). Bu kapsamda on dokuzuncu yüzyıl sonrası dünya üzerinde yaşanan gelişmelerle, ütopya içeriklerinin distopya içeriklerine dönüştüğü gözlemlenmektedir.

Ütopya türünde verilen içerikler ile başlayan toplumsal yaşam ve kurgusal mekân üretimleri, distopya türünde içerik üretimleriyle devam etmiştir. Bununla birlikte iyi ve ideal olan ile kötü ve normal olmayan geleceği betimleyen senaryolar, bilimsel ve teknolojik gelişmelerden etkilenecek, bilim kurgu türünün içeriklerini oluşturmuştur. Bu kapsamda ütopya, distopya ve bilim kurgu eserlerini, farklı bakış açılarıyla oluşturulan toplumsal yaşam senaryolarının, içine yerleştikleri kurgusal mekânlar ile aktarıldığı, geleceğe ilişkin üretimler olarak değerlendirmek mümkündür.

6.3 Bilim Kurgu ve Mekân Üretimi

Bilimsel ve teknolojik gelişmeler ve insanın hayal gücünün birleşimiyle, gelecekte gerçekleşebileceği öngörülen senaryolar üretilmektedir. Bilim zemininde kurgulanan ve insanlığın bilimsel, teknolojik, sosyal, ekonomik tüm varlığını gelecek zamana uyarlayarak, öngörüler sunan bu senaryolar, bilim kurgu eserinin içeriğini oluşturmaktadır. Türe ait ilk eserlere ilişkin farklı tespitler bulunmakla birlikte literatürde ütopyalar ile başlayan edebi üretim sürecinin, bilim kurgu türünün ilk adımları olduğu değerlendirilmektedir. Somer, bilim kurgu türünün çıkışına ilişkin Düşsel Geziler ve Ütopyalar üzerinde durulduğunu ifade etmektedir. “Düşsel Geziler olarak anılabilecek örneklerden ilki M.S. 150 yılına tarihlenir. Gerçek Tarih adlı eserinde Yunanlı yazar Samsat’lı Lukianos, fırtınada Cebelitarık Boğazı’ndan geçerken rüzgâr tarafından aya uçurulan bir geminin serüvenini anlatır” (Somer, 2006, 63). Özen de ilk bilim kurgu eserine ilişkin literatürde farklı değerlendirmelerin

olduğunu ve More'un 1516 tarihli Utopia adlı eserine kadar bilim kurgunun izinin sürülebileceğini aktarmaktadır.

Bu türle ilişkilendirilen ilk yazılı kaynaklar üzerinden yorumlar yapılmaktadır. Aldiss (1986), Mary Shelley'in Frankenstein (1818) adlı hikâyesini, bilim aracılığıyla üretilen yeni bir yaşam biçimi önermesi açısından ilk bilim kurgu eseri olarak tanımlarken bazı eleştirmenler bilim kurgu kavramının izinin Thomas More'un Utopia (1516) adlı eserine kadar sürülebileceğini öne sürerler. (Özen, 2006, 9)

Bilim kurgunun doğuşuna ilişkin farklı değerlendirmeler bulunmakla birlikte bu türün içerisinde nitelendirilen birçok eser üretilmiştir. İlk olarak edebiyat içerisinde üretimlerini veren bilim kurgu, sonraki yıllarda teknolojiye gerçekleşen gelişmelerle birlikte sinema ve animasyon gibi görsel sanat dallarındaki eserlerin de kurgusal içeriğini oluşturmuştur. “Çağdaş bilimin verilerinden yola çıkarak, bilimin düş gücüyle birleşmesiyle oluşan, genellikle gelecekte ya da evrenin, uzayın bir başka yerinde geçen olayları anlatan öykü, roman, film” (Püsküllüoğlu, 2012) olarak sözlük tanımı yapılan bilim kurgunun, ürettiği içeriklerle geleceğe ilişkin yazılı ve görsel olarak sunduğu öngörüler, insanlığın keşiflerine ilham kaynağı olmuştur.

Bilim kurgu, teknoloji ve benzeri oyuncakları bilimin elinden alır, kıvrır katlar ve onlara bilimin henüz şekillendirememiş olduğu bir form verir. Denizaltılar, robotlar... Bilimden önce bilim kurgunun, çocukları olmuştur. İlk nükleer denizaltıya Nautilus, Honda'nın ürettiği ilk gelişmiş insansı robota Asimo isimlerinin verilmesi, bir anlamda bilimin bu yazılı geleneğe karşı saygısını sunmasıdır. (Somer, 2006, 23)

Bilim kurgu içerikleri, üretildiği dönemde var olan bilimsel ve teknolojik gelişmelerden ilham alarak, günün sosyal durumu ve toplumsal yapısını da içeren gelecek yansımaları sunmaktadır. Bu bağlamda bilim kurgu içeriği, kurgulandığı zamana ilişkin gerçekliğin, olasılıklar üzerinden tasarlanan gelecek senaryosudur. Bilim kurgu eserine, güne ait koşulların geleceğe yansımalarının aktarıldığı eleştirel / kurgusal metinler olarak da bakmak mümkündür. Özakın, bu durumu, eserlerin kurgulandığı ve kurguladığı zamansal boyutta oluşturulan deneysel yabancılaştırma sanatı olarak açıklar.

Bilim kurgu, bilimsel rasyonalizm, zamanın çizgiselliği ve tarihsel değişimin kaçınılmazlığından yola çıkarak kökleri günümüzde bulunan eleştirel gelecek senaryoları üretir. Yani bilim kurgu özünde, günümüze özgü bir takım şeylerin (en az bir şeyin) gelecekte radikal biçimde değişeceği varsayımının yattığı deneysel bir yabancılaştırma sanatıdır. (Özakın, 2001)

Türün gelişiminde birçok sıçrama noktası bulunmaktadır. Sanayi Devrimi ve arkasından gerçekleşen endüstrileşmeyle, bilim kurgunun içeriği de değişime uğramaya başlamıştır. Makineleşme, robotlar, roket teknolojileri, uzay seyahatleri ve sonrasında yıldızlararası yaşam, bilim kurgu eserlerinin içeriğine katılmıştır. Nükleer savaş kaygıları, robot ve yapay zekâya ilişkin öngörüler, tüm olasılıklarıyla yazarlar tarafından geleceğe aktarılırken, bilimsel gelişmeler üzerinden toplumsal yapının evrileceği duruma ilişkin eleştirilerde içerikte kendisine yer bulmuştur. Bilim kurgu içeriğinde oluşturulan evren, yere ilişkin mimari varlığın tüm imgeleriyle zihinde inşa edilmesi gibi geleceğe ilişkin bireysel ve toplumsal bilinçte imgeler üretmektedir. Oluşturulan imgeler üzerinden geleceğin çevresi mekânsal zemine yerleştirilmekte ve zihinlerde yer edinmektedir. Bilim kurgu içeriğinde yer alan ve görselleştirme teknolojileriyle aktarımı yaygınlaşan birçok nesne toplumsal bilinçte yer edinmiştir.

Bazı özneler, durumlar, nesneler, mekânlar zaman içinde simgesel bir güç kazanıp, türün ikonografisi olarak adlandırılan bir bütüne dâhil olurlar. Bu unsurlar farklı filmlerde tekrarlandıkça hem sinemacılar hem de izleyiciler için grafik steno misali görsel kodlara dönüşürler. Dünyada var olmamalarına rağmen ışınlanma makinesi veya android dendiğinde ne olduklarını biliriz. Dönemden döneme değişen bu ikonografi toplumsal bilinçaltını okumak için etkili bir araçtır (Özakın, 2001).

Bilim kurgunun içeriğinde bilimsel ve teknolojik gelişmeler sonucu üretilmesi muhtemel nesneler ile birlikte bunların yer aldığı mekânsal kurgu da oluşturulmaktadır. Metinsel zeminde ya da görselleştirilmiş sahneler ile ekranda aktarılması fark etmeksizin çevre üzerinden yapılan betimlemeler bilim kurgu içeriğinin algılanmasını ve sunduğu gelecek senaryosunun kavranmasını destekler. Üretilen senaryoda bireyin gelecekte yaşayacağı çevre tüm yönleriyle biçimlendirilmektedir. Eserin aktarım biçimi metinsel ya da görsel olarak değişmekle birlikte aktarılan kişinin geleceğe ilişkin hayal gücünü tetikleyen bilim kurgu

içerikleri, tasarımcılar için etkileşimli bir alan olmaktadır. Görselleştirilmiş bilim kurgu eserlerinden farklı olarak metinsel mekânda aktarılan edebi bilim kurgu eserlerinin, okuyucunun zihninde sınırsız yapıli çevre üretme olanağı tanıdığını belirtmek gerekmektedir. Bu yönüyle bilimsel ve teknolojik gelişmelerle gelecekte oluşacak olası çevrenin bir değerlendirmesini sunan eserler, tasarım öngörülerini ve hayal gücünü tetikleyen içerikleriyle de tasarımcılara katkı sağlamaktadır.

İçeriklerini ilk olarak metinsel mekânda oluşturan bilim kurgu bilgi teknolojilerinde yaşanan gelişmeler ile görsel sanat alanlarında da var olmaya başlamıştır. Görselleştirilen içerikleriyle bilim kurgu yeni mekânlar üretmiş ve bu mekânlar üzerinden insanlara geleceğe ilişkin yeni çevreler aktarılmıştır. Bu bağlamda teknolojik gelişmeler hem bilim kurgu içeriğine eklenmiş hem de o içeriğin aktarılmasında araç olarak türe katkı sağlamıştır.

Teknolojinin insanın günlük hayatında ki varlığının artması, geleceğin mekânsal organizasyonuna ilgiyi arttırmıştır. Ayna ve Postacı, bilim kurguyu bu ilgiyi karşılayan kültürel ürünler olarak değerlendirmektedir (Ayna ve Postacı, 2020, 4). Ulaşım ve iletişim teknolojilerinde gerçekleşen gelişmelerle mekân deneyimi ve buna bağlı olarak mekân ve yere ilişkin yeniden yorumlanan kavramlar, sanat üretimleri ve bilim kurguda görselleştirilen kurgusal mekân aracılığıyla yeniden biçimlenmektedir. Bilgi ve iletişim teknolojilerindeki gelişmeler sayesinde bilim kurgu ve geleceğin çevreleri daha geniş bir aktarım olanağı edinmiştir. Bu görselleştirme sürecinde birçok disiplinden tasarımcılar ve bilim insanları yer almaktadır. Örneğin, Spielberg'in 2002 yılında yayınlanan "Azınlık Raporu" filmi, 2054 yılının yapay çevresini tasarımcılar ve farklı disiplinlerden uzmanların katkılarıyla oluşturmuştur. Özen'in belirttiği gibi,

2054'te Washington DC'de geçen hikâyenin görsel arka planı geleceğin yapay çevrelerine ilişkin pek çok öngöründe bulunmaktadır. Steven Spielberg ile filmin bilim ve teknoloji danışmanı John Underkoffler, MIT Mimarlık Fakültesi eski dekanı William J. Mitchell'in da aralarında bulunduğu şehir plancıları, mimarlar, endüstri ürünleri tasarımcıları ve teknoloji geliştiricilerden oluşan bir ekiple 2054'ün metropolünün nasıl olabileceğine ilişkin uzun süreli bir beyin fırtınası yapmışlardır. Filmin arka planında oluşturulan zengin fon bu beyin fırtınasından hareket ederek geliştirilmiş,

George Lucas'ın özel efekt şirketi ILM (Industrial Light & Magic)'in katkılarıyla da kusursuzlaştırılmıştır. (Özen, 2006, 79)

Edebiyat türü olarak ürettiği kurgusal mekân ile tasarımcıların hayal güçlerini destekleyen bilim kurgu, sinema alanında da tasarımcılar ile etkileşimine kurgusal mekân tasarımıyla devam etmektedir. Bu bağlamda mimarlık ve bilim kurgu ilişkisini sinema üzerinden değerlendirmek mümkündür. Bilim kurgu sinemasının içeriği ve mekânsal kurgusu, tasarımcılara sınırsız bir üretim alanı ve olanağı sunmaktadır. Bu sınırsız üretim alanının işvereni sinema üreticisi, gelecekte var olacağı öngörülen bir mekân üretimini talep etmektedir. Bilim kurgu içeriğinin ayrıntılarını oluşturan mekâna ilişkin üretimler, görselleştirilen sahneyi destekleyen yapı ve tasarım ürünü nesneler ile mekânsal kurguyu oluşturmaktadır. Yararel Doğan ve diğerlerinin ifadesiyle,

Sinema; yaşama, insana ve mekâna dair ayrıntıları betimlemekte ve izleyiciye sunmaktadır. Sunulan bu yaşam kesiti içerisinde sinemasal ortamda yaratılan kentsel yapılaşma, mimari ve mekânlar ile insan yeniden var edilir. Dolayısıyla sinemanın, mekânsal yaratı sürecinde tasarımcıya saf ve kuralsız bir deneysel ortam sunduğu söylenebilir. (Yararel Doğan, Arslan ve Arpacı, 2022, 248)

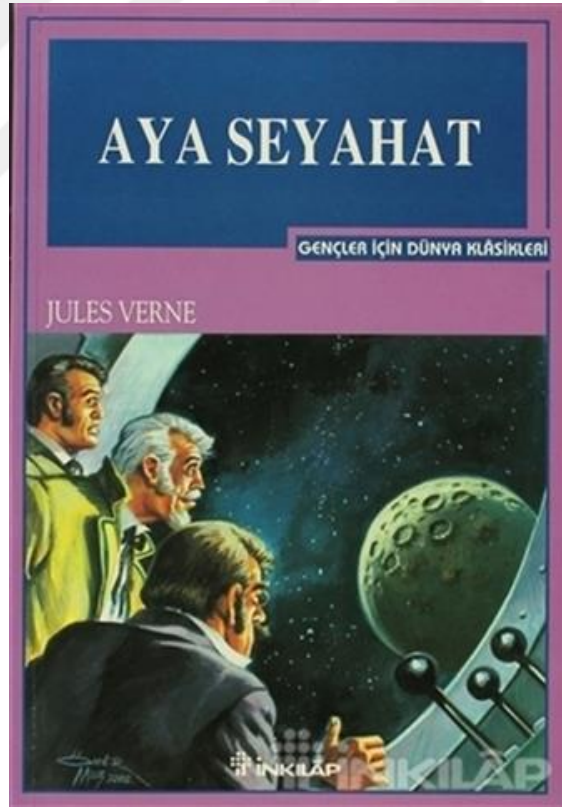
Mimari üretimle desteklenen kurgu, yapılaşma üzerinden somut hale gelerek gerçekleşmesi olanaklı bir içeriğe dönüşmektedir. Bu mekânsal zemin üzerinden izleyicinin gerçeklik ile bağını koparmaması sağlanmaktadır. Kurgusal mekân ile desteklenen bilim kurgunun görselleştirilmiş gelecek öngörüsünü izleyenler, geleceğin Dünya'sına hazırlanma fırsatı bulmaktadır. Bu yönüyle bilim kurgu içerikleri bilim insanları ve tasarımcılar için hayal gücünü zorlayan ufuk açıcı yapısıyla ilham kaynağı olurken, insanlığın da geleceğin çevresine hazırlanmasına ve gelişmelere adapte olmasına destek olmaktadır.

Bir önceki kuşak tarafından hazırlanan bilim kurgu içeriğinin sonraki kuşakların Dünya'sını oluşturduğu, Özdoğlar ve Kavut tarafından İç Mimarlık ve Bilim Kurgu ilişkisi: Uzak Yolcuları Filmi Üzerine Bir Analiz çalışmasında aktarılmaktadır.

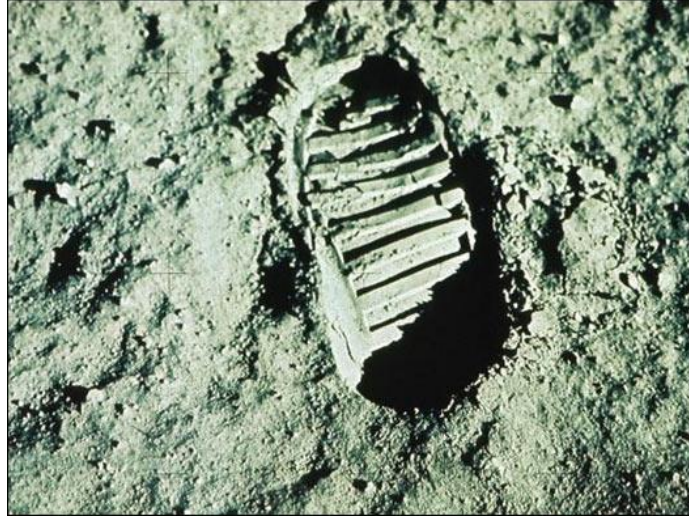
Kurgusal mekân tasarımı ve endüstri ürünleri tasarımında X kuşağının ürettiği yapımlardan beslenen Y kuşağının üretimleriyle günümüzde çok yönlü ve çok merkezli bir hale gelebilmiştir. Jetgiller çizgi filminde kullanılan robotlar, kayan bantlar, akıllı saatler, LCD ve Flat ekranlar, robot süpürgeler gibi pek

çok tasarım günümüzde gerçeğe dönüşmüştür. Kurgusal mekân ve endüstri ürünleri tasarımı bugün hız ve teknoloji kuşağı olan Z kuşağı sayesinde çağa ayak uydurabilmiş ürünler oyun tasarımlarında, animasyon sinemasında, web tasarımında, reklam sektöründe ve daha pek platformda daha fazla varlık göstermeye başlamıştır. (Özdoğan ve Kavut, 2022, 70)

Her kuşak, hayal ettiği geleceği biçimlendirecek keşif ve üretimleri gerçekleştirmeyi hedeflemektedir. Büyük bir değişime sebep olan endüstrileşme ve sonrasında bilgi iletişim teknolojilerindeki ilerlemeler, insanlığın Yerküre'nin ötesine seyahatine imkân tanımıştır. Bilim kurgunun Ay'a yolculuğu, bir insan için küçük ama insanlık için büyük bir adımla gerçeğe dönüşmüştür (Resim 21 ve 22). Geçmişin kuşakları tarafından hayal edilen uzay seyahati günümüz kuşağının bilim insanları tarafından gerçekleştirilmektedir.

Resim 21. Jules Verne - Ay'a Seyahat Kitabı (URL-19)

Resim 22. Ay'da Ayak İzi (URL-20)

Coğrafi Keşifler ve ulaşım teknolojilerinde yaşanan gelişmelerle insanlık, Yerküre'nin fiziki varlığına erişim olanağına erişmiştir. Sonrasında gerçekleşen Sanayi Devrimi ile kırsaldan kente göç etmiş, enformasyon teknolojilerinde yaşanan gelişmelerle birlikte de Yerküre'nin tümüne bilgi ve iletişim zemininde erişebilme yeteneğine sahip olmuştur. Sonrasında ise Uzay, insanlığın ulaşmak ve kavramak hedefiyle yola çıktığı yeni yolculuğun konusu olmuştur. Yaratıldığı dönemdeki durumu geleceğe yansıtan bilim kurgu soğuk savaş döneminin uzay yarışındaki ivmeyi hayal gücüyle biçimlendirerek geleceğin çok gezegenli türüne ait çevreleri üretmiştir. İnsanlığın gelecek hedefini ve bilim kurgunun da güncel içeriğini oluşturan uzay yolculuğu üzerinden çok gezegenli yaşamın kurgusu üretilmiştir. Uzay'da yaşam, bilim ile gerçeğe dönüşürken bilim kurgu ile de geleceğin yıldızlararası mekânsal çevresine hazırlık yapılmaktadır.

İnşaat teknolojilerindeki gelişmeler sonucunda çağdaş tekniklerin etkin bir biçimde kullanılması ve endüstri üretimi yapı malzemelerinin tercih edilmesi mimarlıkta yüksek teknolojiyle biçimlenen yapı tasarımını ortaya çıkarmıştır. Kristal şehirler, cam binalar ve gökdelenlerden oluşan, uçan hava araçlarının gökyüzünü kapladığı gelecek tasvirleri, türün kurguladığı içerikte üretilen imgelerdir. Kristal kentlerin Yerküre'nin üzerinde parladığı kurgusal geleceğin mekân betimlemeleri, coğrafyayı biçimlendiren yüksek teknoloji mimari yapılarla gerçek mekânsal çevre haline gelmiştir. Bu bağlamda bilim kurgu içeriğinde üretilen uzay çağının kent imgesi, mimarlık üretimi içerisinde kendine geçekleşme olanağı bulmuştur.

Kurgusal mekânda oluşturulan tasarımların çoğu, zaman içerisinde gerçek hayattaki yerini almıştır. Bu haliyle bilim kurgu içeriği, insanlığı geleceğe hazırlayan geleceği yönlendiren bir tür olarak önümüzde bulunmaktadır. Türün mimarlık ile ilişkisine bakarak, geleceğin mekânsal üretimi için öngörülere örneklem oluşturduğunu ifade etmek mümkündür. Softaoğlu, bilim kurgu ve mimarlık ilişkisini, bilim kurgu içeriğinde hissedilen kaynağı bilinmeyen güçlü gerçeğe ilişkin hissin, kentsel mekânlar üzerinden deneyimlenmesiyle ifade etmektedir.

Gerçek, bilim kurgu kitapları, görselleri ve filmlerinde varlığı hissedilen ancak kaynağı bilinmeyen gizemli, dışsal güçtür. Filmlerde bu gizemin yarattığı gerçek dışılığın (unreality) test edilmesi ve deneyimlenmesi görevini mimarlık ve kentsel mekânlar üstlenir. Gerçek (the real), insanı bir yandan kendine çeken bir yandan kaygılandıran manevi ikilemin kaynağıdır. (Softaoğlu, 2021, 193)

Bilim kurgu yazarı geleceği veya başka bir paralel evreni düşlerinde, çağının gerçekliği üzerinden kurgular ve onu yazılı veya görsel sanat yollarıyla aktarır. Aktarılan içerik, binalarla, yollarla, betimlemeleri yapılan yapıları çevreyle mimari varlık üzerinden mekâna yerleştirilir. Türün oluşturduğu içerik, insanlığın ufkunu zorlayan geleceğe ilişkin hedefleri üreten düşlerdir.

Bilim kurgunun düş mekânı, bilim ve teknoloji çalışmalarıyla gerçek mekân halini alır. Bu noktada bilim kurgunun oluşturduğu mekân ve yere ilişkin kurgu geleceğin çevresine ilişkin alternatif gerçekliktir. Geleceğe ilişkin bilimsel ve teknolojik çalışmaların üzerinde yoğunlaştığı, bilim kurgunun da güncel üretimlerinin içerisinde yer alan geleceğin alternatif gerçeklik senaryosu, gezegenler arası yaşamın kurgusal mekânının gerçek yaşama aktarılmasıdır. Bu durumu, geçmişte bilim kurgu içeriği sayılacak uzay programına ilişkin yazıların günümüzde haber ve bilimsel yayınlar olarak karşımıza çıkması üzerinden ifade etmek mümkündür. Michio Kaku'nun insanlığın en büyük maceralarından birisi olarak ifade ettiği uzay programı, gelecekte çok gezegenli bir tür olarak varlığını sürdürmesi adına yapılan çalışmalarla bilim kurgu evreninden çıkıp gerçek evrendeki yaşama ilişkin bir anlatıma dönüşmektedir.

İnsanlık muhtemelen en büyük maceralarından birine girişmek üzere. Asimov ve Stapledon'un kurguları ile gerçekliği ayıran boşluğa ise belki de bilimde gerçekleşen çarpıcı ve hızlı gelişmeler sayesinde bir köprü kurulabilir. Yıldızlara giden uzun yolculuğumuzun ilk adımı da Dünya'yı terk ettiğimizde atılacak. Çin

atasözünde denildiği gibi, uzun yolculuklar ilk adımla başlar. Yıldızlara yolculukta işte o ilk roketle başlayacak. (Kaku, 2021, 10)

Bilim kurgu yazarları tarafından kurgulanan insanlığın istikbali, göklerde ve daha ötesinde günümüz bilim insanları tarafından inşa edilmektedir.

6.4 Bölüm Özeti

İnsanın ütopya ile başlayan kurgusal mekân üretim süreci, bilim ve teknolojiye gelişmelerle birlikte bilimsel kurgulara evrilmiştir. Bilim kurgu içeriğini oluşturan ve bilim ve teknoloji odağında üretilen gelecek senaryoları, kurgusal mekânlar içerisine yerleştirilir. Üretilen kurgusal mekânlar, geleceğin yapıları çevresini biçimlendiren öngörüler sunarken, tasarımcılar için de üretim alanı oluşturmaktadır.

Bilim kurgunun metinsel mekânda başlayan kurgusal üretimi, bilgi iletişim teknolojilerinin gelişimi ile görsel olarak da aktarılmaya başlamıştır. Metinsel ya da görsel olarak aktarılan bu gelecek senaryolarının oluşturduğu öngörüler ise bilim insanlarının yaptığı çalışmalarla gerçeğe dönüşmektedir. Bu sebeple geleceğe ilişkin öngörülerin bilim kurgu içeriği üzerinden irdelenmesi mümkündür. Altıncı bölümde, mekân üretimi incelenen ütopya ve bilim kurgu türleri, geleceğin mekânsal okumalarına örnek oluşturmaktadır.

Bu kapsamda bilim kurgu edebiyatının içerik üreticilerinden olan Asimov'un Galaktik İmparatorluk Serisi, tezin örnekleme olarak seçilmiştir. Asimov'un oluşturduğu evren odağına insan türünü ve Dünya'yı almaktadır. Bilim kurgu türünde sıkça görülen insan dışı tür ve robotlar, Asimov'un örnekleme olarak seçilen serisi içerisinde görece az rastlanan unsurlardır. Bu bağlamda Asimov'un örnekleme olarak seçilen kitaplarıyla, mekâna ve yere ilişkin değerlendirmelerin, insan tarafından yapılan ve var olduğu mekânı ifade eden betimlemeler üzerinden oluşturulması mümkün olmuştur.

Birey için gelecekte yer, yıldızlararası uzayı kapsayan değerlendirme ölçeğinde anlam kazanan bir ifade olacaktır. Asimov'un üç kitaptan oluşan Galaktik İmparatorluk Serisi'nde insanlar, çok gezegenli bir tür olarak evrende yaşamlarını sürdürmektedir. Serinin içeriğindeki mekâna ve yere ilişkin betimlerle yapıya ilişkin okumalar, Asimov'un gelecek zamanda oluşturduğu çok gezegenli kurgusal çevrenin öznesi

insanın, mekânsal deneyimi içerisinde üretilmiştir. Böylelikle yapılan betimlemeler, insan tarafından aktarılan mekâna ve yere ilişkin değerlendirmeleri ifadede etmektedir.

Bilim kurgunun mekân üretme öngörüsü ve ürettiği mekânların gerçekleşme potansiyeli altıncı bölümde incelenmiştir. Bu kapsamda tezin yedinci bölümünde, bilim kurgu türünün örneklerinden Asimov'un Galaktik İmparatorluk Serisi'ni oluşturan metinsel mekânda, mekân ve yer kavramlarına ilişkin betimlemeler incelenecektir.

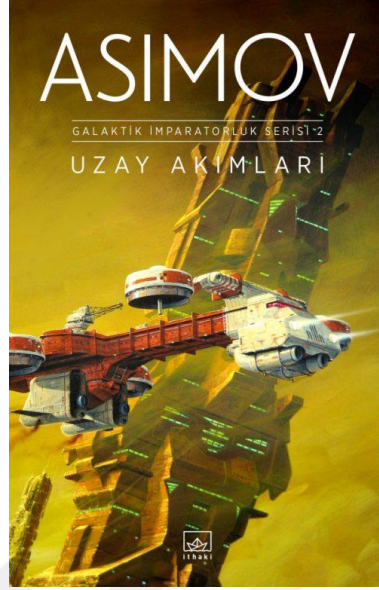
7. ASİMOV'UN GALAKTİK İMPARATORLUK SERİSİ ÜZERİNE BİR İNCELEME

Asimov tarafından yazılan Galaktik İmparatorluk Serisi, üç kitaptan oluşmaktadır. *Toz Gibi Yıldızlar*, *Uzay Akımları* ve *Gökteki Çakıl Taşı* kitapları üzerine yapılan inceleme kapsamında, mimari unsurlara, mekâna ve yere ilişkin metin içerisinde oluşturulan betimlemeler tespit edilmiştir (Resim 23, 24 ve 25).

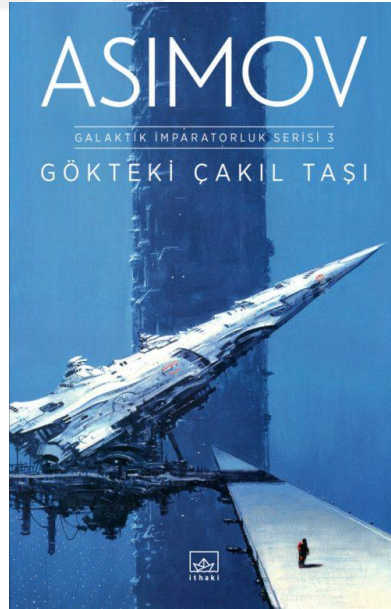
Tespit edilen betimlemeler sınıflandırılarak, literatür çalışması sonucu elde edilen mekân ve yer kavramlarına ilişkin veriler doğrultusunda değerlendirilmiştir. Bu kapsamda örneklem olarak seçilen kitapların içeriğinde yer alan metinlerin analiziyle birlikte, yer kavramının gelecekte hangi ölçekte anlam kazanacağına ilişkin araştırma sorusunun cevabı aranmıştır.

Resim 23. Toz Gibi Yıldızlar Kitap Kapağı (URL-21)

Resim 24. Uzay Akımları Kitap Kapağı (URL-22)

Resim 25. Gökteki Çakıl Taşı Kitap Kapağı (URL-23)

7.1 Toz Gibi Yıldızlar

Galaktik İmparatorluk Serisi'nin ilk kitabı olan *Toz Gibi Yıldızlar*'da okur, bilim kurgunun metinsel mekânında, sözcüklerle oluşturulan yapıllı çevrenin içerisine dâhil olur. İnsanlık gelişmiş ve artık çok gezegenli bir tür halini almıştır. Bununla birlikte insanlığın ilk evi dünya, nükleer savaş sonrasını yaşamaktadır. Kurgunun kahramanları, Tyrannlılara karşı gelişen hareketin izlerinden yola çıkarak, direnişin yer edindiği mekânı aramaktadır.

İnsanlık, gelişmeye ve ilerlemeye, Yerküre üzerinde var olduğu günden itibaren devam etmektedir. Bilinçli ya da bilinçsiz olarak gerçekleşen keşifler, insanlığın gelişim sürecinin basamaklarını oluşturmaktadır. May, *İnsanlığın Geleceği* kitabında bu gelişim sürecini üç basamakta açıklamaktadır. İlk aşama, yakıt enerjisinin insan enerjisi ile birleştiği ve sonunda insanlığı, tarım toplumundan endüstri toplumuna dönüştüren Sanayi Devrimi'dir. İkinci basamağı, elektrik, elektronik ve iletişim teknolojileri ile biçimlenen elektrik çağı oluşturmaktadır. Üçüncü basamak ise bilgisayar ve bağlı teknolojiler üzerinde yükselen bilişim devrimi olarak ifade edilmektedir (May, 2022).

Tıpkı May gibi Asimov'da *Toz Gibi Yıldızlar* isimli kitabında, insanlığın gelişimini dönemlere ayırır. Ancak May'dan farklı olarak Asimov, bu gelişim sürecini çok gezegenli yaşamı kapsayan bakış açısıyla değerlendirir. Çok gezegenli yaşam içerisinde bireyin tanım ölçeği genişlemiş ve gezegenler, mekânsal olarak ifade edilen yerler haline gelmiştir. Böylelikle gelişme, yer edinilen gezegene atıfta bulunarak açıklanmaktadır. Asimov, gezegenlerin gelişimini dört dönem üzerinden tanımlar. Bu dönemler, bir gezegenin ekonomik döngüsünün dört dönemidir. Asimov, gezegenlerin gelişme sürecini aşağıdaki alıntıda açıklar.

Ekonomik döngüyü biliyorsunuz. Ne zaman yeni bir gezegen kolonileştirilse 'Parmaklarıyla saymaya başladı.' -ilk iş kendini beslemek olur. Bir tarım ve hayvancılık gezegeni haline gelir. İşlenmemiş metal ihracatı yapabilmek için toprağı kazmaya başlar ve zirai üretim fazlasını başka gezegenlere göndererek lüks mallar ile makineler satın alır. Bu ikinci adımdır. Sonra, nüfus artıp yabancı sermaye büyüdükçe endüstriyel bir medeniyet tomurcuklanır ki bu da üçüncü adımdır. Gezegen er ya da geç makineleşmeye, yiyecek ithal etmeye,

makine ihracatına ve henüz kendisi kadar gelişmemiş olan başka dünyalarda yatırım yapmaya başlar. Dördüncü adım. (Asimov, 2023, 79)

Bilim kurgu yazarı günümüze ait olanı, geleceğin alternatif yaşamına taşımaktadır. Üretilen kurgu, insanlığın ya da gezegenlerin gelişimiyle ilgili May ve Asimov tarafından yapılan iki değerlendirmede olduğu gibi bugünün kabulleri üzerinden biçimlendirilen, olası geleceğe ilişkin eleştirileri içermektedir. Bu durum Özakin tarafından, “Bilim kurgu, bilimsel rasyonalizm, zamanın çizgiselliği ve tarihsel değişimin kaçınılmazlığından yola çıkarak kökleri günümüzde bulunan eleştirel gelecek senaryoları üretir” (Özakin, 2001) şeklinde ifade edilmektedir.

Asimov’un kurguyu yazdığı döneme ait nükleer savaş endişesi, kitapta geleceğin dünyasına yansıtılmıştır. *Toz Gibi Yıldızlar’ın Yerküresi*, nükleer savaş sonrasında yaşama elverişli coğrafyalarıyla insanlığın barındığı gezegenlerden birisi olarak, kurgu içerisinde yer almaktadır. “Atom bombası savaşları Dünya’yı harap etmişti. Gezegenin büyük bir bölümü artık umutsuzca radyoaktif ve kullanışsız durumdaydı, geriye kaybedilecek hiçbir şey kalmamıştı. Yine de mimari yapılar hala o zamanlardan kalma korkuları yansıtıyordu” (Asimov, 2023, 8). Yazarın kitabın giriş bölümünde yaptığı hem Yerküre’nin bütününe hem de Yerküre üzerindeki yapıları tanımlayan bu betimlemeler, soğuk savaş yıllarının nükleer savaş kaygısı ile oluşturulan geleceğe ilişkin olası görüntünün ifadesidir. Bu cümleler üzerinden aynı zamanda Yerküre’nin, geleceğin evreni içerisindeki yerini okumak mümkündür.

Gezegen, hastalıklı ve cansız arazilerinin dehşetengiz yüzünü yıldızlarla bezeli gecenin altına saklıyordu. Toprakların radyoaktivitesi mavi renkli, yanardöner bir deniz gibi görünüyor ve başka gezegenlerin de aynı şekilde intihar etmesini engellemek için nükleer patlamalara karşı geliştirilen güç alanları keşfedilmeden önce, yani bir kuşak evvel buralara düşen bombaların bıraktığı izler tuhaf çiçek halkaları misali parlıyordu. (Asimov, 2023, 32)

Yerküre’nin, insanlığa ev sahipliği yapan ilk mekân olduğu belirtilmektedir. Bununla birlikte oluşturulan geleceğe ilişkin senaryoda, insanlığın tarihi ile birlikte savaşa ait izlerin okunduğu, hafızanın yer edindiği mekân da tanımlanmaktadır. Yukarıdaki paragrafta uzay aracının penceresinden betimlenen Dünya, gezegenler arası uzayda anlamlandırılan, nükleer savaşın izlerini taşıyan hafızanın yer edindiği Yerküre’nin betimlemesidir.

Kitabın sayfaları içerisinde oluşturulan Evren’de insanlık, teknolojik gelişmeler ile gezegenler arası yolculuk yapmaya başlamıştır ve sonrasında gelişen yaşam biçiminde insan ırkı, çeşitli gezegenlerde koloniler kurmuştur. Dünya ise kalan kısımları ile antik bir varlık olarak hafıza ve zaman ile biçimlenen yere dönüşmüştür.

İnsanlığın uzay yolculuğunun ilk adımlarını atmaya başladığı yıllarda kaleme alınan eser, uzaya ilişkin beklentinin de bir yansımasıdır. Makineleşen gezegenin yeni kaynaklara duyduğu ihtiyaç sonucu, Asimov’un tanımladığı gezegenlerin gelişimine ait dördüncü adımına geçilmektedir. Bu adım ile yeni gezegenlerde yaşamın sürdürülebilmesini sağlayacak yapılar inşa edilmeye başlamıştır. Kitapta, kolonileşen gezegenler, birer istasyon ya da endüstri yapısı olarak, mekânı uzay ölçeğinde tanımlayan bilim kurguya ait perspektif üzerinden anlatılmaktadır. Bu anlatımla, insanın erişebildiği alan ve görüş çerçevesi genişledikçe, mekânı tanımlayan ölçeğin büyüdüğünü söylemek mümkündür. Üzerindeki yapılar ile birlikte doğrudan bu yapılara zemin oluşturan gezegenler, hikâyenin kurgusu içerisinde mekânı tanımlamaktadır.

Asimov, insanlığın kaydettiği gelişme ve sonucunda çıktığı yıldızlararası yolculuğu, coğrafi anlamda yerin yitimi ile bağdaştırmaktadır. Yerküre’nin insanlığın gelişimini gerçekleştirdiği ve sosyal anlamda olgunluğa eriştiği yer olduğunu ancak, bu süreçte fiziki olarak kaynaklarının tükendiğini belirtmektedir.

Bir düşünün! Yıldızlararası seyahat keşfedildiği günden beri tüm galaksi dur durak bilmeden gelişme kaydediyor. Ezelden beri büyüyen, dolayısıyla da olgunlaşmamış bir toplum olagelmişizdir. İnsanoğlunun sadece tek bir yerde ve yalnızca bir kez olgunlaştığı bilinen bir gerçektir; yani Dünya’da, nükleer felaket yaşanmadan kısa süre önce. Orada coğrafi olarak tüm genişleme imkânlarını geçici olarak yitiren ve dolayısıyla da nüfus fazlası, kaynakların tükenmesi gibi problemlerle yüzleşen toplum oluştu. Galaksinin diğer köşelerinde hiç yaşamadığımız sorunlar. (Asimov, 2023, 81)

Toz Gibi Yıldızlar’ın evreninde Yerküre’nin ötesinde kaynak arayışı ile yola çıkan insanlık, kitabın evreninde yer alan yaşama elverişli gezegenlerde yapılar inşa etmiştir. Yıldızlararası uzayda, insanın algı ölçeğinin büyümesi, mekânı tanımlayan, sonrasında ise yerin anlamlandırıldığı sınırları biçimlendirmiştir. Asimov, yapıların gelecekte

gezegenlerin bağlamında inşa edileceğine ilişkin bir öngöründe bulunmaktadır. Bu öngörüyle birlikte yapıları, fiziksel ve algısal olarak betimler.

Yapıların fiziki değerlendirmesi aşağıdaki cümle ile ifade edilmektedir. “Otokrat'ın malikânesindeki hangi pencereden bakarsanız bakın ufkun yarısını baştan aşağı kucaklayan bir manzarayla karşılaştırdınız” (Asimov, 2023, 141). Mimari tasarımın yapıya işlediği pencereler, gezegenin uzayda hâkim olduğu panorama ile birlikte değerlendirilmektedir. Bunun sonucunda yapıya ilişkin bağlam, gezegen ölçeğinden “Bir gezegenin mimarisinin o gezegenin galaksideki yerinin bir yansıması olduğunu iddia eden teori kesinlikle Lingane ile pencerelerinden doğmuştu” (Asimov, 2023, 141) cümlesiyle birlikte okuyucuya aktarılmaktadır.

Gezegenin üzerindeki yapıların bağlamına ilişkin yapılan değerlendirme, mekânı üst ölçekte tanımlayan ve gezegenler, yani mekânlar arası yolculuğun bilgileriyle biçimlendirilmektedir. Bu noktada yazarın yaptığı betimleme, bireyin yere ilişkin veriyi oluşturma biçiminin kurgu evrenine aktarılmasıdır. Groh, yere ait bilginin yolculuğu da içerdiğini belirtmektedir. “Nerede olduğunuzu bilmek, oraya nasıl gittiğinizi bilmeyi içerir; bir yere nasıl gittiğinizi de hareketlerinizin kaydını tutarak öğrenirsiniz” (Groh, 2021, 175). Lingane Gezegeni ve yapıları çevresine ilişkin mimari değerlendirme, yıldızlararası uzayda gezegenin üst ölçek görüntüsüne hâkim bireyin ifadesidir. Günümüzde kabul edilen, mekânı tanımlayan, bireyin anlam dünyasında yer halini oluşturan değerlendirmeler, yazar tarafından, kurgu evrenine aktarılmıştır. Bu bağlamda okuma üzerinden mekâna ve yere ilişkin değerlendirmeleri yapmak mümkündür. Mekânı ve yeri oluşturan bireyin değerlendirme süreci aynı fiziksel ve bilişsel süreçler üzerinden oluşturulurken bu değerlendirmeye konu ölçekler ise gelecekte yaşayan insanın yeni yaşam coğrafyasını kavradığı sınırlar üzerinden değerlendirilmektedir.

Gezegenlerin tanımladığı alan, mekân ve yerin, yıldızlararası uzayda oluşturulan yeni sınırlardır. Bununla birlikte idari olarak da gezegenler, devleti tanımlayan sınırları ifade etmektedir. “Lingane de küçük ama panoramik bir manzaraya hâkimdi. Ekonomik ve siyasi gelişme aşamasını çoktan geride bırakan bir ‘gezegen devlet’ idi burası” (Asimov, 2023, 141).

Toz Gibi Yıldızlar’ın kurgusu, zemine gezegenler ile bağlanmaktadır. Kurgu bir mekâna, yere oturtularak sonsuz evren içerisinde serbest dolaşan bireyler için bir

yapının çevresinde biçimlenen hikâye gibi olay örgüsü biçimlendirilmiştir. Kurgu, okuyucusuyla sözcükler ile inşa ettiği yapıyı çevrede iletişim kurmaktadır. Yararel Doğan ve diğerlerinin ifade ettiği gibi,

Kurgulanan bu geleceğin alt yapısında olayların geçtiği bir dünya, gezegen veya benzeri bir yer bulunmaktadır. Bu yerde meydana gelen olaylar neticesinde, insan veya başka varlıklarla birlikte mekâna da gereksinim duyulmaktadır. Bu mekânlar ele alındığında, kent tasarımları, mimari yapılar, iç mekânlar, mobilyalar ve çeşitli öğeler gelecek kurgularında önemli bir yer oluşturur. (Yararel Doğan, Arslan ve Arpacı, 2022, 254)

Bu bağlamda hikâyenin tutunduğu gezegenlerden bazıları yıldızlararası uzayın yer halini almış mekânlarıdır. Bazı gezegenler, uzay boşluğunda sayısal olarak tanımlanan koordinatları ifade ederken, bazıları ise bireyin ve toplumun anlam coğrafyasında yer edinmiştir. Nerede olduğu bilinmeyen, ama aynı amaç doğrultusunda karşılaşan ve etkileşim halinde olan topluluğun bulunduğu İsyen Gezegeni, Dünya ile birlikte metnin kurgusuna referans oluşturan yerlerdendir.

Kurgu evreninin mekânsal çevresini oluşturan gezegenler, aranan ya da hatırlanan mekânlar olarak kahramanların zihninde yer edinmiştir. Çevresinden farklı bir imge ile insanlığın ilk gezegeni ya da isyan gezegeni olarak anlamlandırılmıştır. Bu bağlamda yıldızlar arası uzayda anlamlandırılan mekânın sınırlarını tanımlayan gezegenin, yer halini alacağını ve yerin gelecekteki olası ölçeğinin gezegenler üzerinden boyutlandırılacağını söylemek mümkündür. Özaydın, yerin insanları ortak amaçla bir araya getirdiğini ifade etmektedir. İsyen Gezegeni’de amaç birliğiyle bir araya gelen insanlar tarafından anlamlandırılan yeri ifade etmektedir. Zeytinoğlu, Gülşen Özaydın’ın sözcükleriyle aktarmaktadır. "Antropolojik bakış açısıyla topluluğu kuran, bir araya getiren ve birleştiren şeylerin ortak alanı bir yerdir. Grubun kökenleri çoğu zaman çeşitlilik gösterse de birleştirici olan şey yerin kimliği ve özdeşliğidir" (Zeytinoğlu, 2021, 21).

İsyana konu olan gezegen, isyan hareketini oluşturan bireylerin karşılaştığı mekândır. Tyrannlıların baskıcı yönetimine karşı çıkan bireyler bu gezegende etkileşim ve güç birliği halinde var olmaktadır. "Le Bon böyle bir kalabalığın içinde insanların tek başlarına yapmayı hayal bile etmeyecekleri şeyler yaptıklarına inanıyordu. Ona göre, sırf sayıların verdiği güç insanların kendilerini görkemli hissetmelerine neden olur;

herkes tek başına olsaydı mecburen ketleyeceği içgüdülere teslim olmasını sağlayan yenilmez bir güç izlenimine yenik düşer” (Sennett, 2018, 253). Le Bon’un ifadesi ile değerlendirdiğimiz birbirlerinden güç bulan isyancıların gezegeni, hikâye kurgusunun serbest uzayda tutunduğu mekânlardandır. Tyrannlılara karşı oluşturulan güç, konumu bilinmeyen bir gezegende örgütlenmektedir ve bu gezegen, yıldızlararası uzayda aranan yerdir. Bu haliyle geleceğin evrenine ilişkin öngörünün isyana katılanların iletişimi ve karşılaşmaları ile anlamlandırılmış ve buna mekân olan gezegen, evrende diğerlerinden ayrıışan imgesi ile barınılan yer olmuştur. Lynch, imgenin taşıdığı niteliği açıklanmaktadır. “İşlenebilir bir imge öncelikle bir nesnenin tanımlanmasını, böylelikle diğer şeylerden ayrıştırılmasını ve bir varlık olarak kabul edilmesini gerektirir” (Lynch, 2021, 8).

Romanın sonunda yerin, yerkürede geçirdiği dönüşüm sürecine referans olacak değerlendirme, yıldızlararası uzaydaki yere ilişkin olarak kavranır ve romanın kahramanları arasında geçen konuşmada "Ana gezegenlerimizin dışında da hayat var Tedor. Geçmiş yüzyıllarda yaptığımız en büyük hatalardan biri bu gerçeği fark edemememizdi. Bütün gezegenler bizim ana gezegenimiz" (Asimov, 2023, 257) ifadesiyle anlatılır. Bu bağlamda bireyin var olduğu her mekân, yeri ifade etme potansiyeli ile yıldızlar arası uzayda da var olacaktır.

7.2 Uzay Akımları

Serinin ikinci kitabında Asimov, hikâyeyi Sark Gezegeni’ndeki Toprak Efendileri tarafından yönetilen Florina Gezegeni’nin kurgusal mekânına yerleştirir. Florina Gezegeni’nin arazilerinde üretilen değerli ‘kirt’ maddesinin Sarklı Toprak Efendileri tarafından ticareti yapılmaktadır. Gezegeni yönetenler orayı ekonomik açıdan üretim mekânı olarak kullanmaktadır. Yerli halk niteliksiz barınma mekânlarında ve yetersiz sosyal olanaklar içerisinde yaşamakta ve Toprak Efendileri için üretim yapmaktadır.

Gezegendeki yapısal koşullara ilişkin betimleme Asimov tarafından, Florina’nın köylerinde yaşayan ve aynı zamanda fabrikalarda kirt üretimi için çalışan işçilerin fabrika ve ev arasında sürdürdükleri yaşam içerisinde aktarılmaktadır. Bu aktarımda, köylülerin barınma alanları mimari değeri yüksek olmayan sıradan barınaklar olarak

ifade edilmekle birlikte, iklim bu barınakların mimarisini biçimlendiren etkenlerden birisi olarak açıklanmaktadır.

İşçiler yemeklerini fabrikada yediğinden mutfağa gerek yoktu; kulübelerin arkasında umumi tuvaletlerle ve duşlarla dolu bir alan olduğu için banyoya da öyle... Gezegenin ılıman, durgun iklimi soğuğa veya yağmura karşı pencere kullanımını da gereksiz kılıyordu. Dört duvarın tavana yakın kısımlarına, geceleyin çiseleyen rüzgârsız yağışa karşı yeterince koruma sağlayacak kadar yukarıya paravanlı açıklıklar ve saçaklar yapılmıştı. (Asimov, 2020, 36)

Kurgunun kahramanlarından uzay analisti Rik, hafızasını kaybetmesine sebep olan psişik sonda uygulaması sonrası, Florina’da bir köyde yaşamaya ve kirt fabrikasında işçi olarak çalışmaya başlar. Rik’in hafızasını kaybetmesine sebep olan uygulama uzay analisti olarak Florina Gezegeni’nin yok olacağı üzerine yaptığı keşiftir. Florina yok olmak üzere olan bir mekân olarak kurgunun metinsel mekânında anılmaktadır. *Toz Gibi Yıldızlar’da* yapılan aktarım gibi *Uzay Akımları’nda* da gezegenler birer mekân olarak kurgunun ve insanlığın gelecek yaşamı içerisinde yer almaktadır. Mekân ve mekânın anlamlandırılarak biçimlenen hali yer, gezegenleri ifade etmektedir. Florina Gezegeni, bir gökcismi, bir ülke, hammaddenin üretildiği arazi, işlendiği fabrika gibi gezegen ölçeğinde tanımlanmış bir mekân olarak nitelenmekle birlikte kirt üretimi ile imgeleştirilmiş bir yerdir.

Zenginliklerini gezegenin verimli arazilerinden alan Sarklı Toprak Efendileri Marco Polo’nun Kubilay Han’a aktardığı Bauci Kenti’nin sakinleri gibi gezegen zeminin üzerinde yükseltilmiş Yukarı Kent’te yaşarlar.

Yerde nadiren görülür Bauci sakinleri; gerekli her şey vardır yukarıda, bu yüzden aşağıya inmemeyi yeğlerler... Bauci sakinleri ile ilgili üç varsayım var: Dünya'dan nefret ettikleri; ya da onu, her türlü temastan kaçınacak kadar saydıkları; Dünya'yı kendilerinden önceki haliyle sevdikleri, dürbün ve teleskoplarını aşağıya çevirip kendi yokluklarını hayranlıkla seyrederek tek tek her yaprağı, her taşı, her karıncasıyla onu bıkıp usanmadan inceledikleri. (Calvino, 2023, 27)

Aşağı Kent’te ve Florina’nın diğer bölgelerinde yaşayan yerliler, niteliksiz yaşam koşullarında Toprak Efendileri için üretim yapmaya devam etmektedir. Toprak Efendileri, Bauci Kenti’nin sakinleri gibi yeryüzüne aşağı kente gerekli durumlar

dışında inmeden gezegende bulunmaya devam etmektedirler. Asimov Yukarı Kent'e ilişkin mimari yapıyı, Aşağı ve Yukarı Kent arasındaki ilişkiyi ve sosyoekonomik durumu anlatmaktadır. Yapılan mimari çevre betimlemeleriyle kurgusal mekânın zihinde inşa edilmesi ve anlatımı yapılan kurgunun o mekânlarda organize olması sağlanmaktadır.

Yukarı Kent, isminin ima ettiği şey neyse tam olarak oydu. Çünkü Kent yaklaşık yirmi bin çelik kirişli sütunun taşıdığı, yüz elli metre karelik bir çimento alaşımı tabakasıyla enlemesine ikiye bölünen iki katlı bir yerd. Altındaki gölgelerde 'yerliler' yaşıyordu. Yukarıda, güneşli bölgelerdeyse Toprak Efendileri. Yukarı Kent'teyken Florina'da olduğunuza inanmak güçtü, zira orada yaşayan nüfusun neredeyse tamamı Sarklıydı, küçük bir bölümüyse devriyelerden oluşuyordu. Yani hepsi üst sınıf vatandaşlardı ve kelimenin her anlamıyla 'yukarıda' yaşıyorlardı. (Asimov, 2020, 39)

Yazarın mimari çevre ile yaptığı betimleme, gezegende yaşayanlar arasındaki toplumsal katları da ifade etmektedir. Aşağı Kent'in sakinleri toplum içerisinde alt sınıfta yer alırken, Toprak Efendileri üst sınıf olarak, üst katlarda yaşamlarını alt sınıftan yalıtılmış bir şekilde devam ettirmektedir. Asimov, Florina Gezegen'inde bulunan nüfusun çoğunluğunun yaşadığı Kent'e ait kurgusal mekânı betimlemeye mimari çevreyi oluşturan yapıların işlevleri ve konumları üzerinden yaptığı anlatımla devam etmektedir.

Kent'te üç tür bina vardı. Büyük bir çoğunluğu, tamamı alt kata inşa edilen Aşağı Binalardan oluşuyordu: üç kata kadar çıkan işçi evleri, fabrikalar, fırınlar ve atık tesisleri. Diğerleriye Yukarı Binalardı: Sarklı evleri, tiyatrolar, kütüphaneler, spor sahaları. Bir de çiftler vardı, yani hem alt hem de üst katta girişleri bulunan binalar. Örneğin devriye istasyonları bunlardan biriydi, hastaneler de öyle (Asimov, 2020, 53).

Lynch "Çevre, ulusal veya uluslararası bir ölçekte değerlendirildiğinde, gerçekten de kentin kendisinin bile bir odak noktası olma özelliği taşıyabilir" (Lynch, 2021, 80) demektedir. Yazarın yaptığı Florina üzerinde inşa edilmiş olan Kent, gezegen ölçeğinde bir imge olarak, gezegenin odak noktasında yer almaktadır. Bilim kurgu, mimarlık üzerinden gerçek ile arasında bağ kurmaktadır. Asimov, kurgunun ilk bölümlerinde yaptığı mekâna ilişkin betimlemelerle bilim kurgu ve mimarlık ilişkisi

içerisinde kurguyu yapılı bir çevreye yerleştirmektedir. Okur, yapılan betimlemeleri düş dünyasında geleceğe ilişkin mimari bir çevreye dönüştürmektedir.

Asimov, *Uzay Akımları* romanında mekânsal organizasyonu iki gezegende oluşturmaktadır. Bunlar, üretimin yapıldığı ve yok olmak üzere olan Florina Gezegeni ve Toprak Efendileri'nin ana gezegeni olan Sark Gezegeni'dir. Asimov tarafından oluşturulan kurgusal içerik, yüzyıllar sonrasının olası çok gezegenli yaşamına ilişkin bir hikâye sunmaktadır. Bu hikâye, yıldızlararası uzay ölçeğinde oluşturulan bir evreni okuyucuya sunmaktadır. Sunulan bu geniş evren içerisinde kahramanların ve okurun kavradığı ölçek, yıldızlararası uzay boyutuna erişmiştir. Kavranan yeni sınırlar, mekânı tanımlayan ölçeği anlatım içerisinde gezegen boyutunda ifade etmektedir.

Sark Gezegeni'nin ekonomik koşullarına ilişkin yapılan betimleme gibi günümüzde kentlere ve ülkelere ilişkin yapılan betimlemeler, kurgunun metinsel mekânında Gezegen ölçeğinde ifade edilmektedir.

Lakin galaksideki genel kanının aksine, Sark'ın bir milyarlarca gezegeni olmadığını bir düşün. Bu bir yıllık ziyaretin sırasında sen de buna ikna olmuşsunur. Nüfusunun yüzde sekseni diğer gezegenlerdekine benzer bir yaşam standardı sürüyor ve bu Florina'daki standarttan pek de yüksek sayılmaz. Bu gezegende daima kendileri açken nüfusunun çok küçük bir kesiminin lüks içinde yaşamasına öfkelenen kendilerinden faydalanmama imkân tanıyan Sarklılar olacak. (Asimov, 2020, 200)

Asimov'un kurguladığı evrende insanlık günümüzde merakla keşfetmeyi beklediği uzayı tanımış ve orada çeşitli gezegenlerde yaşamını sürdürmeye başlamıştır. Hatta geçen yıllar içerisinde insanlığın ana gezegeni Dünya, kimilerinin efsane olarak hatırladığı antik bir varlığa dönüşmüştür. Rik ve Toprak Efendisi Fife'nin kızı arasında geçen konuşmada hafızasını geri kazanmaya başlayan Rik, Dünyalı bir uzay analisti olduğunu hatırlamıştır. Hikâyenin kurgulandığı zamana kadar geçen yıllarda Dünya, diğer gezegenlerde yaşayanlar için antik bir kalıntı olarak yıldızlararası uzayda bulunan ve varlığı anımsanan hafıza mekânına dönüşmüştür.

Kaptan: Bu sadece bir hurafe. Şu radyoaktif gezegenden bahsedildiğini ilk kez bu şekilde duymuştum, hepsi bu. İnsanoğlunun ana gezegeni olduğu iddia edilir.

Toprak Efendisi: Bir ana gezegenimiz olduğunu bilmiyordum.

Kaptan: Tahminimce biz de bir yerlerde ortaya çıkmış olmalıyız Hanımım. Ama bunun hangi gezegende gerçekleştiğini hatırlayan biri olduğundan şüpheliyim. (Asimov, 2020, 158)

Yukarıdaki alıntılanan konuşmada yine metinsel mekânda, hafıza mekânına ilişkin ölçeği gezegen üzerinden ifade etmek ve Dünya olarak tanımlamak mümkündür. Uzay analisti Rik, aidiyetine ilişkin ifadeyi Dünyalı olduğu üzerinden yapmaktadır.

İnsanlığın coğrafi keşifleri başlatan ve yüzyıllardır durmadan devam eden keşif arzusu, uçsuz bucaksız yıldızlararası evrenin tanınması görevi ile bilimsel çalışmalara yön vermektedir. Coğrafi keşifler sonucunda sınırları keşfedilen uçsuz bucaksız görülen okyanuslar gibi yıldızlararası uzayda gelecekte keşfedilecek ve kıtalar gibi gezegen mekânları arasında yapılan yolculuklara konu olacaktır. Kaku, Tesla'nın insanlığın bilme arzusuna ilişkin yaptığı değerlendirmeyi aktarmaktadır. “Uzayın uçsuz bucaksız derinliklerindeki komşularımız hakkında bir şeyler bilme arzusu ne yersiz bir meraktan ne de bilgiye duyulan açlıktan kaynaklanır; aksine çok daha derin bir nedeni vardır ve bu, düşünmeyi becerebilen her insanın yüreğinde sınımsız kök salmış bir duygudur” (Kaku, 2021, 178). Derinlerinden gelen bir dürtü ile insanlık keşiflerine devam etmektedir. Kurguyu üreten yazar, uzay yolculuğunu, yıldızlararası yaşam ve insanlığın kolonileştiği döneme ulaştırmıştır. Trantor Elçisi Abel'in odasında bulunan harita, yıldızlararası uzaya ait bir görselleştirme olarak metin içerisinde karşımıza çıkmaktadır. Asimov'un ifadesiyle,

Abel'in çalışma odasında, o gücün kullanımını gösterecek şekilde tasarlanmış bir Trantor haritası vardı. Galaktik lensin üç boyutlu bir şekilde içine yerleştirildiği, oval biçimli ve şeffaf bir kristalden ibaretti. Yıldızları beyaz elmas tozundan, nebularları açık veya koyu renkli dumanlardan oluşuyordu. Merkezinin derinliklerindeyse Trantor Cumhuriyeti'ni gösteren, birkaç kırmızı benek vardı. (Asimov, 2020, 86)

Asimov, uzayı keşfetmiş ve zihninde kurduğu haritayı metinsel mekân üzerinden Abel'in odasında okuyucuya aktarmıştır. Okuyucu yüzlerce yıl sonrasının olası iç mekân düzeni içerisinde yeni kavranacak ve algılanacak yıldızlararası çevreye bakmaktadır.

Kurgu içerisinde, günümüzün sosyal yapısına ilişkin gelecek mekânlarında oluşturulan eleştirel yansımalar gibi insana ait olan yaklaşımlarda geleceğe yansıtılmaktadır. Uzay analisti Rik hafızasını zaman içerisinde kazanmaya başladığında ilk hatırladığı hiçliği analiz etmek olarak tanımladığı, uzay analistliği görevidir. Günümüzde birçok ulusal ve uluslararası girişim tarafından yönetilen uzay keşifleri, bilim kurgunun içeriğinde de Rik ile kişiselleştirilerek uçsuz bucaksız evrene ilişkin merak duygusunun ve keşif sürecinin gelecekte de devam edeceği aktarılmaktadır.

Bu bağlamda uzay keşiflerinin başladığı ve zaman içerisinde bir kısmı radyoaktivite sebebiyle kullanılmaz hale gelen Dünya, çok gezegenli yaşam üzerinden oluşturulan kurgusal içerikteki varlığıyla, yere ilişkin değerlendirmenin nesnesi olmaktadır. Bu yönüyle bilim kurgu içeriği, mimarlığın kuramsal içeriğini de destekleyen yorumlara zemin oluşturmaktadır. Antik olarak anımsanan yer için Sözer tarafından yapılan değerlendirmeyi, Asimov'un *Uzay Akımları* evreninde bulunan Dünya ölçeğinde yorumlamak mümkündür.

Kolektif (ya da bireysel) belleğin tüm anımsamalarının dibinde ve temelinde unutmaya vardır: Anımsama ise ancak unutilan adanın yerine geçen başka bir ada üzerinden olanaklı olmaktadır. Asıl yer (tarihsel - geleneksel yer) sonuçta başka bir yerdir. Köken yoktur, daha doğrusu bir yok-yerdir, yani yokluğuyla var olan bir yerdir. Çünkü tahrip yoluyla ya da tanınmaz hale gelerek yok olmaya yüz tutan mitolojik (sözde - tarihsel) 'yer' onun özelliklerini taşıdığına inanılan başka bir yere tüm varlığı ve yokluğuyla sığınmıştır ve artık böyle kalacaktır. (Sözer, 2021, 47)

İnsanlığın ilk gezegeni Dünya, gelecekteki oluşumuyla, insanın ilk varlığının sığınağı olarak uzayda konumlanmaya ve uzay analistlerinin birçoğunun doğduğu gezegen olarak insanlığın uzay keşfini beslemeye devam etmektedir.

Kurgu içerisinde uzay analisti Rik tarafından yapılan Florina Gezegeni'nin yok olacağı keşfi kanıtlanır, ardından gezegenin boşaltılması süreci başlar. Yeniden tam anlamıyla mesleğine dönecek yetenekleri geri kazanamayacak olan Rik ise Dünya'ya, ait olduğu yerine dönmeye karar verir. Zeytinoğlu'nun Aristoteles'in fizik anlayışı üzerinden yorumladığı yer kavramında kişinin ait olduğu yerin ona başkası tarafından verilmediğini ifade etmektedir. "Herkesin ya da her şeyin kendi evinde, yani kendi 'yer'inde olma durumudur. Ve bu kendi 'yer'i dediğimiz şey ise her canlının herkesçe

paylaşılan bir bütünlük içinde yaşadığı, yakın bir ortak ‘yer’ ile kuşatılmıştır” (Zeytinoğlu, 2021, 23). Herkesin sonunda kendi evine dönüşü gibi Rik’in dönüşü de aynı yeri paylaştığı çevreye dönüşüdür.

“Her şeyi vatan aşkıyla, gezegenimizin iyiliği için yaptım. Bir Sarklı ya da Trantorlu kendisini vatansever olarak gösterebiliyorsa neden bir Florinalı da aynı şeyi yapamasın?” (Asimov, 2020, 256). Florina’yı sömüren Toprak Efendileri’ne karşı mücadele eden ve yukarıdaki anlatımı yapan Terens, aynı yerde var olduğu ve gezegen mekânını paylaştığı halkını kurtardıktan sonra gezegeninde kalmaya karar verir.

Tüm bu anlatımlar ile birlikte kurgusal içerikte mekân ve yere ilişkin ölçeklerin gezegenler üzerinden tanımlandığını ifade etmek mümkündür. Kurgunun içeriğini oluşturan ve insanlığın uzay keşifleriyle birlikte gerçekleşebilecek olası gelecek senaryosunda mekânsal ölçek, gezegenler üzerinden tanımlanmaktadır. Bununla birlikte kurtarılması için savaşılan ve anımsanan, kişinin aidiyetini, var olduğu yeri tanımlayan sınırlar da gezegen ile ifade edilmektedir. Rik için ait olduğu ve döneceği yer, Dünya’dır. Terens için ise mücadele edilen ve terk edilmeyecek yer, Florina’dır.

7.3 Gökteki Çakıl Taşı

Galaktik İmparatorluk Serisi’nin son kitabı olan *Gökteki Çakıl Taşı*, Schwartz’ın zamanda yolculuk yapmasıyla başlar. Schwartz, istemeden gerçekleştirdiği bu geleceğe yolculuk sonunda, insanlığı Dünya’nın radyoaktif bölgeleri dışında kısıtlı bir coğrafyada yaşarken bulur. Galaktik İmparatorluk’a bağlı olan Dünya, iç işleyişinde gezegenin yerel idaresi tarafından yönetilmektedir.

Gezegenin idaresine bağlı bilimsel araştırmalar yapan bir enstitüye getirilen Schwartz’a burada zihin gücünü artıracak deneysel uygulamalar yapılır. Var olduğu gezgene ya da gezegende var olduğu zamana dönmeyi arzulayan Schwartz zamanda yolculuk yaptığını daha kavramadığı bir dönemde, Doktor Shekt tarafından deneylere tabi tutulur. Deneylerin ardından onu ilk bulan çiftçi bir ailenin yanında çalışmaya ve yaşamaya başlar. Bu sürede zihin gücü gelişen ve dillerini öğrendiği insanlarla iletişim kuran Schwartz, bulunduğu zamana ilişkin bilgileri öğrenmeye başlamıştır.

Bu öğrenme sürecinde Grew ve Schwartz arasında geçen konuşma, yaşamın birçok gezegende var olduğu bir evreni anlatmaktadır.

O zaman kitap filmlerde anlatılanlar gerçek mi? Başka dünyalar da var? Ve oralarda insanlar yaşıyor öyle mi?

Bu kez bakışlarını tahtadan ayırıp karanlıkta karşısındaki yüzü incelemeye çalışma sırası Grew'daydı. Sen ciddi misin?

Sahiden de başka dünyalar var mı?

Galaksi aşkına gerçekten bilmiyorsun.

Schwartz cahilliği karşısında utandı. Lütfen.

Tabii ki var. Hem de milyonlarca! Gökyüzünde gördüğün her yıldızın etrafı başka dünyalarla dolu. Hatta görmediğin daha pek çok yıldızın çevresi de öyle. Hepsi İmparatorluğun bir parçası. (Asimov, 2021, 142)

Schwartz'ın öğrenmeye başladığı, insanlığın kurgunun geçtiği zamanda kavradığı ve anlamlandırdığı uzay, “Birkaç milyon ışık yılı küplük bir hacme sahip. İçinde iki yüz milyon yaşanabilir gezegen ve yaklaşık beş yüz katrilyon insanın olduğu” (Asimov, 2021, 181) bir yıldızlararası çevreyi kapsamaktadır.

Yıllar içerisinde var olduğu Yerküre'nin zeminini tahrip eden insanlık, çok gezegenli bir tür olarak varlığını sürdürmüştür. Bu gelecek zamanın kurgusal mekânına dâhil olan Schwartz kendi zamanına, yerlisi olduğu kentine ve sosyal çevresinin içerisine dönmeyi arzulamaktadır. Ancak deneyler sonunda kazandığı yeni yetenekleriyle zaman ötesi bir Dünyalı, Dünya'nın yerlisi olarak, gezegenin gelecekteki halini idare eden yöneticilerin galaksiyi yok etmeyi amaçlayan uygulamalarını durdurmak için mücadele edecektir. *Mekân ve Yer* kitabında aktarılan Emre Zeytinoğlu'nun çalışmasında, insanın yabancı yerlerin bir varlığı olduğu ifade edilir. Schwartz gibi Odysseus da kendi yerine ulaşmaya çalışmaktadır.

Odysseus, zamanını yurdundan uzakta geçirmekte ve kendi yer'ine -İthaka'ya- kavuşabilmek için çabalamaktadır. Sürekli olarak denizlerde ve yabancı yer'lerdedir; tüm yaşamını kendi yer'ine dönmeye adanmıştır. Onun için yaşamın amacı kendi yer'ine dönüştür. Oysa Kavafis onunla aynı fikirde olmamış ve bu yabancı yer'leri kaçılacak yer'ler olarak görmemiştir; çünkü -

Calvino gibi - katışıksız bir yer'in olduğuna inanmamaktadır. Kavafis'e göre insan, zaten yabancı yer'lerin bir varlığıdır. (Zeytinoğlu, 2021, 28)

Zeytinoğlu'nun aktardığı gibi Schwartz'ın varlığı da yabancı bir yerde anlamlı bir hal almaktadır.

Dünya'nın Galaktik yaşamın ilk gezegeni olduğu tezini kanıtlamak için Dünya'ya arkeolojik çalışma yapmaya gelen Bel Arvardan da geldiği gezegende Shekt, Pola ve Schwartz ile bir tesadüf üzerine karşılaşacak ve bilim kurgu hikâyesinin içeriğinde Galaksi'nin yok olmasını durdurmak için çalışan bir insana dönüşecektir.

Arvardan gezegeni çoğu kişinin aksine radyoaktif bölgelere sahip bir moloz yığını olarak değil, keşif yapılacak bir araştırma sahası olarak görmektedir. “Her şey yolunda giderse kampımızı birkaç ay içerisinde kurabilmeyi umuyorum. Dünya'ya gelirsek... Bence hiç de içler acısı bir moloz yığını değil. Burası tüm galakside eşi benzeri bulunmayan bir yer” (Asimov, 2021, 36). Dünya, alıntıda da ifade edildiği gibi insanlığın yıldızlararası uzayı kapsayan anlamlandırma ölçeğinde, Arvardan için eşi ve benzeri bulunmayan bir yeri ifade etmektedir. Yer, bilim kurgu yazınında insanlığın geleceğine ilişkin yapılan öngöründe, gezgen ölçeğinde tanımlanan bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır.

Dünya'daki İmparatorluk Karşıtı idare için deneysel çalışmalar yürüten Doktor Shekt, ev olarak tanımladığı Dünya'nın Galaksi içerisinde bulunduğu mevcut durumun anlatımını yapmaktadır. Shekt tarafından ev olarak tanımlanan Dünya, bilim kurgu anlatımı içerisinde yer olarak anlamlandırılan, insanların bulunduğu gezegen ölçeğinde bir mekândır.

Galaksinin geri kalanı ya da en azından varlığımızın farkında olanlar için Dünya sadece gökteki bir çakıl taşından ibaret. Ama burası bizim evimiz, hatta bildiğimiz tek ev. Yine de siz dış dünyalılardan o kadar da farklı değiliz, yalnızca daha talihsiziz. Bütünüyle cansız bir gezegende sıkış tıktık kalmış bir vaziyetteyiz, etrafımız bizi hapseden yoğun radyasyon duvarlarıyla çevrili, onun etrafında da bizi reddeden bir galaksi var. (Asimov, 2021, 52)

Dünyalılar radyoaktif bir gezegende yaşamaları sebebiyle galaksinin geri kalanı tarafından dışlanmaktadır. Bu dışlanmayla tetiklenen ve galaksiyi tehdit eden girişimin başında olan ve Dünya'nın idaresini elinde bulunduran Kâtip üzerinden yaptığı

betimlemede Asimov, Galaksi'nin merkezi Trantor'u gezegen ölçeğinde bir imge olarak ifade etmektedir. “Onların yerine bir gezegenin, Trantor'un imgesi vardı zihninde. Ve tüm galaksinin yönetildiği, gezegen çapındaki koca bir şehrin... Gerçekte hiçbir zaman görmediği -hiçbir Dünyalının görmediği- bir sarayın sivri kulelerini ve kavisli kemerlerini düşündü” (Asimov, 2021, 130). Mekân ve kent ölçeğinde imgeler üreten insanlık, bilim kurgunun oluşturduğu, erişiminin galaksiler arası uzayı kapsadığı evrende, gezegen ölçeğinde imge üretmeye başlamıştır.

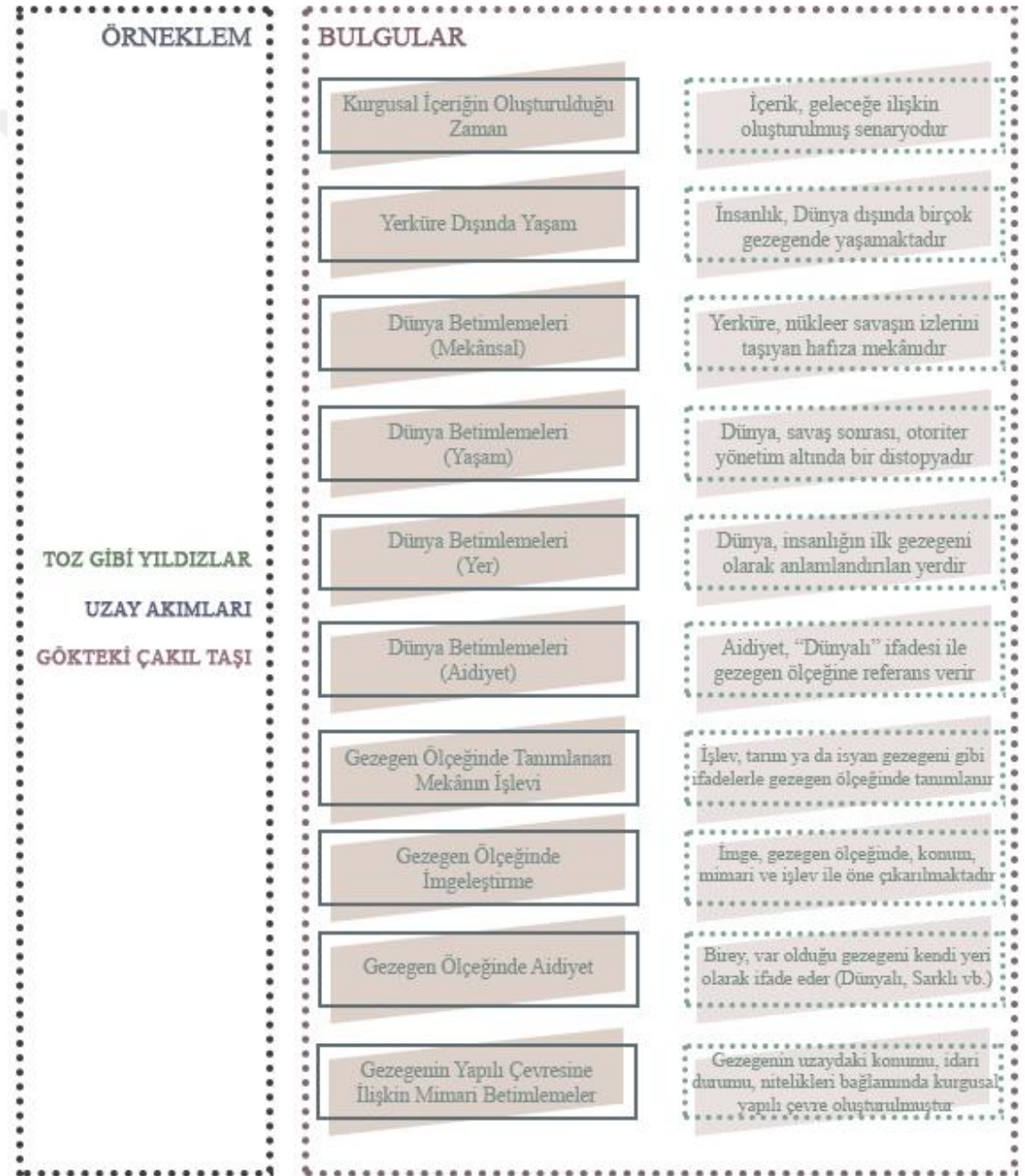
Kitabın kurgusu içinde insanlığı kurtarma ortak amacıyla birleşenler Dünya'nın yerel idaresinin Galaksiyi tehdit eden saldırısını önlerler. Bunun sonrasında değişen idare altında Dünya'da yaşamaya devam eden insanlar, Galaksi'nin desteğiyle gezegeni yeniden yaşanabilir coğrafyaya dönüştürme ile birlikte “Atalarının vatanını, insanoğlunun ana yurdunu baştan yaratmak” (Asimov, 2021, 270) amacıyla harekete geçerler.

Yaşamlarını birlikte devam ettirmeye karar veren Pola ve Arvardan ise Asimov'un kurgusal metninin sonunda Galaksi turuna çıkmaya hazırlanmaktadır. Bu tur öncesi Arvardan, “Eğer biri kim ve ne olduğunu sorarsa Dünya'nın yerlisi ve bir İmparatorluk vatandaşı olduğunu söylersin” (Asimov, 2021, 270) diyerek Pola'ya telkinde bulunmaktadır. Pola'nın yerlisi olduğu mekân gezegen ölçeğinde ifade edilen Dünya'dır. Dünyanın yerlisi olarak aktarılan ifade gezegene aidiyete referans vermektedir.

İncelenen bilim kurgu eserinin yazıldığı tarihten anlattığı tarihe geçen zamanda insanlık, galaksiler arası çevrede var olan bir tür haline gelmiştir. Asimov'un Galaktik İmparatorluk Dizisi olarak adlandırılan kurgusal evrende, insanlığın öğrendiği ve eriştiği sınırlar içinde varlığını konumlandığı mekânsal çevre, yıldızlar arası uzayı kapsamaktadır. Bu noktada kavram ölçeği ve bilgi sahibi olduğu, erişebildiği sınırlar uzayın sınırlarında genişleyen insanlık için anlamlandırma ölçeği de yeni bir boyut kazanarak, gezegenin uzayda bulunan sınırlarda insana ait var oluşu ifade etmektedir. Yerlisi olunan mekâna ilişkin anlatım, gezegene referans vermektedir. Bu bağlamda anlatımı yapılan kurgusal evrende, uzaya ve insanın bulunduğu çevreye ilişkin var oluşu ifade eden yerde bulunma hali, gezegende bulunma ve var olma hali ile ifade edilecektir.

7.4 Bölüm Özeti

Asimov'un *Toz Gibi Yıldızlar*, *Uzay Akımları* ve *Gökteki Çakıl Taşı* kitaplarında oluşturduğu kurgusal içerik, mekâna ilişkin betimlemeleri içermektedir. Metin analizi sonucu, mimarinin ve yapıli çevrenin aktarıldığı, mekân kavramının anlamsal niteliklerinin gezegen ölçeğinde ifade edildiğı ve yer olarak anlamlandırılan sınırların gezegen boyutunda var oluşu ile birlikte aidiyeti belirttiğı bulgular öne çıkmıştır (Şekil 10).

Şekil 10. Bulgular (Yazar Tarafından Oluşturulmuştur)

Asimov'un insanlığın geleceğinde oluşturduğu Galaktik İmparatorluk Serisi evreninde, bireyin yıldızlararası uzayı kapsayan kavrama, erişim ve etkileşim ölçeğinde mekâna ait nitelikler gezegen boyutunda tanımlanmıştır. İşlev, mimari üslup, mekânsal organizasyon gibi nitelikler gezegen ölçeğinde tanımlanıp metinsel mekânda okuyucuya aktarılırken, gezegen mekânı yer olarak da anlam kazanan sınırları tanımlamaktadır.

Dünya gezegeni serinin aktarımı içerisinde insanlığın ilk gezegeni olarak anlamlandırılmaktadır. Bununla birlikte soğuk savaş döneminin nükleer savaş kaygısının kurgusal metinde geleceğe taşınmasıyla, dünya savaş sonrası dönemini yaşayan bir distopya olarak kurguda yer almıştır. Savaşın izleri ve insanlığın geçmişine ait referanslarla Yerküre'nin hafıza mekânı olarak tanımlandığını söylemek mümkündür.

Mekânsal anlatım, kurgusal çerçevenin yıldızlararası uzayı kapsadığı çevrede, gezegenler arası yolculuk hali ile birlikte gezegen ölçeğinden aktarılmıştır. Mekânda gerçekleşen karşılaşmalar, iletişim ve etkileşim gezegen üzerinde gerçekleşmekte, bir mekânda bulunma hali gezegen de bulunma hali ile ifade edilmektedir.

Mekânın yer olarak, aidiyete, bireyin kendi yeri ile var oluşuna verdiği referans yıldızlararası uzayda gezegen boyutunda anlam kazanmaktadır. Bu bağlamda bireyin aidiyeti, yerlisi olarak bulunduğu ve yaşamını sürdürdüğü, anıları ve var oluşu ile anlamlandırdığı, yıldızlararası uzayda oluşan çevrenin mekânları gezegenler üzerinden tanımlanmaktadır. Böylece gezegen, yer olarak ifade edilen sınırları tanımlamaktadır.

Bu kapsamda çalışmanın yedinci bölümünde, bilim kurgu edebiyatı içerisinde örneklem olarak seçilen Galaktik İmparatorluk Serisi kitaplarının, mimari unsurları mekânı ve yeri betimleyen metinleri seçilerek değerlendirilmiştir. Yapılan betimlemelerden oluşan içerik üzerindeki analiz sonucu tespit edilen bulgular, tez çalışması kapsamında incelenen mekân ve yer kavramlarına ilişkin literatür ile birlikte yorumlanmıştır. Yer kavramının gelecekte anlamlandırılacağı boyuta ilişkin değerlendirme çalışmanın sonuç bölümünde sunulmuştur.

8. SONUÇ

İnsan, Yerküre üzerinde var olmuştur. Tarihin başlangıcından günümüze geçen zamanda, doğal ve yapay mekânlarda yapılan keşifler ve üretimlerle, bu var oluş gelişme göstermiştir. Bireyin mekânla oluşturduğu etkileşim, mekânın yer haliyle ifade edilen kavramsal gelişimini ve Yerküre'deki somut var oluşunu yönlendirmiştir. Birey, ürettiği mekânda kurduğu iletişimle Yerküre üzerinde tanımladığı, ait olduğu yer ile etkileşim halinde bulunmuştur. Yer halini ifade eden mekânın geçirdiği anlamlandırma sürecinin, Yerküre'nin sınırlandırılmış ve tanımlanmış alanlar üzerinden bütününe ilerleyen kavranma ve anlamlandırma sürecinin de başlangıcını ifade ettiğini söylemek mümkündür.

Coğrafi Keşifler olarak tarihte yerini alan Dünya'nın fiziki varlığını tanıma süreci gibi Yerküre'nin kavramsal olarak tanımlanması da insanlığın gelişimiyle yönlenerak devam etmektedir. Mekânın ve yerin varlığına hacim oluşturan mimarlık da insanlığın gelişimine paralel olarak gelişmekte ve değişim göstermektedir. Yapısal üretimler zamanın gerekliliklerine uygun olarak yeniden yorumlanmakta, yeni işlev ve formlar kazanmaktadır. Bu bağlamda mekân ve yer kavramalarının da tanımlandığı sınırları ifade eden mimari üretimlerle birlikte yeniden değerlendirilmesi ve kuramsal olarak tartışılması bir gerekliliktir. İnsanlığın gelişimi sonucu bireyin algıladığı, kavradığı ve anlamlandırdığı sınırlar genişlemektedir. Yaşanan bilimsel ve teknolojik gelişmelerin insanı sınırlarının ötesine taşıdığı bilinciyle, mimarlığı yönlendiren gelişmelerin de kavramsal olarak mekânın yer haline ilişkin sınırlara günün gelişme ve anlam seviyesinde yeni bir boyut kazandıracağını değerlendirmek mümkündür.

Birey var oluşuyla birlikte Yer'i keşfetmeye ve varlığına anlam kazandıracak üretimleri yapmaya başlamıştır. Duvarlarına kazıdığı resimlerle biçimlendirdiği mağaralardan, ağaçların kovuğuna kadar birçok doğal mekânı barınak edinmiştir. Ardından insanlık tarihi ile eş bir tarihe sahip mimarlık üretimleriyle barınacağı ve Yerküre üzerinde yer tutacağı mekânları üretmeye başlamıştır. Yerleşik hayata geçiş ile birlikte mekân üretimi yeni ihtiyaçlarla çeşitlenmiştir. Üretim ve tüketim mekânları, idari ve askeri yapılar, inanç yapıları gibi farklı işlevlere sahip birçok yapıyla inşa edilen ve kendine ait kültürü olan, toplumsal yaşama ev sahipliği yapan kentler oluşmaya başlamıştır.

Mekânın yer haline dönüşüm sürecinin girdilerinden olan iletişimin ve bireye ait yaşamın içerisinde anlam kazanan değerlerin, hacmin sınırlarına, mekânın hafızasına işlenmesiyle insana ait var oluş mekânsallaşarak Yerküre üzerinde kalıcı hale gelmektedir. Bu bağlamda insanın kurduğu bina, inşa ettiği yapı, zaman boyutunda anılarla biçimlenerek mekânın hafızasında Yerküre'deki yaşamın izlerini kendinde taşır hale gelmektedir.

Kentler, Yerküre üzerinde yaşamın odağı konumundadır. İnşa edildiği coğrafyaya yerleşen nüfusla birlikte kent mekânı, bireyin Dünya üzerinde bulunduğu yerin anlamını içermektedir. Kullanıcı deneyiminin farklı işlevler üzerine inşa edilen birçok mekânda organize olması ve bu mekânların kent coğrafyasının farklı bölgelerinde konumlanması sonucu, bireyin Yerküre üzerinde bulunma halini somutlaştıran eylemleri, kent mekânının tümünü kapsar hale gelmiştir. Mekânı yer haliyle somutlaştıran var olma hali kent mekânında var oluş boyutuna erişmiştir.

Kentte yaşamın izleri birçok mekâna, kentin sokaklarına ve kamusal alanlarına işlenmektedir. Kent mekânın yerlisi olan birey için Yerküre üzerinde var oluşu ifade eden mekânın yer haline dönüşümü kent ölçeğinde kavramsal olarak tanımlanır hale gelmektedir. Bu bağlamda hacmin ve sınırladığı mekânda, Yerküreyi kavrama, algılama ve anlamlandırma ölçeği, kent ölçeğine taşınmıştır. Bireyin yer edindiği mekândaki var oluşu, sakini olduğu kentte anlam kazanmıştır.

Sanayi Devrimi'nin kentlerin gelişiminde oluşturduğu etki sonrası teknolojide yaşanan gelişmeler de günümüzde kent coğrafyasını yeniden biçimlendirmektedir. Ulaşım teknolojilerinin gelişimi kentleri birbirine yakınlaştırırken, bilgi ve iletişim teknolojilerinde yaşanan gelişmelerde kent mekânının kullanıcısı bireylerin yapı sınırlarından bağımsız olarak var edilen sanal mekânda, Yerküre üzerinde yaşayan tüm insanlarla etkileşim halinde bulunmalarını olanaklı hale getirmiştir.

Yerküre'nin farklı bölgelerinde yaşayan insanların artan etkileşimi kent coğrafyasını biçimlendiren mekânsal üretimleri de etkilemektedir. Çok uluslu şirketlere ait yapılar, nesnelerin hareketi için üretilen mekânlar, ulaşım ve bilgi teknolojilerinin kullanımı için inşa edilen liman ve tesisler kent coğrafyası üzerinde yükselmektedir. Bunun sonucunda yöreye ait mekân üretimi Yerküre'ye ait üretime evrilmektedir.

İletişim teknolojileriyle birlikte bireyin etkileşim alanı, Yerküre'nin tümünü kapsar hale gelirken, bilgi ve üretimlerde Yerküre'nin ortak üslubu üzerinden tasarlanır hale

gelmektedir. Çağdaş kent silüetinin etkin unsurları olan bu mekânlar, yer üretmeyen, yok-yerler olarak ifade edilen kuramsal tartışmaya konu olmaktadır. İnsan üretimi nesnelerin kullanımı ve hareketini yapı tasarımının odağına alan bu mekânlar, kullanıcı deneyimini tanımlı hareketlerle organize etmektedir. Kullanıcı etkileşimi bu yapıların mekânsal organizasyonunun temel hedefleri içerisinde yer almamaktadır. Ancak bu mekânlar, Yerküre üzerinde farklı coğrafyalarda bulunan bireylerin birbirleriyle etkileşimine aracılık etmekte ve dünya üzerinde gerçekleşen üretimlere erişimi sağlamaktadır. Bu haliyle yapısal anlamda yer üretmeyen mekânlar, küresel anlamda etkileşim üretmekte ve Yerküre'nin tümüne ulaşım ve erişim sağlayan Yerküre'ye ait odak noktalarını oluşturmaktadır.

Yer, Yerküre üzerinde insana ait var oluşun somut ifadesidir. Bu varoluşun sınırları yıldızlararası uzayda Dünya ile mekân bulmaktadır. Yerküre'nin tümünü ortak bir dil üzerinden biçimlendiren kimi zaman yer üretmeyen mekânlar olarak ifade edilen hacimler, yerde bulunma halinin özünde, Yerküre'nin ifade ettiği insanlığın var oluşuna ait etkilemişimin mekânlarıdır. Yerin en güçlü haliyle etkileşim durumunda, yerin varlığını fark edememenin bir yanılsama olduğunu düşünmek gerekmektedir. Işığın kaynağına yakın parıldayan ya da sesin kaynağına yakın titreşen çevrede, ses ve ışık kaynağına ait konumun fark edilememesi gibi Yerküre'nin farklı konumlarını birbirine bağlayan ve farklı coğrafyalar arası etkileşimi olanaklı hale getiren mekânlarda yerin varlığı, fark edilemeyecek kadar güçlü bir hal almaktadır. Bu yapılar, mekânın küresel ölçekte anlam kazandığı Yerküre'ye ait mimari üretimlerdir.

Erişim ölçeği Yerküre'nin tümünü kapsar hale gelen insanlık için Yerküre'nin ötesine erişim ve çok gezegenli bir tür olma arzusu geleceğin hedeflerindendir. İnsanlık istikbalini göklerde ve ötesinde aramaktadır. Bu konuda yapılan birçok bilimsel ve teknik çalışma kamu kuruluşları ve özel girişimler tarafından sürdürülmektedir. İnsanlığın kavradığı ve anlamlandırdığı mekânsal boyut, yeni bir ölçek kazanmak üzeredir. Yıldızlararası uzaya erişen insanlık için mekânı ve yeri ifade eden ölçeğin gezegen boyutunda ifade bulacağını öngörmek mümkündür.

İnsanın Yerküre'nin ötesine olan yolculuğunu ve bu yolculuğun sonunda yerde var oluş ölçeğini tartışmak için bilim kurgunun mekânsal üretimlerini kullanmak etkin bir örneklem oluşturmaktadır. Bilim kurgu içeriğini oluşturan bilimsel ve teknolojik üretimler ve kurgusal mekânlar, gerçekleştirerek günümüzü ve geleceği

yönlendirmektedir. Bu bağlamda bilim kurgu içerikleri, insanlığın gelişim öngörüsünü aktaran ve bu gelişimi düşsel boyutta yönlendiren sanat üretimleridir.

Tezin örnek evreni, yer kavramının gelecekte ifade edeceği ölçeğin tanımlanması için geleceğe ilişkin öngörü oluşturma gücü değerlendirilen bilim kurgu edebiyatı içerisinde seçilmiştir. Yer kavramının dönüşümü doğrusal olarak genişleyen sınırlarda anlamlandırılan yeni mekânsal ölçekler üzerinden gerçekleşmektedir. Doğrusal dönüşüm içerisinde keşfedilen ve anlamlandırılan sınırlar genişleyerek bireyin barındığı hacimle başlayan mekânda bulunma ve yerde var olma hali, yaşadığı kent coğrafyasında anlamlı hale gelmektedir. Sonrasında Yerküre'ye erişen birey için yerde bulunma hali, Yerküre'deki varlığı üzerinden ifade edilir olacaktır. Tez içeriğini oluşturan yer kavramına ilişkin değerlendirme Asimov'un Galaktik İmparatorluk Serisi evrenine taşınarak, kavramın doğrusal gelişiminin ve dönüşümünün tek bir evren üzerinden doğrusal olarak okunmasının sürdürülmesi amaçlanmıştır.

Galaktik İmparatorluk Serisi evreni, insanlığın geleceğindeki olası yaşamın metinsel mekânda tasarlanmış kurgusudur. Kurgunun anlatım ölçeği birey için, kavranan ve anlamlandıran yeni ölçeği ifade etmektedir. Bu ölçekte yıldızlararası uzay erişilen ve kavranan bir alan olarak insanlığa ait öğrenilen çevreyi yeni bir boyuta taşımaktadır. Bu boyut içerisinde gezegenler, yıldızlararası uzayın odak noktalarını, bireyler için yaşadıkları mekânı ve ait oldukları yeri ifade etmektedir.

İnsanlığın gelişimiyle birey geniş bir alan üzerinde hâkimiyet kurmaktadır. Bu hâkimiyet sonucu mekân üretimi küresel olarak ortaklaşmakta bununla birlikte Yerküre, tümüyle bireye ait varlığı ifade eden yer haline gelmektedir. Geleceğin çok gezegenli yaşamında insanlık yıldızlararası uzayı kavrayacaktır. Yer kavramı ise insanlığın gelişimiyle birlikte var olduğu Yerküre'nin yerlisi olan insan için gerçek anlamını ifade edecektir.

Mekândaki varlığın somut olarak ifadesi yer kavramı üzerinden tanımlanmaktadır. Bu bağlamda yer haliyle tanımlanan mekân, uzay içerisindeki koordinatında referans belirten bir imge oluşturacaktır. İnsanın dünyalı olarak aidiyetini bildirdiği gezegen, var oluşunu ifade edecektir. Yerküre'de başlayan var oluş, Yerküre'nin tamamına erişen ve onu kavradığı ölçekte anlamlandıran birey için gezegenin tamamında anlamlı hale gelecektir.

Yapılarla ifade edilen birçok mekânda anlamını yitiren yer, tüm yerleri kapsayan Yerküre mekânı üzerinde anlamlandırılan kavramsal bir tanım olacaktır. Tanımladığı boyut, bireyin tanıdığı ve algıladığı çevrenin gelişimiyle genişleyen yer, Yerküre özelinde, insanlığın çok gezegenli yaşamında, tek bir yeri belirtecek ve bununla birlikte dünyalıyı ifade eden kelime, Yerküre'nin tümünün yer olarak anlam kazandığı gelecekte, Yerküre'de var oluşu ve Yerküre'ye aidiyeti ifade edecektir.

9. KAYNAKÇA

AĞKAYA, Onur. “Ütopya ve Distopya: Siyasetin Edebiyat Üzerindeki Etkisi.” *Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 14. 4. (2016): 23-48.

AR, Mazlum. “Mekân, Yer ve Yersizlik Kavramları Üzerine Bir İnceleme.” *Şehir ve Medeniyet Dergisi* 7. 14. (2021):

ARAYICI, Osman. “Anlam İçin Temsil Yapısı Olarak Tasarım Ürünü.” *Turkish Online Journal of Design Art and Communication*, 9. 2. (2019): 202-206. <<https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/685300>>.

ASIMOV, Isaac. *Gökteki Çakıl Taşı*. Çev. M. İhsan TATARİ. Ed. Alican Saygı ORTANCA. İstanbul: İthaki, 2021.

ASIMOV, Isaac. *Toz Gibi Yıldızlar*. Çev. M. İhsan TATARİ. Ed. Alican Saygı ORTANCA. İstanbul: İthaki, 2023.

ASIMOV, Isaac. *Uzay Akımları*. Çev. M. İhsan TATARİ. Ed. Alican Saygı ORTANCA. İstanbul: İthaki, 2020.

ATASOY, Emrah. “Distopik Kurgu ve Ümitvar Distopya Bağlamında Ütopyacılık Geleneği.” *Gaziantep University Journal of Social Sciences*, 19. 3. (2020): 1135-1147.

AUGE, Marc. *Yok – yerler*. Çev. Turhan ILGAZ, Ergün A. AKÇA, Arbil ÖTKÜNÇ. Ed. Aykut KÖKSAL. İstanbul: Daimon Yayınları, 2016.

AYNA, Aylin. POSTALCI, İkbâl Ece. “Bilim Kurgu Filmlerinde 60’lardan Günümüze Beden ve Mekan Algısına Dair Bir Okuma.” *Yıldız Journal of Art And Design*, 7. 1. (2020): 1-29.

AYTAÇ, Ömer. “Kent, Metropol ve Değişen Yer/Mekân İmajları.” *Mukaddime*, 8. 1. (2017): 1-23.

BACHELARD, Gaston. *Mekânın Poetikası*. Çev. Alp TÜMERTEKİN. İstanbul: İthaki Yayınları, 2021.

BALTACI, Ali. “Nitel Araştırma Süreci: Nitel Bir Araştırma Nasıl Yapılır?” *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 5. 2. (2019): 368-388.

BERK, Mustafa Evren. “Bilim Kurgu Filmlerinde Gelecek Öngörülerinin Teknoloji Üretimine Etkisi: Geleceğe Dönüş 2 Filmi.” *Electronic Cumhuriyet Journal of Communication*, 4. 2. (2022): 44-51.

CALVINO, Italo. *Görünmez Kentler*. Çev. Işıl SAATÇIOĞLU. Ed. Tunay Burcu URAL. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2023.

DAVİS, Mike. *Gecekondu Gezegeni*. Çev. Gürol KOCA. İstanbul: Metis Yayınları, 2020.

DOSTOĞLU, T. N.. “*Ütopya, Kent ve Mimarlık Üzerine Düşünceler*.” *Arredamento Mimarlık*, Mayıs. (2001): 73-76.

GROH, Jennifer M.. *Mekan Yaratmak Beyin Nerede Olduğunu Nasıl Biliyor?*. Çev. Gürol KOCA. İstanbul: Metis Yayınları, 2021.

GÜNGÖR, Fatma Senem. “Postmodern Dünyanın Mekân Anlayışında Sanal Mekân.” *Turkish Studies*, 14. 5. (2019): 93-104. <<https://turkishstudies.net/files/turkishstudies/c8e4cd95-8e6c-44d0-9d61-c10500a4e5aa.pdf>>.

AKIN, Günkut. “Mekân: Eski(miş) Bir Poetika?” *Mekân ve Yer*. Gülşen ÖZAYDIN ve Merve AKI. İstanbul: Yeni İnsan Yayınevi, 2021.

KAKU, Michio. *İnsanlığın Geleceği*. Çev. Ayşe Cankız ÇEVİK. Ankara: ODTÜ Yayıncılık, 2021.

KAYMAZ KOCA, Senem. “Çağdaş Mimarlıkta Yersizlik,” İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Mimarlık Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, 2005.

KIRICI, Sema. Dinç KALAYCI, Pınar. “Nasa – 3D Printed Habitat Yarışması: Mars Ice House ve Marsha Projesinin Mekân Analizleri.” *Mekansal Çalışmalar Dergisi*, 1. 1. (2024): 13-25. <<https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/3778280>>.

KOÇYİĞİT, Rıfat Gökhan. “Mimarlıkta Yersizleşme ve Yerin – Yeniden Üretimi.” *Tasarım + Kuram*, 8. 13. (2012): 95-113.

KÖKSAL, Aykut. *Bu Mekân Artık Bu Yer Değil*. İstanbul: Arketon Yayınları, 2022.

KÖKSAL, Aykut. “Bu Mekân Artık Bu Yer Değil” *Mekân ve Yer*. Gülşen ÖZAYDIN ve Merve AKI. İstanbul: Yeni İnsan, 2021.

LYNCH, Kevin. *Kent İmgesi*. Çev. İrem BAŞARAN. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2021.

LIN, T.D. “Concrete for Lunar Base Construction.” Nisan 2025: https://home.ifa.hawaii.edu/users/meech/a281/handouts/Ast281_LBases_380_397.pdf

MAY, Andrew. *Uzay Turizmi ve Ticareti*. Çev. Fatih ŞEKERCİ. İstanbul: Say Yayınları, 2022.

NORA, Pierre. *Hafıza Mekânları*. Çev. Mehmet Emin ÖZCAN. Ankara: Doğu Batı Yayınları, 2022.

ÖTKÜNÇ, Arbil. “Antropolojiden Mimarlığa Melez Düşüncenin İmkânları: Yer ve Yok-yer Kavramları Üzerine” *Yok-yerler*. Aykut KÖKSAL. İstanbul: Daimon, 2016.

ÖZAKIN, Özgür. “Bugünün Dünyasını Geleceğe Yansıtmak.” *Arredamento Mimarlık*, 100 + 41. (2001):

ÖZAYDIN, Gülşen. AKI, Merve. *Mekan ve Yer*. İstanbul: Yeni İnsan Yayınevi, 2021.

ÖZDEMİR, Kürşad. “Mars’ta Ev Yapmak.” *Dosya*, 45. 1. (2020): 39-46.

ÖZDOĞLAR, Elif ve KAVUT, İsmail Emre. “İç Mimarlık ve Bilim Kurgu İlişkisi: Uzay Yolcuları Filmi Üzerine Bir Analiz Çalışması.” *8gen – Art*, 2. 1. (2022): 67-81.

ÖZEN, Gökberk. “Bilim Kurgu ve Etki Alanı Üzerinden Geleceğin Yapay Çevrelerinin Değerlendirilmesi,” İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2006.

PÜSKÜLLÜOĞLU, Ali. *Türkçe Sözlük*. Ankara: Arkadaş Yayınevi, 2012.

SENNETT, Richard. *Ten ve Taş*. Çev. Tuncay BİRKAN. İstanbul: Metis Yayınları, 2018.

SINMAZ, Serkan. “Gelişen İletişim Teknolojilerinin Kentsel Yaşam ve Kamusal Mekânlar Üzerindeki Yansımaları.” *Tasarım + Kuram*, Aralık. 2015: 63-75.

SOFTAOĞLU, Hidayet. “Geçmişteki Gelecek: Bilim Kurgudaki Gerçeğin Mimarlık ve Kentin Gerçekliği Üzerinden Okunması.” *Artuklu Sanat ve Beşeri Bilimler Dergisi*, 6. (2021): 186-209.

SOMER, Pelin Melisa. “Mimarlık ve Bilimkurgu Edebiyatında Mekân Okumaları,” İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Mimarlık Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, 2006.

SÖZER, Önay. “Piri Reis’in Kartografik Düşüncesinde Yer, Uzam ve U-Topi” *Mekân ve Yer*. Gülşen ÖZAYDIN ve Merve AKI. İstanbul: Yeni İnsan, 2021.

TSCHUMİ, Bernard. *Mimarlık ve Kopma*. Çev. Alp TÜMERTEKİN. İstanbul: Janus Yayıncılık, 2021.

TUNÇ, Gökhan. DEMİRTÜRK, Duygu. “Ay’da Yaşam Alanı Yapıları.” *Yapı*, 409. (2015): 134-140.

TÜRGEN, Nurbanu. Arkitera. 10 Ocak 2013. Arkitera. 15.04.2025 <<https://www.arkitera.com/haber/10-haritada-sehir-planlamanin-evrimi/>>

USTA, Gülay. “Mekan ve Yer Kavramlarının Anlamsal Açıdan İrdelenmesi.” *The Turkish Online Journal of Design, Art and Communucation*, 10. 1. Ocak. (2020): 25-30.

WAKEMAN, Rosemary. *Ütopyaı Hayata Geçirmek Yeni Şehir Hareketinin Düşünsel Tarihi*. Çev. Ümit Hüsrev YOLSAL. İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları, 2019.

WONG, D. “Space Architecture-An Overview and its Relationship with General Architecture Profession.” *AIAA Space 2003 Conference & Exposition 23 – 25 Eylül 2003*. Nisan 2025: <https://starlightarchitecture.wordpress.com/wp-content/uploads/2014/01/aiaa-2003-6237.pdf>

YARAREL DOĞAN, Bilge. ARSLAN, Kübra. ARPACI, Gökçe Saadet. “Bilim Kurgu Filmlerinde Gelecek Öngörülerinin Mobilya ve Mekân Tasarımına Yansımaları: 2001: A Space Odyssey Filmi.” *bab journal of FSMVU Faculty of Architecture and Design*, 3. 2. (2022): 245-257.

YILDIRIM, Gökşen. “Orwell’den Distopya Eşliğinde İnsana, Kültüre ve Şehre Bakmak.” *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 6. 34. (2019): 152-165.

YURTSEVEN, Başak. OĞUZ, Dicle. “Mekân, Yer ve Yer Kaybı Kavramlarının Örnekler Üzerinden Değerlendirilmesi.” *GRID Mimarlık, Planlama ve Tasarım Dergisi*, 6. 2. (2023): 805-836.

ZEYTİNOĞLU, Emre. “Yer”lerin Sınırı Olarak Deniz Limandan Ayrılmak Karşı Limanda Olmaktır” *Mekân ve Yer*. Gülşen ÖZAYDIN ve Merve AKI. İstanbul: Yeni İnsan, 2021.

URL – 1 <https://www.amusingplanet.com/2017/07/magnitogorsk-russias-steel-heart.html>

URL – 2 <https://www.theguardian.com/cities/2016/apr/12/story-of-cities-20-the-secret-history-of-magnitogorsk-russias-steel-city>

URL – 3 <https://www.arkitektuel.com/ebenezer-howard-bahce-sehir/>

URL – 4 <https://www.hurriyet.com.tr/ekonomi/2-milyar-dolarlik-kent-kuruyor-yuzlerce-gecekondu-olan-mahalle-donusuyor-42545201>

URL – 5 <https://www.eskiistanbul.net/tag/bo%C4%9Fazi%C3%A7i/>

URL – 6 <https://tr.pinterest.com/pin/665266176180952337/>

URL – 7 <https://id.pinterest.com/pin/733875701771650358/>

URL – 8 <https://tr.pinterest.com/pin/54535845479720848/>

URL – 9 <https://tr.pinterest.com/pin/724375921300302019/>

URL – 10 <https://www.haberturk.com/avrupa-da-en-cok-gokdelen-olan-sehir-istanbul-3421941-ekonomi>

URL – 11

https://eoimages.gsfc.nasa.gov/images/imagerecords/57000/57723/globe_east_2048.jpg

URL – 12 <https://gelecekbilimde.net/uzaya-cikan-ilk-insan-yuri-gagarin/>

URL – 13 <https://www.gzt.com/jurnalist/aya-ilk-ayak-basan-insan-neil-armstrongun-hayati-first-man-ile-beyaz-perdede-2589238>

URL – 14 <https://www.newscientist.com/article/2083006-inflatable-space-hotel-to-be-tested-by-space-station-crew/>

URL – 15 <https://yapidergisi.com/ayda-yasam-alani-yapilari/>

URL – 16 <https://www.space.com/spacex-launch-astronauts-mars-2024>

URL – 17 <https://www.donanimhaber.com/NASA-Mars-ta-yasam-alani-olusturma-yarismasinin-galibini-acikladi--110687>

URL – 18 <https://www.icmimarlikdergisi.com/2018/09/19/nasa-mars-icin-3d-baskili-yasam-alani-tasarim-yarismasinin-kazananlarini-belirledi/>

URL – 19 <https://www.inkilap.com/aya-seyahat-gencler-icin-184247>

URL – 20 <https://www.uzaybilim.net/2012/10/aydaki-ayak-izleri-neden-yok-olmuyor.html>

URL – 21 <https://www.ithakiyayingrubu.com/toz-gibi-yildizlar-galaktik-imparatorluk-serisi-1.aspx>

URL – 22 <https://www.ithakiyayingrubu.com/uzay-akimlari-galaktik-imparatorluk-serisi-2.aspx>

URL – 23 <https://www.ithakiyayingrubu.com/gokteki-cakil-tasi-galaktik-imparatorluk-serisi-3.aspx>